

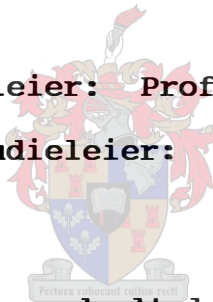
**'N GEBALANSEERDE MUSIEKOPVOEDKUNDIGE
PROGRAM VIR AKTIEWE OUER PERSONE IN GESTRUKTUREERDE
DIENSLEWERINGSORGANISASIES**

deur

DORATHEA JULIA LAMPRECHT

Studieleier: Prof I J Grové

Medestudieleier: Dr F Howes

**Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die
vereistes vir die graad van Magister Musicae
in die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte
aan die Universiteit van Stellenbosch**

STELLENBOSCH

November 1994

ERKENNINGS EN DANKBETUIGINGS

- * Prof I J Grové vir sy kritiese, stimulerende leiding.
- * Dr F Howes vir hulp met tegniese afronding van navorsingsresultate en kritiese leiding.
- * Prof S Maritz vir hulp met statistiese berekenings.
- * Dr M Ferreira vir hulp tydens die beplanningstadium van die ondersoek.
- * Die RGN/UK Sentrum vir Gerontologie vir geldelike ondersteuning.
- * Tony Hanslo vir hulp met kitaaronderrig.
- * Julia van der Walt vir ondersteuning en aanmoediging.
- * Johan Lamprecht vir deurlopende motivering.

AAN GOD ALLEEN DIE EER

VERKLARING

Ek die ondergetekende verklaar hiermee dat die werk in hierdie tesis vervat, my eie oorspronklike werk is wat nog nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige ander Universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê is nie.

HANDTEKENING

..... 30. Maart 1995

DATUM

OPSOMMING

Die waarde wat musiek as menslike aktiwiteit deur die eeue vir mense gehad het, is genoeg rede om ook die ouer persoon in te sluit as 'n belangrike teikengroep in die musiekopvoedkunde. Teen die agtergrond van die voortgesette demografiese verskuiwing in die bevolking en toekomsprojeksies wat 'n steeds groeiende bejaarde bevolking aandui, word die moontlikheid om die grense van musiekopvoedkunde uit te brei om ook ouer persone in te sluit 'n noodsaaklikheid en verantwoordelikheid. Musiekopvoedkundiges en musici kan in hierdie verband 'n groot rol speel.

Dit blyk uit navorsingsresultate van hierdie ondersoek dat musiekopvoedingsgeleenthede vir ouer persone in Suid-Afrikaanse dienssentra nie optimaal benut word nie. Deur middel van die kundige implementering van sistematiese en gebalanseerde musiekopvoedkundige programme wat die aard en wese van die ouer persoon in ag neem en wat 'n verskeidenheid musiekaktiwiteite insluit, kan hierdie geleenthede ontwikkel word.

Die implementering van 'n musiekwaarderingsprogram asook 'n instrumentale onderrigprogram in dienssentra in die Kaapse Skiereiland het suksesvol verloop ten opsigte van die bereiking van doelstellings en doelwitte in hierdie verband. Dit is besonder gunstig ontvang deur dienssentrumlede en dienssentrumorganiseerders. Hiermee is die grense van die vak uitgebrei om bejaardes te akkommodeer. Opbouende ervarings het onder meer ten opsigte van sosiale interaksie, lewensverryking en selfbeeldontwikkeling, deur intellektuele stimulasie, ontsluiting van ou belangstellings en motivering om belangstellings tuis te beoefen, plaasgevind. Deur middel van musiekopvoedkundige handeling het kommunikasie,

sintuiglike en estetiese ervarings plaasgevind, terwyl tyd konstruktief benut is. Positiewe gedragsverandering in terme van die musikale leerervaring het plaasgevind.

Die waarde van musiek as fenomeen wat die mens op alle vlakke van sy bestaan beïnvloed, is hiermee aangedui deur ouer persone. Die sinvolheid van implementering van sodanige programme in dienssentra en soortgelyke instansies vir ouer persone word hierdeur gemotiveer.

Die invloed en betrokkenheid van die gemeenskap ten opsigte van die daarstelling van 'n musikale infrastruktuur vir ouer persone, deur middel van die beskikbaarstelling van vakkundigheid en hulpbronne, behoort ontgin te word ten einde verder beslag hieraan te gee.

SUMMARY

The value that music has had as a human activity through the ages justifies including elderly people as an important target group in music education. In the light of the ongoing demographic shifts in the population and future projections indicating an expanding aged population, an extension of the limits of music education to include the elderly population becomes a necessity and a responsibility. This task involves music educators and musicians.

The research findings of this investigation indicate that opportunities of music education for elderly persons in South African service centres are not put to optimal use. These can be developed through knowledgeable implementation of systematic and balanced music education programmes aimed specifically at the nature of an elderly person and encompassing a variety of musical activities.

The implementation of a music appreciation programme as well as instrumental teaching programme in service centres in the Cape Peninsula ran successfully with regard to achieving these aims and purposes, and met with positive reaction from members and organisers of service centres. The boundaries of the discipline were extended to accommodate the elderly. Constructive experiences occurred regarding social interaction, life enrichment and improved self-image, through intellectual stimulation, rediscovery of forgotten interests and motivation to exercise hobbies at home. Music educational activities resulted in enhanced communication and sensory and aesthetic experience, while time was spent constructively. Positive behaviour modification occurred in terms of the musical learning experience.

The experiences of elderly people thus underlined the value of music as a phenomenon touching human lives at all levels. This motivates the feasibility of implementing such programmes in service centres and similar institutions for the elderly.

Advantage should be taken of the influence and involvement of a community in providing a musical infrastructure for elderly people, drawing on the available expertise to realise this aim.

'N GEBALANSEERDE MUSIEKOPVOEDKUNDIGE PROGRAM VIR AKTIEWE OUER PERSONE IN GESTRUKTUREERDE DIENSLEWERINGSORGANISASIES

	Bladsy
HOOFSTUK 1: INLEIDING	1
1.1 PROBLEEMSTELLING, HIPOTESE EN DOEL VAN ONDERSOEK	1
1.2 AFBAKENING VAN NAVORSINGSTERREIN	4
1.3 BEGRIPSOMSKRYWING	5
1.4 NAVORSINGSMETODE	7
1.4.1 Onderzoek na die stand van musiekbeleving van ouer persone in Suid-Afrikaanse dienssentra	8
1.4.2 Musiekwaarderingsprogram	9
1.4.3 Instrumentale onderrigprogram	9
1.5 LITERATUUROORSIG	11
HOOFSTUK 2: OORSIG OOR DIE TAAK EN TERREIN VAN OPVOEDKUNDIGE GERONTOLOGIE	
2.1 HISTORIESE AGTERGROND VAN GERONTOLOGIE AS VAKGEBIED	20
2.2 DIE MULTIDISSIPLINÊRE EN INTERDISSIPLINÊRE AARD VAN GERONTOLOGIE	21
2.3 GERONTOLOGIE IN SUID-AFRIKA	23
2.4 HUIDIGE STATUS VAN OPVOEDKUNDIGE GERONTOLOGIE	24
2.5 PLEK VAN MUSIEKOPVOEDKUNDE BINNE OPVOEDKUNDIGE GERONTOLOGIE	26
2.6 BEHOEFTE, BELANGSTELLINGS EN VAARDIGHEDE VAN DIE OUER PERSOON	28
2.7 DIE OUER PERSOON SE MUSIEKBELEWENIS	31
2.7.1 Kommunikasie	32
2.7.2 Sosiale interaksie	32
2.7.3 Intellektuele stimulasie	34
2.7.4 Sintuiglike ervaring	35
2.7.5 Estetiese ervaring	35
2.7.6 Konstruktiewe tydsbesteding	36

HOOFSTUK 3:	STAND VAN MUSIEKBELEWING VAN SUID-AFRIKAANSE OUER PERSONE	
3.1	INLEIDING	39
3.2	GROOTTE VAN DIENSSENTRA	39
3.3	DIE ALGEMENE BELEWENISWAARDE VAN GEORGANISEERDE MUSIEKAKTIWITEITE VIR OUER PERSONE	40
3.4	DIE SPESIFIEKE WAARDE VAN GEORGANISEERDE MUSIEKAKTIWITEITE VIR OUER PERSONE	42
3.4.1	Koorsang	43
3.4.2	Informele samesang	44
3.4.3	Orkesspel	45
3.4.4	Ensemblespel	46
3.4.5	Musiekbeluistering	48
3.4.6	Bewegingsrespons op musiek	49
3.4.7	Praatjies oor musiek	50
3.4.8	Konsertbywoning	51
3.5	DIE AANWENDING VAN HULPMIDDELS TYDENS AANBIEDING VAN MUSIEKAKTIWITEITE IN DIENSSENTRA	52
3.6	INTERGENERASIONELE SKAKELING TUSSEN DIENSSENTRA EN SKOLE OP MUSIEKGEBIED	54
3.7	OPTREDES DEUR GENOOIDE MUSICI IN DIENSSENTRA	56
3.8	GEWILDHEID VAN MUSIEKOPTREDES VAN SKOLE EN BESOEKENDE MUSICI IN DIENSSENTRA	58
3.9	DIE ROL VAN MUSIEK IN DIENSSENTRA	58
3.10	LEIERSROLLE TEN OPSIGTE VAN MUSIEKPROGRAMME IN DIENSSENTRA	59
HOOFSTUK 4:	DIE ONTWIKKELING EN IMPLEMENTERING VAN 'N MUSIEKWAARDERINGSPROGRAM VIR OUER PERSONE	
4.1	OORSIG OOR INTERNASIONALE MUSIEKPROGRAMME VIR OUER PERSONE	62
4.1.1	Leeraktiwiteitspakkette	62
4.1.2	Deurlopende programme aan tersiêre instansies	63
4.1.3	Elderhostel	64
4.1.4	Deurlopende programme aan dienssentrum, tehuise vir bejaardes en senior klubs	65
4.1.5	Werkswinkels	65

4.1.6	Kursusse	66
4.1.7	Intergenerasionele programme	67
4.1.8	Suiwer instrumentale onderrigprogramme	67
4.2	DIE ONTWIKKELING VAN 'N MUSIEKWAARDERINGS-PROGRAM VIR OUER PERSONE	68
4.2.1	Inleidende opmerkings	69
4.2.2	Algemene doelstellings en doelwitte	70
4.2.3	Onderwerpe vir musiekwaarderingssessies en/of -programme	71
4.2.4	Musiekaktiwiteite	74
4.2.5	Hulpmiddels	75
4.2.5.1	Afgerolde uitdeelstukke	75
4.2.5.2	Oorhoofse projektor en transparante	76
4.2.5.3	Musiekinstrumente	76
4.2.5.4	Klankapparaat	77
4.2.5.5	Ander hulpmiddels	77
4.2.6	Liedrepertorium	77
4.2.7	Beluisteringsrepertorium	84
4.2.8	Bewegingsrespons op musiek	87
4.3	IMPLEMENTERING VAN OPGESTELDE MUSIEKWAARDERINGS-PROGRAM IN SES DIENSSENTRA	87
4.3.1	Bywoning van musiekwaarderingsprogram	89
4.3.2	Profiel van ouer persone in die ondersoekgroep	91
4.3.3	Deelnemers in die ondersoekgroep se voorkeur ten opsigte van godsdienstige en sekulêre programinhoud	91
4.3.4	Die verwerwing van nuwe luistervaar-dig-hede tydens musiekbeluistering	92
4.3.5	Die invloed van visuele hulpmiddels ten opsigte van aktiewe musiekbeluistering	92
4.3.6	Die aanvaarbaarheid van gemotiveerde bewegingsresponsaktiwiteite vir deelnemers in die ondersoekgroep	93
4.3.7	Deelnemers in die ondersoekgroep se sangvaardigheid	94
4.3.8	Deelnemers in die ondersoekgroep se beleving van geleenthede vir algemene musiekkennisontwikkeling	96
4.3.9	Persoonlike betekenis van musiekwaarderingsprogram	97

HOOFSTUK 5 : DIE ONTWIKKELING EN IMPLEMENTERING VAN 'N INSTRUMENTALE ONDERRIGPROGRAM VIR OUER PERSONE

5.1	ONTWIKKELING VAN 'N INSTRUMENTALE ONDERRIGPROGRAM VIR BENUTTING IN DIENSSENTRA EN ANDER INSTANSIES VIR OUER PERSONE	99
5.1.1	Blokfluitonderrigprogram	100
5.1.1.1	Algemene doelstellings	101
5.1.1.2	Doelwitte	101
	(i) Tegniek	102
	(ii) Notasie en blad lees	102
5.1.1.3	Lesaktiwiteite	103
	(i) Ontspannings- en asemhalings-oefeninge	103
	(ii) Repertorium vir solo- en ensemblespel	103
	(iii) Musiekbeluistering	105
	(iv) Informele samesang	105
5.1.1.4	Hulpmiddels	105
	(i) Blokfluite	106
	(ii) Bladmusiekstaanders	106
	(iii) Lesmateriaal	106
	(iv) Kassette en kassetspeler	107
5.1.2	Kitaaronderrigprogram	107
5.1.2.1	Algemene doelstellings	107
5.1.2.2	Doelwitte	108
	(i) Tegniek	108
	(ii) Akkoorddrukke en begeleidingsmoontlikhede	109
	(iii) Repertorium	109
5.1.2.3	Lesaktiwiteite	110
	(i) Ontspannings- en asemhalings-oefeninge	111
	(ii) Musiekbeluistering	111
	(iii) Informele samesang	111
5.1.2.4	Hulpmiddels	112
	(i) Kitare	112
	(ii) Bladmusiekstaanders	112
	(iii) Afgerolde lesmateriaal vir deelnemers	112
	(iv) Kassette en kassetspeler	113
5.2	IMPLEMENTERING VAN OPGESTELDE INSTRUMENTALE ONDERRIGPROGRAM (BLOKFLUIT EN KITAAR) IN VYF DIENSSENTRA	113
5.2.1	Bywoning van instrumentale onderrig-program	113
5.2.1.1	Blokfluitonderrigprogram	113
5.2.1.2	Kitaaronderrigprogram	114
5.2.1.3	Totale instrumentale program	115

5.2.2	Profiel van instrumentale studente in die onderzoekgroep	116
5.2.3	Instrumentkeuse	116
5.2.4	Voorkeur ten opsigte van onderrigtye	118
5.2.5	Musikale agtergrond	119
5.2.6	Deelnemers se evaluering van program	120
5.2.7	Oefenroetine	121
5.2.8	Probleme	122
5.2.9	Persoonlike betekenis van musiek-onderrigprogram	125
5.3	PRAKTIESE EVALUERINGS VAN INSTRUMENTALE STUDENTE	126
5.3.1	Kriteria vir evaluering	127
5.3.1.1	Blokfluitonderrigprogram	127
	(i) Navorsingsdoel	127
	(ii) Algemene doelstellings	127
	(iii) Doelwitte	128
5.3.1.2	Kitaaronderrigprogram	131
	(i) Navorsingsdoel	131
	(ii) Algemene doelstellings	131
	(iii) Doelwitte	132
5.4	SAMEVATTING	134
HOOFSTUK 6:	BEVINDINGS EN AANBEVELINGS	135
BIBLIOGRAFIE		147
TABELLE		
HOOFSTUK 3		
3:1	Grootte van dienssentra	39
3:2	Algemene beleweniswaarde van musiek in dienssentrumprogramme in die onderzoekgroep	40
3:3	Tipes musiekaktiwiteite wat in dienssentra in die onderzoekgroep aangebied word	43
3:4	Vergelyking van stedelike en plattelandse dienssentra ten opsigte van gereeldheid van konsertbywoning	51
3:5	Hulpmiddels wat dienssentra in die onderzoekgroep vir musiekaktiwiteite benut	53
3:6	Intergenerasionele skakeling tussen dienssentra van die onderzoekgroep en skole in hulle omgewing	55
3:7	Optredes van musici in dienssentra in die onderzoekgroep	57
3:8	Gewildheid van musiekoptredes van skole en besoekende musici in dienssentra	58
3:9	Die rol wat musiek in dienssentra in die onderzoekgroep speel	59
3:10	Leiersrolle ten opsigte van musiekprogramme in dienssentra in die onderzoekgroep	60

HOOFSTUK 4

4:1	Bywoning van musiekwaarderingsprogram soos in ses dienssentra	90
4:2	Deelnemers se beleving van geleenthede vir algemene musiekkennisontwikkeling tydens die musiekwaarderingsprogram	96

HOOFSTUK 5

5:1	Deelname aan blokfluitonderrigprogram	114
5:2	Deelname aan kitaaronderrigprogram	114
5:3	Totale deelname aan instrumentale onderrig- program	115
5:4	Instrumentale studente in die ondersoekgroep se evaluering van instrumentale onderrigprogram	120

BYLAES

Bylaag 1:	Vraelys aan Dienssentrumorganiseerders	158
	Questionnaire for Service Centre organizers	161
Bylaag 2:	Onderhoudskedule A	164
	Onderhoudskedule B	170
	Onderhoudskedule C	174
	Onderhoudskedule D	192
Bylaag 3:	Musiekopvoedkundige programme vir aktiewe ouer persone in dienssentra en soortgelyke instansies	197

HOOFSTUK 1

INLEIDING

1.1 PROBLEEMSTELLING, HIPOTESE EN DOEL VAN ONDERSOEK

Demografies gesproke is Suid-Afrika 'n jong land en sy onderskeie bevolkingsgroepe verkeer in verskillende stadia van ontwikkeling. Dit is duidelik dat lewensverwagting, bereken vanaf geboorte, verleng het en projeksies voorspel verdere verlenging. Alle onderstaande statistiek in hierdie verband, tensy anders vermeld, is deur Wicht aangebied (Wicht et al, 1989: 1). Daar was in 1980 367 785 Blankes bo die ouderdom van 65 jaar. Dit is 8,1% van die res van die blanke bevolking wat heelwat hoër is as die syfer vir die volgende ander bevolkingsgroepe. Indiërs: 2.1%, Bruines: 3,4% en Swartes 3,0%. Hoewel blanke bejaardes tans persentasiegewys meer is as die ander bevolkingsgroepe, is dit duidelik dat daar teen die einde van die eeu groot getalle Indiër - , Bruin - en Swart bejaardes sal wees. Dit word beraam dat die huidige 628 000 bejaarde Swartes teen die einde van die eeu sal aangroei na meer as 1,95 miljoen. Die ooreenstemmende skattings vir Indiërs is 56 000, Bruines 157 000 en Blankes 500 000.

Die sensus van die Sentrale Statistiekdiens (1991) toon reeds 'n verdere vermeerdering van bejaardes bo die ouderdom van 65 jaar ten opsigte van sekere bevolkingsgroepe. In dié verband blyk dit dat 9,4% van die totale Blanke bevolking bo die ouderdom van 65 was; 3,4% van die Bruin bevolking; 3,4% van die Indiër bevolking en 3,3% van die Swart bevolking.

Wicht voer opsommend aan: "Alhoewel Suid-Afrika se bevolking as relatief jonk beskou kan word, word verwag dat die totale getal bejaardes in Suid-Afrika sal groei vanaf

1 415 500 in 1990 tot 4 858 200 in 2030" (1991: 15). Hiermee word die **probleem** van hierdie ondersoek gestel. Dit word vervolgens verder verduidelik.

Medici, maatskaplike werkers, sosioloë, liggaamlike opvoedkundiges, teoloë, musiekterapeute en ander professionele vakkundiges in Suid-Afrika het onderskeidelik op hul verskillende terreine in 'n meerdere of mindere mate begin om die groeiende ouer bevolking en sy behoeftes te akkommodeer. Dat daar nog baie ontwikkeling moet plaasvind in alle fasette van dienslewering aan die ouer persoon, word allerweë aanvaar.

Van groter belang egter, is 'n bewuswording van die voortgesette demografiese verskuiwing in die bevolking deur alle sektore van die samelewing, vergesel van 'n gepaardgaande verantwoordelikheid teenoor die ouer persoon. Kollektiewe ondersteuning in morele sowel as reële terme word benodig, nie net van die gemeenskap en sorggewers nie, maar ook van diegene wat die mag en verantwoordelikheid het om veranderinge aan te bring om die verouderde bevolking beter te help (Potocnik, 1991: 15).

In hierdie verband kan musiekopvoedkundiges 'n groot rol speel. Die waarde wat musiek as menslike aktiwiteit deur die eeue vir mense gehad het, is genoeg rede om ook die ouer persoon in te sluit as 'n belangrike teikengroep in die musiekopvoedkunde. Davidson skryf in hierdie verband dat musiekopvoeding uitgebrei moet word om mense van alle ouderdomme te akkommodeer deur middel van musiek as 'n medium vir lewenslange genot (Davidson, 1982: 49). Leonhard ondersteun hierdie siening wanneer hy skryf dat daar 'n dualistiese uitdaging aan musiekopvoedkundiges bestaan, naamlik om in die eerste plek die grense van die vak uit te

brei na mense van alle ouderdomme en om tweedens te streef na 'n volledige musiekopvoedkundige program wat lewenslange leer sal akkommodeer (Leonard, 1981: 62).

Die sentrale **hipotese** van hierdie studie is derhalwe: **As gebalanseerde musiekopvoedingsprogramme wat die aard en wese van die ouer persoon in ag neem kundig geïmplementeer word, dan behoort musiekopvoedingsgeleenthede vir aktiewe ouer persone in Suid-Afrika 'n optimale ontwikkelingspeil te bereik.** Tot op datum is daar, so ver bekend, geen omvattende oorsig van die behoeftes en aktiewe deelname aan musiekaktiwiteite van aktiewe ouer persone in Suid-Afrika beskikbaar nie, ondanks 'n opvallende internasionale bewuswording van die bevolkingsgroei van die ouer persoon in verskillende uiteenlopende vakdissiplines die afgelope twee dekades. Daar bestaan ook nie, so ver vasgestel kon word, musiekopvoedkundige programme wat op 'n gesistematiseerde wyse opgestel en geïmplementeer word en toegespits is op die unieke behoeftes, vaardighede en ontwikkelingstake van die aktiewe Suid-Afrikaanse ouer persoon nie.

Die **doel** van hierdie ondersoek is om 'n musiekwaarderingsprogram asook 'n instrumentale onderrigprogram op te stel wat binne gestruktureerde diensleweringorganisasies soos dienssentra vir seniors, ouetehuse, aftreeoorde en senior klubs geïmplementeer kan word. Ten einde hieraan beslag te gee, sal die stand van musiekbeleving van ouer persone in Suid-Afrikaanse dienssentra ondersoek word. 'n Verderliggende doelstelling is daarom om aktiewe ouer persone in te sluit binne die terrein van die musiekopvoedkunde deur die grense van die vak te verruim en geleenthede vir lewenslange musiekleer te ontgin.

1.2 AFBAKENING VAN NAVORSINGSTERREIN

Volgens Moody (in Lumsden, 1985: 27-30) is gerontologie 'n proses waarin die groeiende moontlikheid van verlies vergesel word van die moontlikheid van groeiende kwaliteit ten opsigte van ervaring. Michel (1976: 86) definieer gerontologie as die studie van die proses en gepaardgaande probleme van veroudering, teenoor geriatrie as die studie van die behandeling van persone met ouderdomsverwante probleme. Ook Breen (in Hoffmann, 1970: 6) tref die belangrike onderskeid tussen bogenoemde studievervelde en voer aan dat geriatrie die mediese behandeling van ouer persone behels, terwyl gerontologie die studie van ouer persone en die verouderingsproses is. Tornstam (in Hareven 1982: 183) verskaf 'n holistiese definisie van gerontologie met sy siening van die vak as die biologiese, psigologiese en sosiale studie van die verouderingsproses.

'n Omvattende definisie van bogenoemde twee terme word verskaf deur Ferreira. Hiervolgens is gerontologie die wetenskaplike studie van die prosesse en meganismes van veroudering, terwyl geriatrie die vertakking van die kliniese wetenskap is wat fokus op gesondheidsorg vir die ouer persoon (1987: 2). Ook Kellmann (1984: 22) verwys na gerontologie as 'n breë wetenskap van veroudering wat die biologiese, fisiese, psigiese en sosiale aspekte hiervan insluit.

Hierdie ondersoek is nie toegespits op die geriatriese ouer persoon nie en vind gevolglik nie vanuit 'n musiekterapeutiese perspektief plaas nie. Die verswakte of geriatriese ouer persoon word reeds geakkommodeer binne die terrein van die musiekterapie. Om hierdie rede word laasgenoemde as 'n onafhanklike studieterrein beskou wat nie binne die omvang van hierdie ondersoek aangespreek behoort te word nie.

Daar word veronderstel dat 'n *musiekopvoedkundige program* vanuit 'n gerontologiese perspektief (hetsy in die geval van hierdie ondersoek 'n *musiekwaarderingsprogram* of 'n *instrumentale onderigprogram*) deelnemers lei na nuwe insigte, kennis en begrip. Hierteenoor impliseer musiekterapie dat gedragsverandering van 'n nie-musikale aard plaasvind deur middel van 'n proses van diagnosering en behandeling (Kellmann, 1984: 9, 110).

Die geografiese afbakening van die navorsingsterrein word vervolgens oorsigtelik aangedui. Inligting in verband met die stand van musiekbeleving van Suid-Afrikaanse ouer persone (kyk Hoofstuk 3) is ingesamel met behulp van vraelyste aan 30 ewekansig gekose dienssentra landwyd. Implementering van 'n voorgestelde musiekwaarderingsprogram (kyk Hoofstuk 4) en van 'n instrumentale onderrigprogram (kyk Hoofstuk 5) het plaasgevind in ses dienssentra in die Kaapse Skiereiland.

1.3 BEGRIPSOMSKRYWING

Die beskrywing *aktiewe ouer persone* dui op persone van sestig jaar en ouer wie se fisiese en psigiese funksionering nie ernstig aangetas is nie en dus volkome selfstandig is (1). Hierteenoor is verswakte bejaardes persone wat toenemende afname in funksionering openbaar en dus toenemende versorging benodig.

Dienssentra is instansies wat ingestel is op dienslewering aan bejaardes. Hulle verskaf dienste wat wissel van noodsaaklike fisiese sake (soos die verskaffing van etes en liggaamlike versorgingsdienste), geestelike sake (byvoorbeeld die aanbieding van Bybelstudiebyeenkomste en die beskikbaarstelling van sielkundige en maatskaplike

berading) en lewensverrykende projekte (soos uitstappies, toere en 'n verskeidenheid vryetydsbestedende aktiwiteite). Dienssentrumlede betaal jaarliks ledegeld en ontvang dan hierdie dienste, afhangende van individuele behoeftes en belangstellings, teen 'n minimale fooi.

Die term *Musiekprogram* word in die konteks van hierdie studie aangewend om te verwys na die implementering van 'n doelmatig geselekteerde aanbieding van een of meer aspekte van musiek.

'n *Musiekopvoedkundige program* verwys egter na die aanbieding van 'n musiekprogram wat daarop ingestel is om gedrag te verander deur middel van leer (Kellmann, 1984: 150-151).

Die term *Musiekwaarderingsprogram* verwys na 'n spesifieke musiekopvoedkundige voorstel binne hierdie ondersoek se konteks wat enige kombinasie van die volgende musiekaktiwiteite insluit:

- Informele samesang;
- Musiekbeluistering;
- Bewegingsrespons op musiek;
- Algemene musiekkennisontwikkeling en
- Skeppende aktiwiteite.

Hiervolgens verwys die beskrywing *instrumentale onderrigprogram* na een of meer van die volgende aktiwiteite:

- Aanleer van musiekinstrumente of voortgesette onderrig hiervan;
- Orkesspel en
- Ensemblespel.

1.4 **NAVORSINGSMETODE**

'n Voorafstudie en behoeftebepaling deur middel van vraelyste oor hierdie onderwerp is gedoen vir 'n Honneurs B.Mus. werkstuk in 1991.

Hierdie ondersoek het die vorm aangeneem van 'n verkennende studie, aangesien dit vanuit 'n Suid-Afrikaanse perspektief nog 'n grootliks onbekende veld is (Mouton en Marais, 1992: 45). Dit kan voorts beskryf word as 'n navorsings- en ontwikkelingsprojek aangesien die metode 'n sterk progamevalueringskomponent veronderstel. Die navorsingsontwerp was 'n opname. Die inligtingsinsamelingsinstrumente wat aangewend is, is die volgende:

Vraelys aan dienssentra (Bylaag 1);

Onderhoudskedule A geadministreer voor die aanvang van die musiekwaarderingsprogram en die instrumentale onderrigprogram (Bylaag 2);

Onderhoudskedule B geadministreer na afloop van die musiekwaarderingsprogram (Bylaag 2);

Onderhoudskedule C geadministreer na afloop van elk van die ses musiekwaarderingssessies (Bylaag 2);

Onderhoudskedule D geadministreer na afloop van die instrumentale onderrigprogram (Bylaag 2).

Alle gegewens is per hand verwerk. Persentasies is afgerond aangesien die onderskeie steekproewe klein was en slegs tendense ondersoek is. Demografiese gegewens, daarenteen, is verwerk ten einde 'n profiel van die deelnemers te verkry en nie om tendense vas te stel nie. Inligting verkry uit

Onderhoudskedules A, B en C is selektief verwerk om by primêre mikpunte van die onderskeie musiekwaarderingssessies aan te sluit.

Die metode van ondersoek ten opsigte van die drie komponente van hierdie studie, met betrekking tot die stand van musiekbeleving van ouer persone in Suid-Afrikaanse dienssentra, musiekwaarderingsprogram en instrumentale onderrigprogram, word vervolgens aangetoon.

1.4.1 Onderzoek na die stand van musiekbeleving van ouer persone in Suid-Afrikaanse dienssentra

Die ondersoek na die stand van musiekbeleving van ouer persone in Suid-Afrikaanse dienssentra is met behulp van 'n vraelys (Bylaag 1) aan dienssentrumorganiseerders/-hoofde uitgevoer. Vraelyste is per pos aan dertig ewekansig gekose dienssentra gestuur. 'n Adreslys met honderd twee en vyftig adresse van dienssentra regoor Suid-Afrika is vanaf die Suid-Afrikaanse Raad vir Bejaardes se Inligtingsentrum in Kaapstad verkry. Met behulp van 'n rekenaarprogram (*Minitab*), is 'n monster van dertig dienssentra van bogenoemde adreslys (met 'n universum van 152) ewekansig gekies. Aan elk van die dertig dienssentra is 'n Afrikaanse en Engelse vraelys gestuur (Bylaag 1). Dertig vraelyste is op 2 Junie 1992 uitgestuur per geregistreerde pos aan die dertig dienssentra. Drie en twintig is terugontvang teen 20 Augustus 1992. Van ses dienssentra was daar geen repons nie en een is onoopgemaak terugontvang.

Die respons word as volg opgesom:

Vraelyste terugontvang	:	77%
Geen respons	:	20%
Onoopgemaak terugontvang	:	03%

1.4.2 **Musiekwaarderingsprogram**

'n Musiekwaarderingsprogram is weekliks oor 'n tydperk van ses weke in ses dienssentra aangebied vanaf Junie tot Augustus 1992. Tye, soos gerieflik vir die ses verskillende dienssentra, is in samewerking met die betrokke dienssentrumorganiseerders en -lede vasgestel. La Belle dienssentra se program het Donderdagmiddae van 15:00 tot 16:00 plaasgevind. Diè van Bellville Dinsdagoggende van 11:00 tot 12:00, Parowvallei Woensdagoggende 08:00 tot 09:00, Parow se sessie op Donderdagoggende van 09:00 tot 10:00 en Ravensmead se sessie op Donderdagoggende vanaf 11:00 tot 12:00. Elke sessie het 'n uur geduur.

Evaluering is gedoen deur middel van Onderhoudskedules A, B en C (kyk Bylaag 2) ten einde te bepaal watter impak die musiekwaarderingsprogram gehad het.

1.4.3 **Instrumentale onderrigprogram**

Die opstelling en implementering van 'n beginner instrumentale onderrigprogram vir ouer persone het 'n blokfluitonderrigprogram en 'n kitaaronderrigprogram ingesluit. Lede van dieselfde ses dienssentra wat betrokke was by die musiekwaarderingsprogram is genooi om hieraan deel te neem. Daar was geen lede van La Belle dienssentrum betrokke nie. Daarom het die program oor 'n tydperk van tien weke vanaf Oktober tot Desember 1992 in slegs vyf dienssentra (Parow, Parowvallei, Bellville, Bellville-Suid en Ravensmead) plaasgevind.

Beide die blokfluit- en die kitaaronderrigprogram het in groepsverband plaasgevind aangesien die gekose instrumente vir onderrig hulle uitstekend daartoe leen. Hierdie oorweging, sowel as die feit dat beskikbare internasionale programme groepsonderrig voorstaan (Curran, 1982: 391-A;

Jason en Arrau, 1983: 46-47; Lancaster, 1979: 27; Landon, 1981: 40 en Eckerle, 1982: 28), het die deurslag gegee vir groepsonderrigprogramme. Die blokfluitonderrigprogram is deur die skrywer self behartig. Die kitaaronderrigprogram is aangebied deur 'n professionele kitaarspeler en -onderwyser, in samewerking met die skrywer.

Blokfluit- en kitaarlesse het bestaan uit weeklikse sessies van 60 minute elk. Lestye is vooraf bespreek met deelnemers om die gerieflikste tye vas te stel. Blokfluit - (Maandagmiddae van 14:00 tot 15:00) en kitaarklasse (Dinsdagmiddae van 14:00 tot 15:00) is vir deelnemende lede van Parow, Parowvallei en Bellville gesamentlik aangebied in die saal van die Bellville Dienssentrum. Hierdie groepering van dienssentra was die resultaat van die gegewe dat onderlinge groepies in die betrokke onderskeie dienssentra andersins te klein sou wees. Dit het positiewe skakeling tussen die drie betrokke dienssentra teweeggebring. 'n Blokfluitprogram is Maandagoggende van 08:00 tot 09:00 in die Bellville-Suid dienssentrum aangebied. Ravensmead se blokfluitprogram was geskeduleer vir Maandagoggende van 10:00 tot 11:00 en hul kitaarprogram Dinsdagmiddae van 16:00 tot 17:00.

Alle deelnemers aan die instrumentale onderrigprogram was ook deelnemers aan die voorafgaande musiekwaarderingsprogram. Deelnemers se vordering is deurlopend geëvalueer en aangeteken. Resultate van Onderhoudskedule A (kyk Bylaag 2) ten opsigte van instrumentale spel is vir die instrumentale onderrigprogram in ag geneem. Na afloop van die tiende sessie is Onderhoudskedule D (kyk Bylaag 2) afgeneem. Hierdie evaluering is gedoen ten einde die impak van die instrumentale onderrigprogram te bepaal. Die program is afgesluit met 'n baie suksesvolle konsert vir alle deelnemers, hul vriende, kennisse en familie.

1.5 LITERATUUROORSIG

Weens die studie se raakpunte met verskillende uiteenlopende vakdissiplines, is literatuur vanuit verskeie studierigtings geraadpleeg. Alhoewel hierdie studie spesifiek toegespits is op die aktiewe ouer persoon en nie op die geriatriese persoon nie, het leesstof wat handel oor **musiekterapie** nuttige agtergrondkennis verskaf. Sodoende kon die studieterrein duidelik afgebaken word en nie oorvleuel met musiekterapeutiese belange nie. Bronne wat vir die doel bestudeer is, is Hauptfleisch se navorsingsverslag *Musiekterapie in Suid-Afrika* (1988), Michel se boek *Music Therapy* (1976), Bright se boek *Music in Geriatric Care* (1972) en Pretorius se tesis vir 'n doktorsale proefskrif getiteld *Geriatric en Musiekterapie ten opsigte van sekere fisiese, sielkundige en sosiale probleme van bejaardes* (1987). Die Amerikaanse publikasie *Journal of Music Therapy*, asook die *South African Journal of Music Therapy* het sinvolle insigte verleen in hierdie verband.

Dit is bekend dat omvattende navorsing op die gebied van geriatrie in die buiteland en alhier steeds op 'n al hoe groter skaal plaasvind. Alhoewel hierdie vakgebied vir 'n oningewyde in die **geneeskunde** toeganklik is, is nuttige statistiese gegewens en beramings nogtans verkry uit 'n bylae tot die *Suid-Afrikaanse Mediese Tydskrif* (1989). Die outeurs onder leiding van Wicht, bepleit 'n stelsel van omvattende dienste (wat nie slegs gesondheidsorg insluit nie), met as grondslag 'n multidisiplinêre spanbenadering. Hierdie standpunt kan binne die musiekopvoedkunde 'n sterk motiverende krag word, wat uiteindelik groter betrokkenheid tot gevolg kan hê. Bykomende inligting teen 'n geneeskundige agtergrond oor die ouer persoon se behoeftes en gepaardgaande oproep tot gemeenskapsbetrokkenheid,

is verkry uit twee artikels wat in die *Journal of Age Related Disorders* (1991) verskyn het onder die outeurskap van Potocnik en Wicht.

Ferreira (1987) se verslag na afloop van 'n **gerontologiese** studiebesoek aan die Verenigde State van Amerika gedurende 1986 in opdrag van die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, verskaf 'n helder beeld van 'n betreklike jong studieveld. Hierdeur is gerontologiese ontwikkelings wêreldwyd duidelik beskryf, aangesien die outeur nie slegs tendense in die Verenigde State van Amerika aanspreek nie.

Palmore stel met die boek *International handbook on aging - contemporary developments and research* (1980), uiters insiggewende informasie ten opsigte van die stand van **gerontologiese navorsing** en ontwikkelings in 28 lande regoor die wêreld daar. Dit is 'n besondere goeie verwysingsbron en behoort van groot belang vir vergelykende studies te wees. Verteenwoordigers van hierdie lande, waaronder ook Suid-Afrika, skets die gerontologiese situasie in hul lande onder opskrifte soos:

Demografie van veroudering;
Status van gerontologie en
Bestaande programme.

Saam met medewerkers fokus Wershow op betekenisvolle kontroversiële sake in die **gerontologie** in sy boek *Controversial issues in gerontology* (1981). In 13 hoofstukke word sake soos die fisiologie van veroudering, intelligensie en veroudering asook dood en verlies krities wetenskaplik bespreek.

Die studie van veroudering in verskillende gemeenskappe word intensief behandel in Hareven en Adams se boek *Aging and life course transitions: An interdisciplinary perspective*

(1982). Hiermee ondersoek die Britse outeurs in tien hoofstukke aspekte van **gerontologie** binne drie tydse naamluk individueel, sosiaal en histories. Hierdie holistiese benadering ondersteun die teorie dat die ouer persoon in sy totaliteit as wese in ag geneem moet word en is vir hierdie studie van besondere belang.

Hooyman en Kiyak se boek *Social Gerontology* (1991) bied 'n resente blik op **gerontologie** as vakgebied en wel in terme van vier prosesse, naamluk kronologiese veroudering, biologiese veroudering, psigologiese veroudering en sosiale veroudering. Dit fokus veral op sosiale gerontologie wat die impak van sosiale en sosiokulturele toestande ten opsigte van die proses van veroudering ondersoek. Hierdie omvattende bron van 19 hoofstukke en bykans 600 bladsye, verleen 'n besondere wetenskaplike inslag ten opsigte van hierdie vakgebied.

Lumsden se boek *The older adult as learner* (1985) spreek in tien hoofstukke aktuele **opvoedkundige gerontologiese** kwessies aan wat noodsaaklike agtergrondkennis verskaf. Lumsden (1985) het met die hulp van 15 medewerkers insiggewende navorsingsresultate gesistematiseer wat fokus op leer en ander opvoedkundig gerontologiese kwessies rakende ouer persone. Volgens Lumsden is min van hierdie medewerkers gerontoloë (persone met formele opleiding in die wetenskaplike proses van veroudering), maar almal is kenners op verskillende opvoedkundige terreine en almal het uitgebreide navorsing onderneem ten opsigte van ouer persone. Relevante onderwerpe vir hierdie ondersoek wat uitvoerig bespreek word, is onder meer:

Die geskiedenis van opvoedkunde vir ouer leerders;

Filosofiese beskouings ten opsigte van opvoedkunde vir ouer persone;

Opvoedkundige behoeftes en belange van ouer leerders;

Kognitiewe en nie-kognitiewe faktore wat die leerproses van die ouer persoon beïnvloed en

Data insameling ten opsigte van navorsing met ouer persone.

Die doel van McDonald en Haney se boek *Counseling the older adult* (1988) is tweevoudig: die verskaffing van algemene riglyne vir kommunikasievaardighede met ouer persone en die daarstelling van basiese informasie rakende die proses van veroudering. Die outeur bring in 21 hoofstukke drie uiteenlopende terreine byeen wat **kommunikasie sielkunde**, **kliniese psigologie** en **gerontologie** insluit. Konsepte word deurlopend verduidelik sodat dit toeganklik vir 'n oningewyde leser ten opsigte van bogenoemde terreine is.

George en Beacon se boek *Quality of life in older persons - how to conceptualize and measure the quality of life in older people* (1980), stel 'n konseptuele konteks vir die meting van lewenskwaliteit van ouer persone vanuit 'n **sosiaal wetenskaplike** oogpunt daar. Dit verskaf voorts 'n stel kriteria wat gebruik kan word by die keuse van meetinstrumente. Dit beskryf en evalueer ook 22 meetinstrumente in detail in terme van psigosometriese kwaliteit en konseptuele en metodologiese eienskappe. Die riglyne wat hiermee verskaf word vir programbeplanning, is van besondere waarde.

Aanvullende leesstof van 'n **sosiologiese** aard is bestudeer - in hierdie verband is De Beauvoir se boek *The coming of age* (1970) gelees. Die boek se vertellende aanslag maak dit toeganklik vir die leek, maar verskaf min wetenskaplik gefundeerde inligting. Die outeur poog hiermee om 'n kykie

te gee in die wese van bejaardes. Sy skenk baie aandag aan minderheidsgroepe in die senior bevolking soos verswaktes en armes.

Nog 'n bron in vertellende trant wat handel oor verouderingskwessies is Barrash se boek *Aging, an exploration* (1982). Die outeur neem die leser op 'n informele ontdekkingsreis waarin hy in leketaal sake soos die fisiologie van veroudering asook seksualiteit en veroudering bespreek. Alhoewel dit soos De Beauvoir (1970) agtergrondskennis verskaf, het dit min relevansie vir hierdie ondersoek getoon.

'n Omvattende boek, geskryf deur Rikkers, bied 'n volledige handleiding vir die aanbieding van bewegingsaktiwiteite vir ouer persone. Die boek wat in 1986 verskyn het onder die titel *Seniors on the move*, dek selfs aspekte soos voeding, gesondheidskwessies, onderrig tegnieke en voorgestelde musiekmateriaal. Hierdie boek, alhoewel vanuit die vakgebied **menslike bewegingskunde**, bied waardevolle inligting wat opstellers van musiekopvoedkundige programme nuttig behoort te vind met betrekking tot algemene inligting en die beplanning van bewegingsaktiwiteite met musiek.

Geen boek wat handel oor **musiekopvoedkunde** vir ouer persone kon opgespoor word nie. Midwinter se boek *Creating chances: arts by older people* (1990), verwys in enkele hoofstukke na die waarde van musiekopvoedkundige geleenthede vir die ouer persoon. 'n Lys met 79 Britse organisasies wat die kunste onder bejaardes bevorder, word in hierdie boek voorsien.

Soos reeds vermeld (kyk 1.2), is daar, so ver bekend, tot op datum geen omvattende oorsig oor die behoeftes en aktiewe deelname aan musiekaktiwiteite van ouer persone in Suid-Afrika beskikbaar nie. Na deeglike bestudering van Ferreira se omvattende gids: *Bibliography of research on aging in*

South Africa - 1970 to 1990 (1991), kan die afleiding gemaak word dat Suid-Afrikaanse navorsers egter op verskillende ander terreine toenemend die behoeftes van ons bejaardes aanspreek. Die enigste musiekverwante navorsing wat in hierdie omvangryke bibliografie opgeteken is, is die genoemde tesis van E. Pretorius (1987).

Na 'n uitgebreide literatuurstudie asook wye korrespondensie is dit opmerklik dat verreweg die meeste literatuur oor hierdie onderwerp Amerikaans van oorsprong is. Leesstof vanuit 'n internasionale konteks wat handel oor **musiekopvoedkunde vir ouer persone**, is geredelik beskikbaar en is hoofsaaklik verkry uit vaktydskrifte soos *Music Educators Journal*, *American Music Teacher*, *The Australian Journal of Music Education*, *Journal of Music Therapy*, *General Music Today*, *Soundings*, *Clavier* en *Flute Talk*. Artikels en verslae gepubliseer in hierdie tydskrifte is meestal populêr van aard en oorsigtelik behandel. Desondanks gee dit 'n duidelike beeld van denkrigtings, tendense en ontwikkelings ten opsigte van hierdie vakgebied. In verskeie van hierdie artikels is nuttige praktiese inligting verskaf, soos die adresse van Amerikaanse en Britse organisasies wat musiek onder bejaardes bevorder.

Navorsingsverslae en in-diepte-artikels wat streng wetenskaplik aangebied en uiteengesit is, verskyn in *Journal for Research in Music Education*, *Southeastern Journal of Music Education*, *Transactions of the Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters*, *ISME Yearbook* en *Bulletin of the Council for Research in Music Education*. Aanvullende navorsingsinligting in die vorm van dissertasies van Burley (1979), Kuutti (1979), Larson (1982) en Kellmann (1984) is besonder betekenisvol gevind. Die tesisabstrak van Curran (1982) is ook relevant vir hierdie studie beskou.

Terwyl artikels wat handel oor musiekopvoedkundige programme vir ouer persone soms in internasionale tydskrifte en koerante verskyn, is dit veilig om aan te neem dat 'n betekenisvolle aantal programme ongerapporteer verbygaan. Die aantal is dus grootliks onbekend. Die *National Center on Arts and the Aging* in Washington, Verenigde State van Amerika, het egter begin met die versameling van alle moontlike literatuur rakende die onderwerp vanuit 'n Amerikaanse en internasionale konteks. Hulle stel dit egter baie duidelik dat hierdie versameling onvolledig is en steeds uitbrei (Shafrin, 1992: Persoonlike mededeling).

Beskikbare internasionale navorsingsliteratuur binne 'n musiekopvoedkundige konteks kan in die volgende kategorieë verdeel word.

- (1) Verslae wat **musiekervarings** vir ouer persone bepleit soos dié van Tanner en O' Briant (1980: 28-30), en Leonard (1981: 61-62);
- (2) studies wat die **musikale aanleg en vermoëns** van die ouer persoon ondersoek, bv. Clair Gibbons (1982: 23-29) en Myers (1988: 81-89 en 1990: 195-202);
- (3) studies wat die **musikale voorkeure** van ouer persone ondersoek, bv. Clair Gibbons (1977: 180-189), Gilbert en Beal (1982: 247-253), Larson (1982: 99-105), en McCullough (in Kellmann, 1984: 217-218);
- (4) beskrywende studies wat verslag doen oor **programme in gebruik**, bv. Davidson (1980: 27-31 en 1982: 33-35, 49), Smith (1989: 90-93) en Machover (1990: 28-35);

- (5) toegepaste studies wat **programontwikkeling** beskryf, bv. tессisse van Curran (1982) en Kellmann (1984) asook artikels deur Burley (1982: 40-41), Eckerle (1982: 28), Jason en Arrau (1983: 46-47) en Coates (1984: 35-35);
- (6) verslae wat handel oor die **ouerwordende stem**, bv. diè van Wilder (1979), Hollien (1987), Sataloff (1987), Mehrling (1989) (laasgenoemde drie verskyn in Darrough, 1991: 31-32), en
- (7) verslae wat handel oor **musiekterapie** vir ouer persone, bv. Bright se omvattende handleiding (1972).

Korrespondensie met gesabhebbendes van die onderwerp het aan die lig gebring dat musiekopvoedkundiges in verskeie lande al hoe meer daarop ingestel is om die ouer persoon in te sluit binne 'n musiekopvoedkundige raamwerk waarvan die ouderdomsgrense aansienlik verruim is.

In hierdie verband is daar gekorrespondeer met die Oostenrykers *Leopold Auinger* en *Ingrid Andersons*, onderskeidelik verbonde aan EURAG (*European Federation for the welfare of the elderly*) en EFOS (*European Federation of older students at the universities*). Die volgende Britse organisasies was baie behulpsaam met betrekking tot beskikbaarstelling van literatuur en informasie: *Dianne Norton* van AGE CONCERN, *Wendy Jackson* verbonde aan die *Centre for Policy on Aging* en *Laura Crichton*, direkteurise van *The National Music and Disability Information Service*.

Daar is ook met verskeie Amerikaanse outeurs van artikels oor musiekopvoedkunde vir ouer persone gekorrespondeer, onder andere met *Dr. R.H. Kellmann*, verbonde aan die Universiteit van New York; *Wilma Machover*, direkteurise van artistieke programme aan die Hoff-Barthelson Musiekskool in New York; *Elaine G. Shafrin*, navorsingsbeampte verbonde aan

die *National Council on Arts and the Aging* in Washington; *Roberta H. James*, direkteur van programinformatie verbonde aan die Universiteit van Kentucky se *Donovan Scholars Program* vir ouer persone in Lexington; *Dr. David E. Myers*, Assistent Professor in Musiekopvoedkunde aan die Universiteit van Georgia, Atlanta; *Professor P. Larson* verbonde aan die musiekdepartement van die Morawiese Kollege in Bethlehem; en *Dr. E. McCullough*, Assistent Professor aan die musiekdepartement van die Universiteit van New Mexico, Albuquerque.

(1) Voetnota

Die ouderdom van sestig jaar word vir die doel van die studie as parameter gebruik, aangesien die Wet op Bejaarde Persone 60 jaar vir vroue en 65 jaar vir mans bepaal (Wet 81 van 1967, Artikel 1). Hierdie ouderdomme is ook die kriteria vir verbruikers van dienssentrum dienste.

HOOFSTUK 2

OORSIG OOR DIE TAAK EN TERREIN VAN

OPVOEDKUNDIGE GERONTOLOGIE

2.1 HISTORIESE AGTERGROND VAN GERONTOLOGIE AS VAKGEBIED

Gerontologie, as wetenskaplike studie van die prosesse en meganismes van veroudering, het gedurende die middel veertigerjare van hierdie eeu as 'n erkende veld van kennis beslag gekry (Ferreira, 1987: 1). Deur die eeue heen het moraliste, filosowe en wetenskaplikes oor die aard van die verouderingsproses verskil, oor die gevolge van veroudering vir die individu geredeneer en selfs die spesifieke aanvang van die proses verskillend geïnterpreteer (Breen in Hoffmann, 1970: 5). Min van hierdie kommentaar was egter georganiseer of gesistematiseer.

Sistematisering van gerontologie as vakgebied het gedurende die twintigste eeu 'n werklikheid geword. Baie faktore het hiertoe aanleiding gegee, maar die veranderinge wat tydens die laaste helfte van die industriële revolusie plaasgevind het, word allerweë as besonder betekenisvol beskou:

- (1) die statusverandering van selfstandige werker tot werknemer;
- (2) die verandering van geleidelike tot verpligte aftrede;
- (3) die verandering van ekonomies onafhanklike individu tot afhanklike individu wat sy sekuriteit in hetsy die staat of 'n werknemer stel en

- (4) die verandering van die tradisionele status en respek wat die ouer persoon geniet het tot 'n onseker en ongedefinieerde sosiale rol (Breen in Hoffmann, 1970: 5).

'n Mylpaal in die geskiedenis van die gerontologie is die stigting van die Internasionale Gerontologievereniging in Luik, België, in Julie 1950 (Kuplan in Tibbits, 1962: Voorwoord) (1).

Hiervandaan het die vakgebied eers ontwikkel as 'n baie belangrike navorsingsveld en later as 'n reeks dienste aan persone. Hierdie dualistiese agtergrond is die rede vir die beskouing dat die vak oor beide 'n wetenskaplike oriëntasie binne bestaande dissiplines soos biologie, sosiologie en psigologie beskik, asook oor 'n professionele praktykgerigte onderbou wat afhanklik en onafhanklik van ander professionele velde bestaan (Ferreira, 1987: 2).

Alhoewel gerontologie nog 'n relatiewe jong dissipline is, verrig dit 'n betekenisvolle taak. Dit het 'n lang geskiedenis, maar gesien in die lig van 'n groeiende ouer bevolking, het dit nog 'n groter toekoms (Breen in Hoffmann, 1970: 22).

2.2 DIE MULTIDISSIPLINÊRE EN INTERDISSIPLINÊRE AARD VAN GERONTOLOGIE

Aangesien die behoeftes van ouer persone sosiale, psigologiese, mediese, geregtelike en ekonomiese parameters insluit, word beide gerontologie en geriatrie as multidissiplinêr van aard beskou. Kalish (in Wershow, 1981: Voorwoord) bestempel gerontologie as 'n reeks subspesialiteite wat saamgebind word deur die gemeenskaplike doel om die ouer persoon tot diens te wees. Ferreira (1987:

66) noem sommige dissiplines wat interaktief by gerontologie as vakgebied betrokke is: sosiologie, psigologie, antropologie, ekonomie, regs wetenskappe, maatskaplike werk, geneeskunde, verpleegkunde, tandheelkunde, farmakologie, voedingskunde, arbeidsterapie en fisioterapie. Hooyman en Kiyak (1991) sluit al hierdie deeldissiplines in en voeg ook biologie, politieke wetenskap en psigiatrie daarby. 'n Opvallende leemte in hierdie lysies is opvoedkunde. Breen (in Hoffmann, 1970: 1) daarenteen, verleen 'n besondere plek aan volwasse opvoeding as deeldissipline van gerontologie.

Bogenoemde lys multidissiplinêre en interdissiplinêre deeldissiplines sou aangevul kon word deur teologie, liggaamlike opvoedkunde, musiekterapie en selfs biblioteekkunde. Alle sektore van die samelewing behoort die getal groeiende bejaardes in die gemeenskap as 'n verantwoordelikheid te ag, en dienooreenkomstig 'n diens aan hulle te lewer.

In hierdie verband bepleit Wicht en andere (1989: 24) 'n stelsel van omvattende dienste vir die bejaarde in Suid-Afrika, met as grondslag die multidissiplinêre spanbenadering. So 'n stelsel vereis doelgerigte, gekoördineerde beplanning van bejaardesorg en sinvolle interaksie tussen die verskillende dienslewerende dissiplines. Die musiekopvoedkundige behoort in so 'n span 'n waardevolle bydrae te lewer ten opsigte van die daarstelling van opvoedkundig gefundeerde geleenthede tot musiekbeoefening vir die ouer persoon. Met sy gespesialiseerde kennis kan opbouende en sinvolle insette gelewer word ten opsigte van 'n verskeidenheid aktiwiteite binne die musikale konteks op professionele wyse, die oordra van vaardighede en tegnieke as meester van sy vak en die skep van 'n leermilieu en/of belewingsmilieu wat die eiesoortige aard van musiek as unieke vakgebied ondersteun.

2.3 GERONTOLOGIE IN SUID-AFRIKA

Gerontologie in Suid-Afrika is nog in 'n baie vroeë stadium van ontwikkeling. Ferreira (1987: 22) bestempel die studieveld van gerontologie in Suid-Afrika as ryk - grootliks omdat dit nog so jonk is, maar ook aangesien dit vier bevolkingsgroepe insluit. Cilliers (in Palmore, 1980: 369) beklemtoon dat Suid-Afrika se meervoudige bevolkingstruktuur besonder kompleks is weens die unieke en uiteenlopende probleme en behoeftes van bejaardes in elkeen van die vier bevolkingsgroepe. Ferreira voer voorts aan dat baie aspekte van en feite oor veroudering nog nagevors moet word, maar maan terselfdertyd teen navorsingspogings wat nie duidelik omlýnde doelwitte het nie en onderwerp is aan onderontwikkelde organisatoriese vaardighede en onvoldoende opleiding in gerontologie (1987: 22).

Soos vermeld in die Literatuurstudie (1.5), dui Ferreira se omvattende gids *Bibliography of research on aging in South Africa - 1970 to 1990* (1991), aan dat Suid-Afrikaanse navorsers op verskillende terreine, uitgesonder musiekopvoedkunde, toenemend die behoeftes van ons bejaardes aanspreek.

Afgesien van die V.S.A., Groot Brittanje, Swede en Nederland, word Israel allerweë beskou as 'n wêreldleier in gerontologie, veral weens laasgenoemde se bevordering van die ontwikkeling van gerontologie toepasbaar vir Derde Wêreld bevolkings (Ferreira, 1987: 70; Bergman, 1992: Korrespondensie).

Verskeie ander gesaghebbendes waarmee gekorrespondeer is, het bevestig dat die tradisionele opvatting dat musiekopvoedkunde vir kinders en adolessente bedoel is, 'n uitgediende beskouing is (kyk 1.5). Larson spreek namens 'n

nuwe geslag musiekopvoedkundiges wanneer hy die vak omskryf as enige onderneming wat bewuste leer of onderrig vir enige ouderdomsgroep insluit (1983: 25). Suid-Afrikaanse musiekopvoedkundiges behoort hierdie tot nog toe onontginde veld te betree om sodoende na ons ouer gemeenskap uit te reik en terselfdertyd die grense van die vakgebied uit te brei.

2.4 DIE HUIDIGE STATUS VAN OPVOEDKUNDIGE GERONTOLOGIE

Opvoedkundige gerontologie verwys na die studie en praktyk van opvoedkundige pogings vir en van bejaardes en veroudering. Dit poog om die gesonde en produktiewe jare uit te brei en lewenskwaliteit vir ouer persone te verbeter (Peterson in Lumsden, 1985: 3). Hiervolgens is opvoedkundige gerontologie 'n positiewe domein waarin die potensiaal van die ouer individu ontwikkel word in 'n poging om voortgesette groei dwarsdeur die lewenspan daar te stel.

Opvoeding vir ouer persone moet onderskei word van enige ander tradisionele opvoedingsperspektiewe omdat leer hiermee aan die einde van die lewenspan plaasvind. Ook hierdie fase in die menslike lewenspan bevat, net soos vir die jeug en/of vroeë volwassenheid, 'n unieke kwaliteit met unieke vrae wat nie sonder meer vanuit 'n algemene opvoedkundige perspektief beantwoord kan word nie. Peterson (in Lumsden 1985, 18) voer aan dat die ontkenning van die feit dat ouer persone oud is, of dat hul lewenstadium uniek is, die stereotipe dat bejaardheid geïgnoreer of verswyg moet word, versterk. Volgens hom lei sò 'n siening na 'n poging om die middeljare te verewig. Hiermee bevestig hy ook die standpunt dat bejaardheid realisties benader behoort te word as 'n periode met unieke probleme, maar ook unieke geleenthede.

Ook Moody (in Lumsden, 1985: 42) bepleit 'n eties verantwoorde houding van die opvoeder teenoor die ouer leerder waarin dit die taak van die opvoeder behoort te wees om die ouer leerder te help om 'n balans te vind tussen eie beperkinge en vermoëns, sonder om te hoë verwagtings aan die een kant, of gevoelens van hopeloosheid aan die ander kant, te koester. Hy kritiseer hiermee die organiseerders van *Elderhostel* in die Verenigde State van Amerika, wat deur advertensie en beplanning van somerskole vir ouer persone, die illusie van ewige middeljare probeer skep (2). Hierdie kritiese opinie word egter oorskadu deur die optimisme waarmee *Elderhostel* programme allwerweë begroet word (Brown, 1981: 51; Bojanowski, 1990: 16-19).

Sedert die begin van die vyftigerjare is daar internasionaal begin wegbeweeg van die mite dat opvoedkunde slegs op die jeug van toepassing is. Hierdie belangstelling in lewenslange leer het voortgevloei uit verskillende takke van gerontologie asook van nuwe denkwyses onder opvoeders van volwasse persone (Kellmann, 1984: 22). Jacobs (in Hoffmann, 1970: 380) skryf aangaande hierdie onderwerp dat opvoedingsgeleenthede vir ouer persone nie slegs 'n humanitêre gesindheid teenoor hulle is nie, maar dit is bo alles 'n saak van verligte selfbelang in 'n snel veranderende wêreld.

Hierdie relatiewe nuwe terrein bestudeer die opvoedkundige behoeftes van ouer persone en het ontwikkel as 'n vertakking van sosiale gerontologie. Die opvatting dat veroudering 'n ontwikkelingsproses is, wat ruimte laat vir groei tot aan die einde van die menslike lewe, het die pad vir die moderne sosiale gerontologie en sy vertakking opvoedkundige gerontologie gebaan (Kellmann, 1984: 24). Opvoedkundiges soos Moody (in Lumsden, 1985: 46), Peterson (in Lumsden, 1985: 18), Lumsden (1985: 57), Jacobs (in Hoffmann, 1970:

380) en andere se visie van 'n lerende samelewing wat die totale lewenspan omvat, het grootliks bygedra tot die ontwikkeling en vestiging van hierdie vakgebied.

Die ontwikkeling van hierdie vakgebied is beïnvloed deur verskeie faktore, byvoorbeeld:

- (1) die veranderende beeld van die ouer persoon (van hulpelose, passiewe en brose persoon tot aktiewe en deelnemende lid van die samelewing);
- (2) die opvatting dat opvoeding nuttig is vir meer as bloot voorbereiding vir die toekoms;
- (3) die internasionale tendens van 'n bevolkingsverskuiwing wat 'n hoër proporsie ouer persone verteenwoordig;
- (4) sosiale veranderinge soos vroeë aftrede, meer vrye tyd, groter belangstelling in opvoeding en opleiding onder ouer persone en resente navorsing wat getoon het dat fisieke en geestelike agteruitgang nie noodwendig onvermydelik hoef te wees gedurende die later volwasse jare nie (Kellmann, 1984: 27).

2.5 PLEK VAN MUSIEKOPVOEDKUNDE BINNE OPVOEDKUNDIGE GERONTOLOGIE

Opvoedkundige gerontologie, as 'n vertakking van sosiale gerontologie, sluit alle opvoedkundige belange wat ouer persone mag raak in die breedste sin, in. Musiekopvoedkunde is maar een van hierdie belange. 'n Beginpunt om die plek van musiekopvoedkunde binne die vakgebied van opvoedkundige gerontologie te probeer vasstel, is om die beskikbaarheid, inhoud en gehalte van literatuur rakende hierdie onderwerp te ondersoek. So 'n literatuurondersoek alleen kan egter

nooit 'n suiwer aanduiding gee van die betrokkenheid van musiek binne hierdie terrein nie. Daarom word die betrokkenheid van ouer persone by musiekaktiwiteite in Suid-Afrikaanse dienssentra in Hoofstuk 3 van hierdie studie ook ondersoek na aanleiding van 'n steekproef.

Die literatuuroorsig (kyk 1.5) is, vanuit 'n internasionale perspektief, 'n aanduiding dat musiekopvoedkundiges besig is om algaande verskeie aspekte van die ouer persoon se betrokkenheid by musiek na te vors. Gerontologiese beginsels en beskouings vorm in alle genoemde ondersoeke die uitgangspunt. Die afleiding word gemaak dat daar beslis plek is vir musiek binne die gerontologie, maar dat daar nog ruim geleentheid is vir verdere navorsing.

Voorbeelde van sulke navorsingsonderwerpe op internasionale en plaaslike gebied sou die volgende kon insluit:

Studies wat die musikale vermoëns van ouer persone ondersoek;

Beskrywende studies wat verslag doen oor musiekopvoedkundige programme in gebruik;

Toegepaste studies wat musiekprogramontwikkeling beskryf.

'n Musiekopvoedkundige benadering veronderstel dat musikale gedrag en/of denke sal verander en nuwe musikale kennis en/of begrip asook 'n verhoogde vermoë om musiek te ervaar verleen sal word (Kellmann, 1984: 150-151). Die verandering van musikale gedrag of denke impliseer dus dat iets van musiek geleer is - hetsy 'n groter vermoë om musiek te ervaar of nuut verworwe kennis en/of begrip (Kellmann, 1984: 9).

Onderstaande skema is 'n voorstel ten opsigte van musiekaktiwiteite wat in 'n gebalanseerde musiekopvoedkundige program vir ouer persone ingesluit behoort te word.

MODEL VIR 'N GEBALANSEERDE MUSIEKOPVOEDKUNDIGE PROGRAM VIR OUER PERSONE

Musiekwaarderingsprogram:	Informele samesang Musiekbeluistering Bewegingsrespons op musiek Algemene musiekkennis-ontwikkeling Skeppende aktiwiteite
Instrumentale program:	Aanleer van musiekinstrumente Orkesspel Ensemblespel
Koorsang	
Konsertbywoning	

Aspekte van hierdie ondersoek is gebaseer op bogenoemde skema en sal wanneer van toepassing, duideliker omlyn en uiteengesit word.

2.6 BEHOEFTE, BELANGSTELLINGS EN VAARDIGHEDE VAN DIE OUER PERSOON

Enige opsteller van musiekopvoedkundige programme behoort die behoeftes, belangstellings en vermoëns van deelnemers aan so 'n program baie deeglik te ondersoek. Die aanname dat behoeftes en belangstellings akkuraat geïdentifiseer kan word, onderskat die komplekse aard van menslike behoeftes. Daar is moontlik soveel interpretasies van menslike behoeftes as wat daar persone is wat oor die onderwerp

gefilosofeer het. 'n Poging om die opvoedkundige behoeftes en belangstellings van enige spesifieke ouderdomsgroep te bepaal, veronderstel dat daar 'n mate van homogeniteit bestaan binne daardie segment van die bevolking. So 'n aanname, veral as dit van toepassing is op ouer persone, moet met groot omsigtigheid hanteer word.

Om mee te begin neem die periode van bejaardheid 'n groter aantal jare in beslag as enige ander lewensperiode - potensieël vyftig of sestig jaar, as 'n mens reken dat baie navorsers die menslike lewenspan so hoog as 'n honderd en twintig jaar argumenteer (Lumsden, 1985: 57). Lumsden lei hiervan af dat 'n ouer persoon dus meer tyd het om te groei en te verander, om nuwe belangstellings te ontwikkel en om verskillende lewenstyle te beproef in teenstelling met adolessensie se ongeveer agt jaar, jong volwassenheid se ongeveer twintig jaar en die middeljare se ongeveer twintig jaar.

Riley en Riley (in Hooyman en Kiyak, 1991: 6) het die volgende klassifikasie van fases van bejaardheid daargestel:

- 65-74 jaar - jong bejaardheid (*young old*);
- 75-84 jaar - ou bejaardheid (*old old*);
- 85 en ouer - baie oud (*very old*).

Hierdie internasionaal aanvaarde klassifikasie stel die opsteller van musiekopvoedkundige programme in staat om na unieke behoeftes, vaardighede en belangstellings van elke fase te let en dienooreenkomstig te beplan. Nie net is dit dus moeilik om 'n individuele ouer persoon se behoeftes en belangstellings te bepaal nie, maar veral ook om dié van die ouer bevolkingsgroep as geheel te bepaal. Nieteenstaande hierdie verskeidenheid van behoeftes en belangstellings, bestaan daar algemene gedeelde ervarings binne 'n fase wat lede van hierdie groep saambind. Die impak van historiese

gebeure, soos ervaar deur 'n groep bejaardes in dieselfde ouderdomsfase, bind hulle saam ongeag verskillende individuele belangstellings en behoeftes (Lumsden, 1985: 57). Ook algemeen geldende ontwikkelingstake van ouer volwassenheid en/of van die verskillende fases van bejaardheid bind ouer persone saam (Lumsden, 1985: 57).

Lumsden (1985: 58-59) haal Havighurst (1972), Simmons (1978) en Thorson (1978) se onderskeie opsommings van die ontwikkelingstake van die ouer persoon aan as verteenwoordigende voorbeelde hiervan uit die beskikbare literatuur. Hiervolgens stel **Havighurst** die volgende ontwikkelingstake vir die ouer persoon voor:

- aanpassing by afnemende fisiese krag en gesondheid;
- aanpassing by aftrede en verminderende inkomste;
- aanpassing by dood/verlies van lewensmaat;
- vestiging van 'n verbintenis met ander lede van ouderdomsgroep;
- vestiging van bevredigende fisiese lewenswyse.

Simmons noem die volgende ontwikkelingstake as algemeen geldend vir die ouer persoon:

- om so lank as moontlik te lewe;
- om meer te rus en minder sloerwerk te hê;
- om 'n aktiewe deelnemer aan groepsaktiwiteite saam met ander lede van dieselfde ouderdomsgroep te wees;
- om met eer uit die samelewing te onttrek as die tyd reg is;
- om verworwe voorregte te koester en te behou.

Thorson som die unieke ontwikkelingstake van die ouer persoon soos volg op:

- aanpassing by verandering;
- voortgesette groei en ontwikkeling;
- instandhouding van die kultuur;
- perspektiefplasing van die eie lewe;
- voortgesette deelname aan gemeenskapslewe;
- handhawing van beheer oor die eie lewe en vermyding van hulpeloosheid.

Volgens hierdie algemeen geldende ontwikkelingstake kan afgelei word dat die ouer persoon die behoefte het aan 'n sinvolle en betekenisvolle bestaan waarvan hy in beheer is en waaraan hy 'n aktiewe deelnemer is. Deelname aan musiekaktiwiteite kan bydra tot die vervulling van hierdie behoefte aan 'n sinvolle bestaan waarvan hy in beheer is en waaraan hy 'n aktiewe deelnemer is. Daarom is dit essensieël dat musiekaktiwiteite (koorsang, beluistering, informele samesang, musiekkennisontwikkeling, instrumentale spel, ens.) spesifiek ingestem is op die unieke ontwikkelingstake, behoeftes, belangstellings en vaardighede van die ouer persoon. Die kompleksiteit hiervan en veranderlikes soos sosio-ekonomiese stand, kultuur, geslag, persoonlikheid en lengte van die periode van bejaardheid (wat oor potensieël vyftig jaar kan strek), mag nooit vereenvoudig word nie.

2.7 DIE OUER PERSOON SE MUSIEKBELEWENIS

Die ouer persoon se musiekbelewenis behoort gelyktydig vanuit twee perspektiewe benader te word. Daar behoort gekyk te word na die musiekbelewenis van die ouer persoon as unieke wese met unieke behoeftes, vaardighede, belangstellings en ontwikkelingstake, maar terselfdertyd na algemene menslike behoeftes. Die bejaarde persoon is steeds gewoonweg mens, al is hy in 'n unieke lewensfase.

Die waarde van musiekopvoedkundige ervarings in die lewe van die ouer persoon word vervolgens vanuit beide hierdie perspektiewe oorsigtelik bespreek.

2.7.1 Kommunikasie

Die ouer persoon se behoefte aan kommunikasie kan onder andere voortspruit uit die feit dat sy lewensruimte tuis met minder mense gedeel word as voorheen, of selfs met niemand meer gedeel word nie. Aangesien min ouer persone nog in voltydse of deelydse beroepe staan, word daar dus selde binne 'n beroepsituasie gekommunikeer. Musiek kan aan hierdie behoefte voldoen. Musiek is 'n vorm van kommunikasie op onder andere die volgende vlakke: komponis tot uitvoerder; uitvoerders tot mekaar in byvoorbeeld 'n ensemble-, orkes-, of koorsituasie; en uitvoerder tot gehoor/luisteraar. Die menslike behoefte om self te kommunikeer word deur musikale uitinge, waarvan sang as voorbeeld kan dien, bevredig. Musiekbeluistering, instrumentale voordrag, komposisie en beweging op musiek kan in hierdie verband aan die ouer persoon geleenthede vir kommunikasie skep.

Musiek bevat egter 'n belangrike nie-verbale inhoud. Gaston (in De Swart en Hofmeyer 1990: 116) som hierdie aspek op met die woorde: "There would be no music and no need for if it were possible to communicate verbally that which is easily communicated musically".

2.7.2 Sosiale interaksie

Die sosiale aard van musiek bring mee dat mense saamgebind word. Gesamentlike deelname aan musikale ervaring verhoog groepsgebondenheid en bied sosialiseringseleenthede. Hierdeur word die menslike behoefte om iets vir ander te beteken, en die behoefte aan geborgenheid, vervul (Clair

Gibbons, 1985: 51). Die **sosiale interaksie** wat musiekbeoefening tot gevolg het, kan vir ouer persone van groot waarde wees.

Soos Peterson (in Lumsden, 1985: 18), huldig opstellers van musiekopvoedkundige programme die mening dat bejaardheid realisties benader behoort te word as 'n periode met unieke probleme en geleenthede. Hiervolgens is dit interessant om by bestudering van beskikbare literatuur aangaande die onderwerp vas te stel dat beide musiekopvoedkundige programme teen 'n ouderdomsafgebakende agtergrond, asook ouderdomsgeïntegreerde programme, allerweë as van groot waarde beskou word. Peterson (in Lumsden, 1985: 18) bepleit hierdie beskouing waarin ouer persone betrek word by hetsy ouderdomsafgebakende programme waarby slegs bejaardes betrokke is, of ouderdomsgeïntegreerde programme waarby beide bejaardes en kinders van verskillende ouderdomme betrokke is. Teen 'n ouderdomsafgebakende agtergrond beskryf Davidson (1980: 27-31 en 1982: 33-35,49) en Kellmann (1986: 30-33), suksesvolle instrumentale en vokale onderrigprogramme asook programme vir algemene musiekkennisontwikkeling. Riglyne vir die ontwikkeling van sulke programme word in hierdie artikels beskryf.

Die besondere waarde wat intergenerasionele of ouderdomsgeïntegreerde musiekopvoedkundige programme vir jonger en ouer deelnemers inhou, is onder andere beskryf deur Wilder (1985: 34-36), Collins (in Larson, 1985: 1-2) en Leitner (in Kellmann, 1984: 217). Hiervolgens vind nie net 'n opvoedkundige gebeurtenis plaas nie, maar is verskeie bykomende nie-musikale gevolge geïdentifiseer, byvoorbeeld positiewe houdingveranderings by kinders wat vir die eerste keer met bejaardes sosialiseer (van apaties tot belangstellend); die vestiging van vriendskappe oor

ouderdomsgrense heen as gevolg van gemeenskaplike belangstelling in musiek; en die ontginning van die gedagte dat musiek 'n vreugde is wat lewenslank geniet kan word.

2.7.3 Intellektuele stimulasie

Musiek in die algemeen, en musiekopvoedkundige geleentheid in die besonder, verskaf **intellektuele stimulasie** wat lewenskwaliteit verhoog. Deur middel van opvoedkundige musiekervarings word die ouer persoon die geleentheid gebied om intellektueel aktief en funksioneel te bly. Baltes (in Wersow, 1981: 65) huldig die siening dat algemene intellektuele aftakeling gedurende bejaardheid grootliks 'n mite is. Hiervolgens neem intelligensie nie af met ouderdom nie. De Beauvoir (1970: 580-585) noem verskeie voorbeelde van bekende wêreldfigure wat in hoë ouderdom nog intellektueel presteer het en uitdagende beroepe bekleed het.

Kellmann (1986: 31) bepleit 'n wye verskeidenheid musiekleerervarings binne musiekopvoedkundige programme wat gebaseer is op die behoeftes, vermoëns en voorkeure van die deelnemers. Hy voer voorts aan dat musiekopvoedkundige programme nie beperk behoort te wees tot passiewe aktiwiteite soos samesang en beluistering nie. Clair Gibbons is 'n voorstaander van opvoedkundige programme vir ouer persone wat die leerders se beperkinge in ag neem, sonder om hul vermoëns te onderskat (1985: 49). Sy bepleit soos Kellmann musiekopvoedkundige programme, wat groter uitdaging aan leerders stel as wat gevind word in blote samesang, ritmeorkeste en *kombuisorkeste*. Hierin word geen uitdaging aan die leerders gestel nie en sulke ervarings kan, volgens haar, selfs afbrekend wees. Uit navorsingresultate onder ouer leerders, lei sy verder af dat indien ouer persone as bekwaam (met beperkinge) beskou word, eerder as onbekwaam, is hulle baie meer bereid om hulle tot

musikale ontwikkeling te verbind (1986: 50). Sy stel alternatiewe aktiwiteite voor soos individuele instrumentale of vokale voordrag, koorsang, instrumentale ensembles, komposisie, teorie en musiekgeskiedenis. Ook Myers (1992: 24) ondersteun hierdie standpunte as hy skryf dat dit allerweë aanvaar word dat ouer persone belangstel in musikale leerervarings en dat lae vlak onaktiewe ervarings vir min bevredigend is.

2.7.4 Sintuiglike ervaring

Musiek verskaf **sintuiglike ervaring** waardeur gewaarwordinge wat met ontspanning en genot geassosieer word, beleef word. Die ouer persoon se ouditiewe sintuig word gestimuleer deur onder andere musiekbeluistering, instrumentale spel en -samespel asook deur beweging op musiek. Deur die effektiewe benutting van media soos byvoorbeeld videomateriaal, oorhoofse projektor en skyfies asook deur lewendige musikale uitvoerings, word musikale ervaring versterk deur die gelyktydige stimulering van die ouditiewe en visuele sintuie.

2.7.5 Estetiese ervaring

Musiek bevredig die mens in die algemeen, en die ouer persoon in besonder, se behoefte aan die **estetiese** dimensie. Musiek hef die mens op uit sy alledaagse bestaan en dien 'n belangrike funksie in sy geestelike funksionering. Dit speel 'n belangrike rol in godsdiens en godsdiensrituele - 'n hoë prioriteit in die lewens van die meeste ouer persone. Terselfdertyd moedig musiek die mens aan om kontak met die werklikheid te behou, veral deur middel van kommunikasie en sosialisering. Dit verbind die realiteit met die abstrakte en die hede met die verlede (De Swart en Hofmeyer, 1990: 116).

Musiek verskaf ook geleentheid tot uiters **persoonlike ervarings**, waaronder emosionele en estetiese respons asook emosionele en estetiese uitdrukking die vernaamste is (Clair Gibbons, 1985: 51). Musiek kan vir die ouer persoon in hierdie verband 'n groot hulpmiddel wees tydens die ontdekking en verwerking van sy gevoelens.

2.7.6 **Konstruktiewe tydsbesteding**

Musiekaktiwiteite voorsien aan ouer persone se behoefte aan **konstruktiewe tydsbesteding** (Clair Gibbons, 1985: 51). Dit moet egter duidelik gestel word dat musiekopvoedkundige programme nie in die eerste plek 'n manier is om tyd te verwyd nie, maar allereers 'n leerervaring is. Wanneer musiekaktiwiteite opvoedkundig van aard is, verskaf dit nie alleen vermaak en bied dit geleentheid vir 'n verskeidenheid van musiekverwante stokperdjies nie, maar ontwikkel dit ook kreatiwiteit, vaardighede en vermoëns.

Vryetydsbesteding impliseer aktiwiteite waaraan persone vrywillig deelneem vir persoonlike belangstelling en genot. Daarom kan opvoedkundige ervarings vryetydsbestedend wees (Kellmann, 1984: 10). Volwasse onderrig is byna altyd vrywillig en deelnemers is betrokke daarby juis vir persoonlike genot en belangstelling. Daarteenoor kan aktiwiteite vir vryetydsbesteding opvoedkundig en ook terapieë wees. Afhangende van intensies, oriëntering en resultate kan musikale ervarings terapieë, vryetydsbestedend of opvoedkundig wees, of dit kan 'n kombinasie van hierdie drie verteenwoordig (Kellmann, 1984: 10).

Navorsingsresultate uit 'n studie van Clair Gibbons wat in 1982 in die Verenigde State van Amerika onderneem is, het sekere feite rakende die musikale vermoëns en behoeftes van ouer persone aan die lig gebring (1985, 49-50).

Hiervolgens beskik ouer persone oor aangebore vermoëns ten opsigte van musikale ontwikkeling, en neem hierdie vermoëns nie af tydens veroudering nie. Daarom is ouer persone in staat om nuwe musikale vaardighede aan te leer of vervloë vaardighede weer te bemeester binne 'n geskikte musiekopvoedkundige leermilieu. Noemenswaardig egter, is die afleiding dat daar by ouer persone nie net 'n behoefte aan passiewe musiekaktiwiteite bestaan nie, maar ook 'n groot behoefte aan aktiwiteite wat vaardighede en aksie vereis.

Wêreldwyd word 'n renaissance ten opsigte van belangstelling in die ouer persoon beleef. Musiekopvoedkundiges behoort hierdie geleentheid aan te gryp om sodoende die professie se grense te verbreed. Binne die vakgebied gerontologie bestaan eindelose moontlikhede om interaktief saam met vakkundiges van ander professionele dissiplines die ouer persoon te dien. Die waarde van musiek as fenomeen wat die mens op alle vlakke van sy bestaan beïnvloed - affektief, kognitief en konatief - moet prakties toegepas word in die lewens van 'n groeiende ouer bevolking.

(1) Voetnota:

Die Internasionale Gerontologievereniging beywer hom vir die aanspreek van ontwikkelende en humanitêre aspekte in die verouderingsproses en vir die welstand van ouer persone dwarsdeur die wêreld, met spesifieke verwysing na die situasie van ouer persone in ontwikkelende lande (Ferreira, 1987: 71).

(2) Voetnota:

Daar bestaan 'n groot aantal universiteite en kolleges in die Verenigde State van Amerika, wat jaarliks vanaf 1975 gedurende die somervakansies somerskole aanbied vir die ouer bevolking. 'n Nasionale liggaam organiseer die program en koördineer landwyd alle inskrywings en kursusaanbieders. Hierdie unieke opvoedkundige program wat kursusse in enige denkbare vakrigting insluitend musiek aanbied, word *Elderhostel* genoem (Brown, 1981: 57). Studente woon tydens somerskole in koshuise op die verskillende kampusse en woon bedags en saans klasse by wat aangebied word deur bekwame kursusleiers. Musiekopvoedkundige kursusonderwerpe sluit byvoorbeeld koorsang, instrumentale onderrig en algemene musiekkennisontwikkeling in. 'n Vol sosiale program vir musiekliefhebbers waarby konsertbywoning en ander musiekverwante uitstappies ingesluit word, word ook georganiseer.

HOOFSTUK 3**STAND VAN MUSIEKBELEWING VAN SUID-AFRIKAANSE OUER PERSONE****3.1 INLEIDING**

In die vorige hoofstuk is aangetoon dat musiekopvoedkunde 'n betekenisvolle bydrae tot die sosiale gerontologie in die algemeen en opvoedkundige gerontologie in besonder, kan maak. Daarin is die waarde wat musiekbeleving vir die ouer persoon kan inhou, beklemtoon. In 'n poging om die stand van musiekbeleving van Suid-Afrikaanse ouer persone vas te stel, fokus hierdie hoofstuk op 'n ondersoek hieromtrent in geselekteerde dienssentra.

3.2 GROOTTE VAN DIENSSENTRA

Responderende dienssentra het verskil ten opsigte van grootte. Dit word in die onderstaande tabel uiteengesit.

Tabel 3:1: Grootte van dienssentra

Dienssentrum	Aantal	Persentasie
Klein (tot 300 lede)	9	39%
Mediumgrootte (301-700 lede)	10	43%
Groot (701-1100 lede)	1	4%
Baie groot (1101 en meer lede)	3	13%
Totaal	23	100%

Uit bostaande blyk dit dat dienssentra in die ondersoekgroep gewissel het in grootte. Die gemiddelde dienssentrum wat aan hierdie ondersoek deelgeneem het, kan as mediumgroot beskryf word. Mediumgrootte (43%) en klein dienssentra (39%) was in die meerderheid en enkeles was groot (4%) en baie groot (13%).

3.3 DIE ALGEMENE BELEWENISWAARDE VAN GEORGANISEERDE MUSIEKAKTIWITEITE VIR OUER PERSONE

Die insluiting van musiekprogramme in dienssentrumprogramme impliseer algemene, nie - musikale oorwegings wat groot waarde vir ouer persone kan inhou.

Tabel 3:2: Algemene beleweniswaarde van musiek in dienssentrumprogramme in die ondersoekgroep.

Algemene waarde	Aantal	Persentasie
Sosialisering	18	78%
Terapie deur emosionele belewing	15	65%
Estetiese beleweniswaarde	5	22%
Intellektueel-stimulerende waarde	12	52%
Kreatiewe ontwikkeling	7	30%
Totaal	23	100%

Dit blyk uit bostaande tabel dat internasionale outeurs, (Clair Gibbons, 1985: 51; Davidson, 1980: 27-31; Davidson, 1982: 33-35, 49 en Wilder, 1985: 34-36) se siening dat musiek 'n sosialiserende waarde het, versterk word deur 78% van die respondente in die ondersoekgroep. Ook Coates (1984: 35) beklemtoon die sosiale aard en funksie van musiek binne die gemeenskap. Volgens haar is musiek die kollektiewe uitdrukking van 'n groep mense en behoort 'n ouer gemeenskap 'n unieke funksie hieraan te verleen. Die gesamentlike deelname aan musikale ervaring wat tot uiting kom in 'n verskeidenheid van musiekaktiwiteite soos koorsang, informele samesang, orkesspel, ensemblespel, musiekbeluistering in groepsverband, beweging op musiek, praatjies oor musiek asook konsertbywoning en ander musikale uitstappies, behoort dus ook binne die Suid-Afrikaanse konteks groepsgebondenheid te verhoog en volop sosialiseringsgeleenthede te bied.

Dit is insiggewend dat 65% van die onderzoeksgroep die **terapeutiese waarde wat musiek inhou ten opsigte van die emosionele belewing daarvan**, as belangrik genoeg ag om musiek in te sluit in hul maandelikse dienssentrumprogramme (kyk Tabel 3:2). Coates (1984: 35) voer ondersteunend hieromtrent aan dat musiek, wat ewigheidswaardes uitdruk, insig verleen ten opsigte van menslike gevoelens soos sensitiwiteit, energie, moraliteit en passie. Positiewe emosionele of gemoedservarings, waartydens byvoorbeeld opwinding of ontroering ervaar word, kan die ouer persoon in voeling met sy gevoelslewe bring. Enkele voorbeelde van positiewe emosionele belewenisse sou onder meer die volgende kan wees: vreugde ervaar by die meedoen aan spontane informele samesanggeleenthede, heimwee ervaar tydens die luister na musiek wat ou herinneringe bring en opgewondenheid ervaar tydens kooroptredes.

Myers (1989: 4) dui na aanleiding van uitgebreide ondersoeke in hierdie verband aan, dat daar geen twyfel bestaan dat ouer persone belangstel in musiekleerervarings van estetiese aard nie en dat die ontwikkeling van **estetiese sensitiwiteit** vir hulle 'n hoë prioriteit is. Ondanks hierdie Amerikaanse bevindings, het slegs 22% van die onderzoeksgroep aangetoon dat hulle hierdie algemene waarde van musiek belangrik ag by die beplanning van musiekaktiwiteite vir insluiting in maandprogramme. Musiek kan die geleentheid tot uiters persoonlike ervarings bied, soos wat byvoorbeeld ondervind word tydens intense luisterervarings wat gebaseer is op kennis en insig van die musiek en wat plaasvind binne 'n uitnodigende luisteratmosfeer.

Twee en vyftig persent van die onderzoeksgroep sluit aan by kenners soos Wersow (1981: 65), De Beauvoir (1970: 580-585), Kellmann (1986: 31) en Clair Gibbons (1985: 49-50), wanneer hulle aandui dat hulle die **intellektueel-stimulerende** waarde van musiek as belangrik ag vir die insluiting daarvan in hul

maandelikse dienssentrumprogramme. Die skepping van suksesvolle gehalte musikale leerervarings verskaf volgens Clair Gibbons (1985: 51) verhoogde sensoriese en intellektuele stimulasie wat vitaliteit bevorder en lewenskwaliteit verhoog. Indien geleidelike en sistematiese vordering in 'n gebalanseerde musiekopvoedkundige program plaasvind, behoort dit volgens Myers (1991: 31), positiewe selfbeeldontwikkeling en voortgesette deelname te ondersteun. Die vermelde 52% van die ondersoekgroep, beaam hiermee dat lae vlak onaktiewe ervarings vir min ouer persone bevredigend is en dat musiekaktiwiteite leerervarings behoort te wees. Aktiwiteite soos individuele vokale of instrumentale voordrag, koorsang, instrumentale ensembles, komposisie, teorie en musiekgeskiedenis behoort daarom groter uitdagings aan deelnemers te stel as byvoorbeeld blote samesang of ritmeorkeste.

3.4 DIE SPESIFIEKE WAARDE VAN GEORGANISEERDE MUSIEK-AKTIWITEITE VIR OUER MENSE

Boswell en Darrough (1992: 32) beskryf, na aanleiding van hul uitgebreide literatuuronderzoek, ouer persone as 'n sosiale groep wat uniek, intelligent, ervare en leergereed is en wat grootliks by deelname aan musiekaktiwiteite en musiekonderrig behoort te baat. Dit sluit aan by Davidson (1980: 28) se siening dat musiekprogramme omvattend en gebalanseerd moet wees om so veel moontlik verskillende individue met uiteenlopende belangstellings en vermoëns aan te moedig tot deelname. Vanuit 'n Suid-Afrikaanse perspektief, het die ondersoekgroep sekere tendense aangedui ten opsigte van die gewildheid van agt verskillende musiekaktiwiteite in hul onderskeie dienssentra.

Tabel 3:3: Tipes musiekaktiwiteite wat in dienssentra in die ondersoekgroep aangebied word.

Aktiwiteit	Aantal kere per maand (%)				
	0	1	2	3	4
Informele sang	5(22%)	7(30%)	4(17%)	1(04%)	6(26%)
Koorsang	11(48%)	2(09%)	0(0%)	0(0%)	10(43%)
Orkesspel	19(83%)	1(04%)	0(0%)	1(04%)	2(09%)
Ensemblespel	22(96%)	1(04%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)
Musiek-					
beluistering	12(52%)	2(09%)	3(13%)	0(05)	6(26%)
*Bewegingsrepons	16(70%)	0(0%)	1(04%)	0(0%)	6(26%)
Musiekpraatjies	21(91%)	2(09%)	0(0%)	0(0%)	0(0%)
Konsertbywoning	12(52%)	7(30%)	3(13%)	1(04%)	0(0%)
Totaal	23:	100%			
* NIE TRIM GIM					

3.4 1 Koorsang

Uit Tabel 3:3 blyk dat **koorsang** die meeste, te wete (43%), vier keer per maand in dienssentra beoefen word. By 48% van dienssentra vind dit egter glad nie plaas nie. Dit blyk voorts dat 09% van die dienssentra meer as een keer per maand geleentheid in hul maandprogramme skep vir koorsang. Hieruit word afgelei dat koorsang òf glad nie plaasvind nie, òf redelik dikwels plaasvind in dienssentra in die ondersoekgroep.

Koorsang behoort vir ouer persone van groot waarde te wees. Die sorgvuldige instudering van verskillende stemparye kan die intellek en musikaliteit stimuleer, die versorging van stemproduksie en toongehalte kan steeds 'n sin vir die estetiese ontwikkel en die oordraging van konsepte ten opsigte van styl, emosie en algemene vertolking, behoort geleentheid vir voortgesette algemene musikale vorming te bied.

Ondanks die gegewe dat fisiese aftakeling ten opsigte van die vokale vermoë met veroudering onomkeerbaar is, handhaaf Boswell en Darrough (1992: 31) steeds 'n positiewe gesindheid teenoor die moontlikhede wat koorsang en stemontwikkeling vir ouer persone inhou. Hulle haal Mehrling en Sataloff se onderskeie navorsingsbevindings in hierdie verband aan en beklemtoon dat goed beplande stemoefeninge en stembouing hierdie fenomeen grootliks kan rehabiliteer. Davidson (1980: 28) beklemtoon dat elemente van basiese stembou, soos asembeheer, diksie en stemplasing, asook vaardighede soos interpretasie en meerstemmige sang, ingesluit behoort te wees in koorsangprogramme vir ouer persone. Laasgenoemde standpunt is ook deur koorleiers van Seniorskore in die Kaapse Skiereiland ondersteun tydens onderhoud met die skrywer.

3.4.2 Informele samesang

Informele samesang bied geleentheid vir vreugdevolle, begeesterde sang en hiermee ook geleentheid vir ekspressie en belewing. Vir die ouer persoon kan sulke geleenthede van groot waarde wees indien dit met oorleg aangebied word. In dié verband kan hulle bestaande repertorium steeds uitgebrei word, liedmateriaal kan aangewend word vir die voortgesette musikale vorming van die sangers, die vermoë om die sangstem reg te gebruik kan steeds bevorder word en sulke geleenthede kan aangewend word om notasiekennis of op te skerp of te ontwikkel. Sanggeleenthede kan voorts aangewend word om by spesiale geleenthede in die daaglikse sentrumlewe, ouetehuislewe, senior klublewe, ensovoorts, of by kalendergebeure aan te sluit. Hierdie sanggeleenthede moet bowenal so ingerig wees dat sangers kan sing ter wille van die genot van sang self (en nie slegs ter wille van sekere doeleindes, soos bladles, stembouing, ensovoorts nie), dat daar geen plek vir gewone genotvolle sang oorbly nie.

Dat 30% van die respondente een keer of meer per maand geleentheid skep vir informele samesang, is goed. Dit sou egter wenslik wees dat meer as net die 26% van die responderende dienssentrumorganiseerders op 'n weeklikse basis tyd hiervoor sou kon inruim. Ives (in Gilbert en Beal, 1982: 248) het bevind dat ouer persone informele samesang en instrumentale Orff Schulwerk aktiwiteite verkies as gewildste musiekaktiwiteite binne dienssentra. Dit is ook die bevinding van Kellmann (1984: 91) dat vokale programme baie gewild is en steeds sal bly. Hy bevind dat die min organisasie wat aan hierdie aktiwiteit verbonde is, dit vir die aanbieder besonder gewild maak. Kellmann voer voorts aan dat die min inspanning en vaardigheid wat dit van die deelnemers vereis, veroorsaak dat dit 'n uiters toeganklike musiekaktiwiteit vir 'n groot groep ouer persone kan wees.

3.4.3 Orkesspel

Vir die doel van hierdie ondersoek word die term **orkesspel** aangewend, om musiekaktiwiteite waaraan 'n groep van twintig of meer ouer persone gesamentlik deelneem en wat 'n verskeidenheid musiekinstrumente impliseer, te beskryf. In slegs 18% van die ondersoekgroep, bestaan daar een, drie of vier keer per maand geleentheid vir orkesspel. 'n Groot leemte is hiermee aangetoon. Hiervolgens is dit duidelik dat daar op hierdie gebied nog groot ontwikkeling moet kom. Orkesspel in dienssentra is 'n grootliks onbekende aktiwiteit vanweë verskeie redes. In onderhoude met dienssentrumorganiseerders is die indruk verkry dat orkesspel eerstens geensins 'n prioriteit is nie (alhoewel alle persone met wie gesels is, entoesiasties was oor die gedagte) en dat daar tweedens nog nie in een van dié ses betrokke dienssentra behoeftebepalings in hierdie verband gedoen is nie. Uit bogenoemde onderhoude blyk derdens dat daar nog nooit binne die betrokke ses dienssentra gekommunikeer is met musikaal onderlegde persone in die gemeenskap oor die moontlikheid van orkesspel nie.

Waar koorsang en informele samesang die ouer persoon uitstekende geleentheid kan bied vir vokalisasie, behoort orkesspel die geleentheid tot manipulasie te bied. Dit behoort voorts 'n unieke manier van musikale ekspressie te bied. Dissipline, aandag en konsentrasie, doelgerigte luister, die vermoë om korrek in te val en met meer as een party saam te speel, kan hierdeur herontgin en ontwikkel word. Die repertorium van musiek word hiermee hersien en uitgebrei, veral ten opsigte van musiek wat nie gesing word nie. Gevolglik word die musikale spektrum, begrip en waardering van musiek ook herontdek en verbreed. Uit bogenoemde blyk daar verskeie redes te wees om moeite te doen om ook orkesspel in die maandelikse dienssentrumprogramme in te sluit.

Internasionale navorsers op hierdie gebied dui aan dat dit moontlik is. Myers (1988: 81-90) dui aan dat toenemende ouderdom nie 'n negatiewe rol speel ten opsigte van voordraggebaseerde musiekleerprogramme vir ouer persone nie. Davidson (1982: 35), Jason en Arrau (1983: 47) en Landon (1981: 40) lewer bewese steun vir hierdie standpunt na aanleiding van praktiese ervaring van suksesvolle instrumentale onderrigprogramme vir ouer persone.

3.4.4 Ensemblespel

Vir die doel van hierdie ondersoek word die term **ensemblespel** aangewend om musiekaktiwiteite aan te dui waaraan 'n groepie ouer persone met dieselfde of verkillende tipes musiekinstrumente deelneem (altyd minder persone as vir 'n orkes). Slegs een respondēt (04%) het aangedui dat daar een keer per maand ensemblespel in hul dienssentrum plaasvind. Die oorgrote meerderheid, naamlik 96%, het aangevoer dat ensemblespel nooit binne hul dienssentra plaasvind nie.

Ensemblegroepe so klein soos duette, trios, kwartette en kwintette behoort baie makliker te wees om saam te stel as 'n orkes wat heelwat meer instrumentaliste vereis. 'n Wye verskeidenheid van instrumentkombinasies kan aangewend word afhangende van die beskikbare instrumente en vaardighede van die spelers. Dit is daarom duidelik dat hierdie aktiwiteit net soos orkesspel, nog grootliks onontgin is binne dienssentra. Dit is nog 'n vreemde aktiwiteit. Met 'n deeglike behoeftebepaling, empatiese motivering en aanmoediging, bekwame ensemble leiers en 'n besliste standpunt dat ook hierdie musiekaktiwiteit 'n plek behoort te kry in die maandprogram, kan 'n uiters bevredigende musikale aktiwiteit gevestig word. 'n Belangrike bykomende waarde van ensemblespel word deur Clair Gibbons (1985: 51) gestel wanneer sy aanvoer dat ensemblespel die menslike behoefte om *nodig te voel* vervul - hiervolgens is elke speler se poging en vaardigheid binne die klein groep uiters noodsaaklik ten einde 'n suksesvolle groeps poging te lewer. Elke individu se bydrae is dus essensieël. Positiewe reaksie van 'n gehoor of versoeke om op te tree kan volgens haar hierdie behoefte om *nodig te voel* verder versterk.

Ook ensemblespel, behoort soos elke sinvolle aktiwiteit in 'n gebalanseerde musiekopvoedkundige program, 'n kanaal te bied waardeur die deelnemer musikale ervaring kan opdoen en konsepte hetsy kan vorm, herontgin of ontwikkel. Ook vir die persone binne die dienssentrum wat nie aan orkes- of ensemblespel deelneem nie, behoort hierdie aktiwiteite sinvolle ouditiewe en visuele luisterervarings te bied.

Beide die orkes en ensemble/s kan suksesvol aangewend word om die sentrumkoor te begelei. Verskeie moontlikhede bestaan vir optrede tydens spesiale geleenthede binne die dienssentrum of in die gemeenskap.

3.4.5 Musiekbeluistering

Musiekbeluistering in dienssentra kan meer dikwels plaasvind. Die meerderheid (52%) respondente het aangedui dat daar nooit geleentheid vir musiekbeluistering binne hul dienssentra is nie. Slegs 09% en 13% het aangetoon dat musiekbeluistering onderskeidelik een en twee keer per maand binne hul dienssentra plaasvind. 'n Verdere 26% het aangevoer dat musiekbeluistering vier keer per maand plaasvind. Die ideaal is dat hierdie betekenisvolle musiekaktiwiteit ten minste een keer per week op 'n vasgestelde basis deurlopend deur die jaar sal plaasvind. Peters en Miller (in Kellmann, 1984: 93) het bevind dat daar min luistergeleenthede vir ouer persone binne musiekopvoedkundige raamwerke in die Verenigde State van Amerika bestaan.

Beluistering behoort 'n noodsaaklike deel van musikale ervaring te wees, aangesien dit die luisteraar in aanraking bring met onder andere veelvuldige vorme van musiek, klankmedia, idiome, style, tydperke en standaardwerke uit die musiekliteratuur. Dit is 'n uiters toeganklike musikale ervaring aangesien dit nie enige aanleg of vaardighede eis soos byvoorbeeld met koorsang (goeie stem, suiwer intonasie) en orkes- en/of ensemblespel (instrumentale vaardigheid) nie. Kellmann (1984: 93) som 'n bykomende positiewe gevolg van musiekbeluistering vir 'n groep ouer persone raak op, as hy aanvoer dat musiek op hierdie wyse 'n gedeelde ervaring (sosiale implikasie) word wat besonder verrykend behoort te wees vir alle deelnemers.

Musiekbeluistering vir die ouer persoon behoort beide aktiewe en passiewe luistergeleenthede in te sluit. Eersgenoemde is 'n gekompliseerde musiekopvoedkundige ervaring wat 'n fisieke ervaring (die hoor van klanke en ritmes), 'n verstandelik-intellektuele ervaring (die ontledende luister na musiek ten opsigte van onder andere die melodiese lyn, harmoniese struktuur, vorm, styl, ensovoorts) en 'n emosionele of

gemoedservering (waartydens byvoorbeeld opwinding, ontroering, ensovoorts ervaar kan word) insluit. Passiewe luister daarenteen bied die geleentheid om sonder inspanning na musiek te luister vir die genot daarvan.

3.4.6 Bewegingsrespons op musiek

Soos met musiekbeluistering, het slegs 26% respondente aangetoon dat **beweging op musiek** vier keer per maand plaasvind. 'n Geringe 04% het aangedui dat beweging op musiek twee keer per maand plaasvind. Verder het 69% aangevoer dat hierdie aktiwiteit nooit binne hul dienssentra plaasvind nie. Dit is dus duidelik dat beweging op musiek as aktiwiteit ook grootliks onbekend is en nie op gereelde basis in die meeste dienssentra plaasvind nie. Ives (in Gilbert en Beal 1982: 248) het bevind dat ouer persone beweging op musiek as die ongewildste musiekaktiwiteit binne dienssentra aangedui. Hierteenoor dui Davidson (1980: 28) aan dat beweging op musiek as aktiwiteit vir ouer persone binne musiekopvoedkundige programme in die Verenigde State van Amerika gewild is en welkome sosiale interaksie asook noodsaaklike fisiese aktiwiteit tot positiewe gevolg het.

Dit is belangrik om beweging op musiek as musiekaktiwiteit te onderskei van *Trim Gim*. In 'n onderhoud met die hoof en programorganiseerder van Parow en Parowvallei se dienssentra, blyk dit 'n baie gewilde aktiwiteit in dienssentra regoor die land met jaarlikse provinsiale en nasionale vertonings te wees. Volgens haar bied *Trim Gim* aan senior persone die geleentheid om fisies fiks te bly deur middel van liggaamlike oefeninge op die maat van musiek. Instrukteurs pas die oefeninge aan by die fisieke vaardighede en vermoëns van die ouer persoon.

Daarenteen is die doel van beweging op musiek as musiekaktiwiteit enersyds om te dien as effektiewe hulpmiddel vir 'n beter begrip van bepaalde aspekte van musiek

(byvoorbeeld nootwaardes, metrum, ensovoorts). Andersyds vervul dit ook 'n meer diepgaande funksie, naamlik om as medium van ekspressie te dien. Stemming sowel as styl van musiek, kan deur middel van bewegings oorgedra word. Die ekspressiewe waarde van ritmiese beweging op musiek gaan dus veel dieper as wat algemeen besef word. Noodsaaklike vermoëns soos improvisasie, inisiatief, dramatisering, mimiek en verbeelding kan hiervolgens deur die ouer persoon benut, herontdek of ontwikkel word.

Van groot belang egter, is dat die aanbieder van bewegingsessies 'n grondige kennis van musiek moet hê. Daarmee saam behoort hierdie persoon die fisiese vermoëns van die ouer persoon te ken en te verstaan. Ten slotte behoort die aanbieder vertrouwd te wees met bewegingsmoontlikhede, sodat hierdie aktiwiteit met die nodige insig, kennis en geesdrif aangebied kan word.

3.4.7 Praatjies oor musiek

Musiekpraatjies is in wese geleenthede vir algemene musiekkennisontwikkeling. Slegs 09% van die respondente het aangetoon dat daar een keer per maand geleentheid vir praatjies oor musiek geskep word. Daarteenoor het 91% aangedui dat daar nooit sulke praatjies in die dienssentrum aangebied word nie. Die ideaal is dat daar ten minste op 'n maandelikse basis 'n spreker genooi word om 'n interessante musiekpraatjie te kom lewer. So 'n geleentheid kan, afhangende van die spreker se onderwerp, 'n baie bevredigende musikale belewenis wees.

Kellmann (1984: 93) beklemtoon die sosiale en opvoedkundige waarde van sulke geleenthede vir ouer persone. Hy voer aan dat die moontlikhede ten opsigte van die plekke van samekoms asook besprekingsonderwerpe, onbeperk is.

3.4.8 Konsertbywoning

Agt en veertig persent van die respondente het aangetoon dat hulle een, twee of drie keer per maand **musiekkonserte** bywoon. Daarteenoor het 52% aangedui dat hulle nooit konserte bywoon nie. Die ideaal sou wees dat alle sentrums ten minste een keer 'n maand 'n uitstappie onderneem na 'n musiekkonsert. Die sinvolheid van konsertbywoning word sterk beklemtoon in Kellmann (1984: 118-120) se musiekopvoedkundige program vir ouer persone. Hy beskou dit as essensieël vir die voortgesette musikale ontwikkeling en verryking van ouer persone. Sy standpunt hieromtrent is voorts dat dit, indien moontlik, deur inligtingssessies soos byvoorbeeld musiekpraatjies of luistergeleenthede voorafgegaan word en opgevolg word deur informele besprekings. Op dié manier word optimale geleentheid vir leer geskep.

Plattelandse dienssentra is nie so bevoorreg is om soos stedelinge te kies en te keur uit 'n verskeidenheid van musiekkonserte wat deurlopend plaasvind nie. Daarom is die invloed van ligging ten opsigte van konsertbywoning ondersoek.

Tabel 3:4: Vergelyking van stedelike en plattelandse dienssentra ten opsigte van gereeldheid van konsertbywoning.

Aantal kere	Stad	Platteland
4 keer per maand	0(0%)	0(0%)
3 keer per maand	1(5%)	0(0%)
2 keer per maand	2(10%)	1(25%)
1 keer per maand	5(26%)	2(50%)
0 keer per maand	11(58%)	1(25%)
Totaal	23	100%

Dit blyk uit bostaande tabel dat stedelike dienssentra nie noodwenig konserte meer dikwels bywoon as plattelandse dienssentra nie. Die bywoning van konserte word oral vir ouer persone meer toeganklik gemaak met 'n aansienlike verlaging in toegangskaartjiepryse. Indien blokbesprekings gedoen word, word daar gewoonlik afslag gegee. Die organisasie wat vereis word om 'n konsertuitstappie te reël (opname van belangstellendes, sitplekplekbespreking en vervoerreëlins), is die moeite werd in dien dit gemeet word aan die waarde wat dit vir die konsertgangers mag inhou.

Die waarde wat konsertbywoning vir die ouer persoon inhou, is nie slegs van sosiale aard nie. Hierdeur kan die konsertganger die musiek nie alleen ouditief ervaar nie, maar ook visueel. Sodoende kan persoonlike musikale belewenis versterk word. Die musiekrepertorium kan deur konsertbywoning uitgebrei of herontdek word, asook die kennis van konsertpraktyke en etiket. Kennis en insig rakende musiekstyle en vorme, uitvoerpraktyke, musiekinstrumente, ensovoorts, kan eweneens ontwikkel of opgeskerp word.

3.5 DIE AANWENDING VAN HULPMIDDELS TYDENS AANBIEDING VAN MUSIEKAKTIWITEITE IN DIENSSENTRA

Die aanbieding van musiekaktiwiteite kan slaag of misluk deur die aanwending van hulpmiddels. Aangesien musiek klank impliseer, vereis musiekaktiwiteite dikwels die implementering van klanktoerusting, musiekinstrumente en ander ondersteunende apparaat. Davidson (1980: 28) het bevind dat daar 'n sterk verband bestaan tussen die beskikbaarheid van gehalte toerusting en die suksesvolle aanbieding van 'n verskeidenheid van goed toegeligte musiekaktiwiteite in sentra waar sy navorsing gedoen het in die Verenigde State van Amerika.

Insiggewende tendense omtrent die aanwending van hulpmiddels in die dienssentra van die onderseogkroep word vervolgens aangetoon.

Tabel 3:5: Hulpmiddels wat dienssentra in die onderseogkroep vir musiekaktiwiteite benut.

Toerusting	Aantal dienssentra	Persentasie
Klavier	21	91%
Elektroniese klawerbord	4	17%
Klank-/Beluisteringsapparaat	5	22%
Oorhoofse projektor	2	09%
Musiekinstrumente	4	17%
Bladmusiekstaanders	1	04%
Videoapparaat	8	35%
Totaal	23	100%

Uit bostaande tabel blyk dat die klavier (91%) in die meeste dienssentra in die onderseogkroep aangewend word as hulpmiddel by musiekaktiwiteite. Daarenteen word die elektroniese klawerbord in slegs 17% van die deelnemende dienssentra benut. Die klawerbord kan dien as 'n goeie en bekostigbare plaasvervanger vir die klavier in dienssentra waar laasgenoemde nie beskikbaar is nie. Beide die klavier en klawerbord kan nuttig aangewend word as hulpmiddel tydens alle musiekaktiwiteite, met die uitsondering van uitstappies na konserte. Dit kan dien as begeleidingsinstrument by informele samesang, koorsang, orkesspel, ensemblespel en bewegingsrespons op musiek. Hierdie instrumente kan sinvol benut word vir die demonstrasie van sekere begrippe en tendense tydens musiekpraatjies en geleentheid vir musiekbeluistering.

Oudiovisuele apparaat word in die minderheid van responderende dienssentra benut. Slegs 35% van die dienssentra benut die videoapparaat as hulpmiddel tydens musiekaktiwiteite. Hierdie hulpmiddel kan onder meer betekenisvol aangewend word tydens musiekpraatjies en geleenthede vir musiekbeluistering. Slegs 22% van die dienssentra in die ondersoekgroep het aangetoon dat hulle klankapparaat aanwend tydens musiekprogramme. Goeie klankapparaat is van groot belang vir die aanbieding van musiekbeluistering; vir toeligting en demonstrasie tydens musiekpraatjies en vir die verskaffing van musiek tydens bewegingsrespons. Die oorhoofse projektor is deur slegs 09% respondente aangedui as hulpmiddel tydens musiekprogram-aanbieding. Hierdie uitstekende hulpmiddel kan musiekbeluisteringsgeleenthede en musiekpraatjies betekenisvol ondersteun.

Bladmusiekstaanders (04%) en musiekinstrumente (17%) hou veral verband met geleenthede vir orkesspel, ensemblespel, koorsang, informele samesang, musiekpraatjies en musiekbeluistering ter illustrasie van musikale begrippe of voordrag.

Uit resultate vir hierdie ondersoek in 30 dienssentra blyk dit dat daar 'n sterk verband bestaan tussen beskikbare toerusting en die tipe musiekaktiwiteit wat daarvolgens aangebied kan word. Dit is daarom essensieël dat dienssentra in goeie toerusting sal belê, indien enigsins moontlik, ten einde meer musiekaktiwiteite beter toegelig te kan aanbied.

3.6 INTERGENERASIONELE SKAKELING TUSSEN DIENSSENTRA EN SKOLE OP MUSIEKGEBIED

Skakeling met skole in die omgewing behoort nie alleen uitstekende geleentheid tot intergenerasionele sosiale verkeer te bied nie, maar kan ook ruim musiekbelewingsgeleenthede bied soos optrede in ensembles, orkeste en kore (saam en

afsonderlik), gesamentlike deelname aan verskeie musiekaktiwiteite (byvoorbeeld musiekbeluistering, beweging op musiek, praatjies oor musiek en musiekuitstappies), die deel van toerusting en die bou van verhoudings oor ouderdomsgrense heen.

Tabel 3:6: Intergenerasionele skakeling tussen dienssentra van die ondersoekgroep en skole in hulle omgewing.

Aantal kere	Aantal dienssentra	Persentasie
Nooit	7	30%
1 x per jaar	5	22%
2 x per jaar	2	09%
3 x per jaar	3	13%
4 x per jaar	3	13%
Meer as vier keer per jaar	3	13%
Totaal	23	100%

Uit bostaande tabel blyk dat 69% van die responderende dienssentra een of meer keer per jaar met skole in hul omgewing skakel. Die oorblywende 30% het aangetoon dat hulle nooit met skole op musiekgebied skakel nie. Slegs 09% skakel twee, drie of vier keer per jaar met skole op musiekgebied. Om goeie verhoudings te bou oor ouderdomsgrense heen, is dit noodsaaklik dat dienssentra ten minste een keer in vier maande met skole skakel op musiekgebied.

Volgens Wilder (1985: 34-36) is intergenerasionele skakeling vir seniors en jongmense van groot waarde en verskaf dit positiewe sosialiseringseleenthede waarby die groter gemeenskap baat. Leitner (in Boswell en Darrough, 1992: 30) het bevind dat kinders se teenwoordigheid groter genot ten opsigte van deelname aan musiekaktiwiteite vir ouer persone

inhou. Kellmann (1984: 87-88) dui aan dat dit kan bydra tot die vestiging van positiewe gesindhede tussen jonk en oud. 'n Addisionele bevinding deur hom, is dat intergenerasionele skakeling besonder nuttig is ten opsigte van die aanspreek van voorkeurverskille met betrekking tot veral populêre musiek - hierdeur word wedersydse insig verkry ten opsigte van smaak en belangstelling. In teenstelling hiermee het McCullough (in Kellmann, 1984: 217-8) gevind dat die meerderheid ouer persone musiekwaarderingsprogramme binne 'n ouderdomsafgebakende milieu verkies het.

3.7 OPTREDES DEUR GENOOIDE MUSICI IN DIENSSENTRA

Om musiek te beleef terwyl dit gemaak word, soos tydens die beleving van musikale uitvoerings, verinnig die ervaring. 'n Ouditiewe en visuele ervaring vind hierdeur gelyktydig plaas. Die optrede van genooide musici in dienssentra, moedig sodanige intense musiekervarings aan. Dit skep ruim geleentheid om kontak te maak en te kommunikeer met die kunstenaar/musikus.

Tabel 3:7: Optredes van musici in dienssentra in die ondersoekgroep

Musici	Aantal kere die afgelope jaar			
	0	1	2	Meer
Instrumentale soliste	5(22%)	4(17%)	6(26%)	6(26%)
Instrumentale orkeste	11(48%)	3(13%)	2(09%)	5(22%)
Instrumentale ensembles	17(74%)	1(04%)	3(13%)	0(0%)
Solosangers	5(22%)	0(0%)	8(35%)	8(35%)
Sanggroepe	6(26%)	4(04%)	2(09%)	12(52%)
Kore	8(35%)	4(17%)	2(09%)	7(30%)
Musiekopvoedkundiges	17(74%)	3(13%)	1(04%)	0(0%)
Akademici	19(83%)	1(04%)	0(0%)	1(04%)
Dirigente	20(87%)	1(04%)	0(0%)	0(0%)
Geeneen van bg. (9%)				
Totaal	23:	100%		

Uit hierdie tabel blyk dat slegs 09% van die responderende dienssentra die voorafgaande jaar geen uitnodigings aan enige van die gelysde musici gerig het nie.

Voorkeur is gegee aan musici wat musikale uitvoerings gee. Die insette wat musiekopvoedkundiges, akademici en dirigente kan lewer, moet nie onderskat word nie. Tanner en O'Briant (1980: 30) het bevind dat musici 'n groter bydrae kan lewer aan die ower gemeenskap deur die beskikbaarstelling van hul gawes en tyd. Hiervolgens is ower persone as 'n gewillige teikengroep vir lewenslange musikale leerervarings, aangedui.

3.8 GEWILDHEID VAN MUSIEKOPTREDES VAN SKOLE EN BESOEKENDE MUSICI IN DIENSSENTRA

Deur skole en musici te betrek by die dienssentrum se musiekaktiwiteite en/of -program, word uitstekende geleentheid vir skakeling met die groter gemeenskap bewerkstellig. Dienssentrumlede se voorkeur ten opsigte van hierdie twee opsies word in die onderstaande tabel aangetoon.

Tabel 3:8 Gewildheid van musiekoptredes van skole en besoekende musici in dienssentra.

Belangstellingsvlak	Skole	Musici
Geen belangstelling	1(04%)	0(0%)
Geringe belangstelling	1(04%)	0(0%)
Redelike belangstelling	2(09%)	2(09%)
Goeie belangstelling	4(17%)	5(22%)
Baie goeie belangstelling	7(30%)	6(26%)
Uitstekende belangstelling	5(22%)	7(30%)
Nie van toepassing nie	4(17%)	2(09%)
Totaal	23	100%

Uit bostaande tabel blyk dit dat daar nie 'n noemenswaardige verskil aangedui is ten opsigte van die voorkeur van dienssentrumlede vir musiekprogramme hetsy deur skole in die omgewing aangebied, óf deur genooide musici nie.

3.9 DIE ROL VAN MUSIEK IN DIENSSENTRA

Musiek kan 'n betekenisvolle rol in dienssentra speel. Hierdie rol word onder meer bepaal deur die prioriteit wat daaraan verleen word.

Tabel 3:9: Die rol wat musiek in dienssentra in die ondersoekgroep speel.

Beskrywing	Aantal dienssentra	Persentasie
Speel glad nie 'n rol nie	0	0%
Vervul nie 'n hoë prioriteit	3	13%
Belangrik vir musiekliefhebbers	4	17%
Speel 'n belangrike rol	7	30%
Onontbeerlike rol	9	39%
Totaal	23	100%

Uit bostaande tabel blyk duidelik dat musiek in 69% van die gevalle (laaste twee opsies) 'n betekenisvolle rol in die dienssentrum in die ondersoekgroep speel. Slegs in 13% van die gevalle vervul musiek nie 'n hoë prioriteit nie en in 17% van die respons was musiek vir musiekliefhebbers alleenlik van belang.

3.10 LEIERSROLLE TEN OPSIGTE VAN MUSIEKPROGRAMME IN DIENSSENTRA

Die persone in dienssentra wat leiding neem met musiekaktiwiteite, het 'n groot invloed op die rol wat musiek in die spesifieke milieu speel en ook op die gehalte van die musiekaktiwiteite wat aangebied word. Die onderstaande tabel gee 'n uiteensetting van die opleidingsvlak van aanbieders van musiekprogramme in dienssentra.

Tabel 3:10: Leiersrolle ten opsigte van musiekprogramme in dienssentra in die ondersoekgroep.

Tipering van aanbieders	Aantal	
	dienssentra	Persentasie
Lede met musiekopleiding	11	48%
Lede sonder musiekopleiding	2	09%
Musiekonopgeleide sentrumpersoneel	9	39%
Musiekopleide sentrumpersoneel	2	09%
Professionele musici uit gemeenskap	6	26%
Totaal	23	100%

Dienssentrumlede met musiekopleiding neem in die meeste gevalle (48%) die leiding met musiekaktiwiteite. Dit is verblydend dat soveel ouer persone met musiekopleiding steeds hul vaardighede en talente aanbied ten einde musiek in dienssentra te laat leef.

Die feit dat sentrumpersoneel met musiekopleiding (39%) en professionele musici uit die gemeenskap (26%) in die meerderheid van gevalle leiding neem op musiekgebied, is bemoedigend. In die minderheid van gevalle is van persone sonder musiekopleiding gebruikgemaak om die leiding op musiekgebied te neem.

Uit bogenoemde bevindings blyk dat daar 'n sterk tendens bestaan dat sentrumlede (met of sonder musiekopleiding) en sentrumpersoneel (met of sonder musiekopleiding) die leiding neem. Hieruit word afgelei dat dienssentra eerder vanuit eie geledere die musiekleiding inisieer. Hierdie afleiding word versterk as dit in oënskou geneem word dat slegs ses respondente (26%) die opsie van *professionele musici uit die gemeenskap* aangedui het. Die ideale situasie sal ontstaan wanneer sentrumlede en - personeel saamwerk met professionele

musici uit die gemeenskap om 'n musiekopvoedkundige program, wat die behoeftes van die unieke dienssentrum aanspreek, saam te stel.

Dit blyk voorts dat daar 'n sterk verband tussen die professionaliteit van die aanbieders en die verskeidenheid van musiekaktiwiteite wat aangebied word, bestaan. Die tendens is dat 'n groter verskeidenheid musiekaktiwiteite meer dikwels aangebied word in sentrums waar aanbieders musiekopleiding gehad het. Voorts vind meer gespesialiseerde aktiwiteite soos musiekbeluistering, orkesspel en ensemblespel in hierdie gevalle plaas. Informele samesang en koorsang vind plaas in gevalle waar aanbieders hetsy geen opleiding gehad het nie of wel opleiding gehad het. Davidson (1980: 28) het bevind dat daar 'n sterk verband bestaan tussen die professionaliteit van musiekleiers en die gehalte, planmatigheid en effektiwiteit van musiekaktiwiteite. Sy dui aan dat beter deelname bestaan wanneer musiekaktiwiteite deur professionele musici aangebied word.

HOOFSTUK 4

DIE ONTWIKKELING EN IMPLEMENTERING VAN 'N

MUSIEKWAARDERINGSPROGRAM VIR OUER PERSONE

In die vorige hoofstuk is aangetoon watter rol musiek in dienssentra vir ouer persone speel. In hierdie hoofstuk word 'n oorsig gebied van bestaande internasionale musiekprogramme vir ouer persone. Riglyne word verskaf vir die ontwikkeling en uitgebouing van 'n musiekwaarderingsprogram wat geskik sou wees vir implementering in dienssentra, senior klubs, ouetehuse, aftree-oorde en soortgelyke instansies vir ouer persone. 'n Model musiekwaarderingsprogram sal voorgestel word en ten slotte sal resultate na implementering hiervan in geselekteerde dienssentra, bespreek word.

4.1 OORSIG OOR INTERNASIONALE MUSIEKPROGRAMME VIR OUER PERSONE

Literatuurstudie oor musiekprogramme vir ouer persone toon dat baie aandag gegee word aan musiekprogramontwikkeling. Spesifieke aspekte van programontwikkeling word nagevors ten einde riglyne daar te stel waarvolgens wetenskaplike programontwikkeling kan plaasvind. Daar is egter geen gebalanseerde programme wat deurlopend in dienssentra en ander instansies vir ouer persone aangebied word nie. Vervolgens sal bestaande musiekprogramme evaluerend bespreek word.

4.1.1 Leeraktiwiteitspakkette

'n Leeraktiwiteitspakket is volgens Janowitz (in Smith, 1989: 91), 'n pakket waarmee 'n individu of klein groep op 'n enkele aktiwiteit, konsep of vaardigheid kan fokus. Alle hulpmiddels soos byvoorbeeld kassetspelers, kassette, luisterkaarte en vraelyste word voorsien om die aktiwiteit mee uit te voer. Dit benodig nie 'n instrukteur nie en vordering word teen individuele tempo gemaak.

Die leeraktiwiteitspakket van Janovitz (Smith, 1989: 91-92) is 'n uitkenningsprogram waarin bekende 12-maat *blues*-liedere deur middel van 'n bandopname beluister word. Die doel is om die titels van die verskillende liedere te bepaal. Die musikale waarde van hierdie program is twyfelagtig aangesien die oefening slegs die uitkenning van lirieke ten doel het. Smith (1989: 92) bestempel hierdie spesifieke studie as swak ten opsigte van ontwerp en opvoedkundige waarde.

Desondanks hou leeraktiwiteitspakkette groot potensiaal vir musiekprogramontwikkeling vir die ouer persoon in. Verdere studies op hierdie gebied is egter noodsaaklik ten opsigte van die verfyning, ontwikkeling en implementering daarvan.

4.1.2 Deurlopende programme aan tersiêre instansies

Twee voorbeelde van deurlopende programme wat aan tersiêre instansies aangebied word, is die Donovan leerdersprogram (*Donovan Scholars program*) en die musiekprogram van die Hoff-Barthelson Musiekskool. Die Donovan leerdersprogram wat sedert 1964 bestaan, is 'n integrale deel van die Sanders-Brown Sentrum vir Gerontologie aan die Universiteit van Kentucky in Lexington, Verenigde State van Amerika (James, 1992: Korrespondensie). Volgens James is hierdie program 'n uitmuntende voorbeeld van 'n suksesvolle opvoedkundige program vir ouer persone en is gebaseer op die beginsel dat leer 'n lewenslange proses is waarin ouer persone in hul senior jare nuwe belangstellings kan ontgin of vervloë belangstellings kan herontwikkel. Daarvolgens is musiek een van verskeie kursusse waarby ouer persone in die Donovan-program kan inskakel. Ander keuses sluit akademiese vakke in soos aangebied deur die Universiteit van Kentucky, asook radio-drama, kuns, fiksheidsklasse, watersport, skryfkuns, seminare, liefdadigheidsaktiwiteite in die gemeenskap, debatsforums, ensovoorts.

Die klem van die Donovan musiekprogram val op lewensverryking deur middel van deelname en voordrag. Koorsang, onderrig in instrumentale spel en musiekwaarderingsklasse word op deurlopende basis dwarsdeur die jaar aangebied teen 'n minimale onderrigfooi. Sillabusse vir koorsang, instrumentale onderrig en musiekwaardering sluit 'n gebalanseerde verskeidenheid van musiekstyle en genres in. Musiekteorie, blad lees en tegniese ontwikkeling is in die geval van koorsang en instrumentale onderrig deel van die onderskeie sillabusse.

Die Hoff-Barthelson Musiekskool in Scarsdale, New York, beskik oor 'n volwasse musieksentrum wat aan die ouer bevolking die geleentheid tot deelname aan musiekprogramme bied (Machover, 1990: 28-31, 53). Hierdie is musiekwaarderingsprogramme wat musiekkonserte, lesings en onderhoude met instrumentaliste insluit. Musiek word deur beluistering en algemene musiekkennisontwikkeling beleef. Geen voorsiening is gemaak vir praktiese musiekbeleving soos koorsang en instrumentale spel nie.

4.1.3 Elderhostel

Afgesien van programme wat deurlopend deur die jaar by opvoedkundige instansies aangebied word vir ouer persone, bestaan daar 'n groot aantal universiteite en kolleges in die Verenigde State van Amerika, wat jaarliks vanaf 1975 gedurende die somervakansie somerskole aanbied vir die ouer bevolking. 'n Nasionale liggaam organiseer die program en koördineer landwyd alle inskrywings en kursusaanbieders. Hierdie unieke opvoedkundige program wat kursusse in enige denkbare vakrigting aanbied, word Elderhostel genoem (Brown, 1981: 57; Bojanowski, 1990: 16-19). Studente woon tydens somerskole in koshuise op die verskillende kampusse en woon bedags en saans klasse by wat aangebied word deur bekwame kursusleiers. Musiekkursusonderwerpe sluit byvoorbeeld koorsang, instrumentale onderrig en algemene musiekkennisontwikkeling in.

'n Vol sosiale program vir musiek liefhebbers waarby konsertbywoning en ander musiekverwante uitstappies ingesluit word, word ook georganiseer.

4.1.4 Deurlopende programme aan dienssentra, tehuise vir seniors, senior klubs, ensovoorts

'n Voorbeeld hiervan is die Britse *Stevenage U3A* seniorklub se musiekprogram wat rondom 'n koor en orkes funksioneer (Midwinter, 1990: 30). Oefeninge en optredes vind deurlopend gedurende die jaar plaas. Blad lees, tegniese ontwikkeling en repertoriumbou is die basiese boustene van die program. Die unieke orkes bestaan uit 'n verskeidenheid instrumente - drie viole, twee kitare, agt verskillende blokfluite, harmonika, mandolien, fluit, psalterium en 'n verbeeldingryke versameling slaginstrumente. Musiek word voortdurend verwerk om aan te pas by die beskikbaarheid van verskillende instrumente. Daar bestaan interne groeperings soos 'n klein volksmusiekensemble asook 'n blokfluitensemble. Deelnemers aan die orkes en koor sluit absolute beginners, persone wat ou vaardighede herontwikkel asook persone wat lewenslank musiek hetsy professioneel of as 'n stokperdjie beoefen het, in.

4.1.5 Werkswinkels

Dit is nie altyd moontlik dat deurlopende musiekprogramme binne gestruktureerde diensleweringorganisasies soos sentrums vir seniors, ouetehuse, aftreeoorde, senior klubs, ensovoorts, aangebied word nie. Hierdie instansies is meestal afhanklik van vrywillige aanbieders wat hulle nie deurlopend gedurende die jaar kan verbind nie. In hierdie gevalle bied musiekprogramme in die vorm van werksinkels en kursusse, 'n uitstekende uitweg. Dit kan eenmalig of jaarliks, sesmaandeliks of kwartaalliks plaasvind. Vir die doel van hierdie studie, is onderskei tussen werksinkels en kursusse. Werksinkels word aangebied binne die raamwerk van een of twee

sessies waarteenoor kursusse meer as twee sessies in beslag neem en oor 'n langer tydperk plaasvind.

Die *Tibble Trust*, byvoorbeeld, organiseer werksinkels in Brittanje wat daarop gemik is om die lewenskwaliteit van ouer persone asook gestremde persone van alle ouderdomme te verbeter veral met behulp van musiek (Midwinter, 1990: 27). Hul werksinkels vir ouer persone is gemik op die bespeling van eenvoudige musiekinstrumente soos tradisionele *chimes*/handklokke en moderne gebruikersvriendelike elektroniese klavierborde. Die doel is om bejaardes in staat te stel om sonder veel vaardigheid, teoretiese kennis of vorige musiekopleiding die genot van instrumentale spel te ervaar. Hierdie spesifieke werksinkels bied vir ouer persone die geleentheid vir informele instrumentale samespel en eenvoudige improvisatoriese begeleiding.

4.1.6 Kursusse

Die *Gateshead* musiekprogram het reeds in 1987 in Brittanje ontstaan (Midwinter, 1990: 29). Dit het ontwikkel uit 'n kursus van 12 weeklikse sessies van sang, dans, vasvrakompetisies en praatjies oor musiek. Geen voorsiening is gemaak vir instrumentale spel of koorsang nie. Die genoemde aktiwiteite is aangebied deur twee programleiers binne 'n bepaalde tema soos byvoorbeeld musiekblyspele, Ierse volksmusiek en musiek van die twintigerjare. Om dit visueel stimulerend te maak, word van hulpmiddels soos poskaarte, plakkate, klere, ensovoorts gebruikgemaak. Die beginsels van hierdie projek is suksesvol in ander tehuise beproef.

4.1.7 Intergenerasionele programme

Intergenerasionele musiekprogramme in die Verenigde State van Amerika kan gegroepeer word in vyf afdelings (Shafrin, 1992: korrespondensie). Programme vir koorsang, gekombineerde koorsang en orkesspel, orkesspel, musiekwaarderingssessies en werksinkels is volgens Shafrin aangeteken. Met die uitsondering van een koorsangprogram, naamlik dié van die Milford Seniorsentrum in Milford, Delaware, wat oor 'n permanente intergenerasionele koor beskik wat deurlopend deur die jaar konserte by laerskole aanbied, blyk alle ander aangetekende intergenerasionele musiekprogramme tydelike projekte te wees wat van tyd tot tyd aangepak word. Hierdie projekte vind plaas deur middel van gedeelde musikale ervaring soos verkry deur die instudering en voordrag van dieselfde repertorium en die beleving van dieselfde musiekaktiwiteite.

4.1.8 Suiwer instrumentale onderrigprogramme

Afgesien van genoemde programme waarin instrumentale spel en orkesspel as deel van 'n groter musiekprogram opgeneem is, bestaan daar programme vir ouer persone wat spesifiek op instrumentale onderrig alleen ingestem is. Hieronder word groepsonderrigprogramme in 'n musieklaboratoriumplasing aangetref soos byvoorbeeld die klavieronderrigprogramme van Curran (1982: 391-A), Jason en Arrau (1983: 46-47), Lancaster (1979: 27), Landon (1981: 40) en Eckerle (1982: 28).

Al hierdie programme maak van 'n laboratoriumplasing gebruik waarbinne die leerders van elektroniese klawerborde en oorfone voorsien is en gekoppel is aan 'n tutor wat individuele aandag aan elke leerder kan gee, maar ook die groep in ensemble of gesamentlik kan laat speel. Al hierdie programme stel min of meer dieselfde materiaal voor vir 'n geskikte repertorium, byvoorbeeld eenvoudige verwerkings van bekende volksliedere, standaardwerke uit die ernstige musiekrepertorium, populêre musiek en geestelike musiek. Voorsiening word gemaak vir

improvisasie, bladles, ensemblespel, en musiekteorie. Slegs Eckerle (1982: 28) stel individuele onderrig as 'n opsionele bykomende parameter binne haar instrumentale groepsonderrigprogram voor.

Hierdie instrumentale programme vind plaas binne 'n afgebakende tydperk wat wissel vanaf agt weke (Curran, 1982: 391A) tot ses maande (Eckerle, 1982: 28). Tydsduur van lesse wissel vanaf 'n uur tot anderhalfuur per week.

'n Ander tipe instrumentale program is die *Music in the parks* - program van Burley (1982: 40-41). Alhoewel hierdie program volwassenes van alle ouderdomme insluit, neem groot getalle bejaardes hieraan deel. Dit het aanvanklik begin as 'n program waarin deelnemers vir 15 weke in tweeweklikse lesse geleer het om verskillende orkesinstrumente te bespeel. Dit het na die aanvanklike sukses hiervan uitgebrei om 'n elementêre orkesprogram vir beginners, 'n meer gevorderde orkesprogram vir persone wat bestaande vaardighede weer wou opknap, 'n koorprogram en 'n groepsonderrigklavierprogram in te sluit. Al hierdie programme beklemtoon tegniese ontwikkeling, bladles, improvisasie en voordrag.

4.2 DIE ONTWIKKELING VAN 'N MUSIEKWAARDERINGSPROGRAM VIR OUER PERSONE

Met die uitsondering van die leeraktiwiteitspakket van Janovich (Smith, 1989: 90-93), is nie een van hierdie programme kitsklaar vir implementering nie. Nie een is gebalanseerd in die opsig dat dit 'n verskeidenheid opvoedkundige musiekaktiwiteite insluit nie.

Teen die agtergrond van die genoemde internasionale musiekprogramme, word riglyne verskaf vir die ontwikkeling en uitbouing van 'n musiekwaarderingsprogram vir ouer persone.

Die voorgestelde musiekprogram, bestaande uit ses sessies, word in geheel in Bylaag 3 saamgevat.

4.2.1 Inleidende opmerkings

Riglyne wat verskaf word vir die ontwikkeling en uitbouing van 'n musiekwaarderingsprogram vir ouer persone, is gemotiveerde voorstelle, onderhewig aan verskeie veranderlikes. Implementering van so 'n program sal afhang van die unieke infrastruktuur van elke oord waar dit aangebied sou word en van veranderlikes soos die aanbieder se ondervinding, kennis en unieke aanbiedstyl, die profiel van die deelnemers asook die beskikbaarheid van hulpmiddels.

Die spesifieke aard van 'n musiekwaarderingsprogram vir ouer persone bring uiteraard unieke moontlikhede, maar ook unieke probleme mee. Die grootste probleem in hierdie verband is die heterogeniteit van die groep – verskille ten opsigte van deelnemers se musikale agtergrond, kennis, intelligensie, aanvoeling, aanleg, ontvanklikheid, ensovoorts, bemoeilik die vasstelling van 'n streng afgebakende leerplan soos in die geval van klasmusiek in skole met verskillende leerplanne vir verskillende standerdgroepe. Kellmann (1984: 139) bevestig hierdie persepsie met 'n musiekwaarderingsprogram vir ouer persone waarin geen poging aangewend is om 'n vaste leerplan te voltooi in die tradisionele opvoedkundige sin nie.

Voorstelle vir die ontwikkeling van 'n musiekwaarderingsprogram, bied eerder buigbare riglyne en wenke vir die aanbieding, as 'n rigiede formule. Aanbieders van musiekprogramme vir ouer persone behoort buigbaar te wees ten opsigte van beplanning van sessies en behoort voortdurend aan te pas by die behoeftes en voorstelle van die deelnemers (Kellmann, 1984: 147).

'n Gebalanseerde musiekwaarderingsprogram vir ouer persone veronderstel onder meer planmatige en deeglike beplanning, doelmatige en realistiese doelstellings en doelwitte, verskeidenheid ten opsigte van aktiwiteite en sinvolle toeligting deur middel van hulpmiddels. Riglyne ten opsigte van programonderwerpe asook vir 'n sinvolle lied- en beluisteringsrepertorium, word vervolgens aangetoon.

4.2.2 Algemene doelstellings en doelwitte

Die suksesvolle verloop van 'n musiekwaarderingsprogram of -sessie vereis langtermyn- en korttermynbeplanning en doelformulering. Doeltreffendheid veronderstel optimum doelgerigtheid en mikpuntspesifisering en verleen stukrag aan die aanbieding (Cawood, 1982: 17). In hierdie ondersoek word die uitdrukking *algemene doelstelling* gebruik om 'n breë, meer algemene doel ten opsigte van die musiekwaarderingssessies aan te dui. Die term *doelwit*, daarenteen, word aangewend om 'n fyner gespesifiseerde en meer onmiddellik bereikbare doel van die musiekwaarderingssessies aan te dui.

Algemene programdoelstellings ten opsigte van 'n musiekwaarderingsprogram in geheel kan onder meer die volgende wees.

Om deur deelnemerbetrokkenheid 'n verskeidenheid van musikale ervarings en aktiwiteite in die musiekprogram te bied waardeur:

- * kennis en insig/begrip van musiek ontwikkel word;
- * die vermoë ontwikkel word om formele en uitdrukkingvolle aspekte van musiek te herken en te ervaar en persepsies hieromtrent te artikuleer;

- * die vermoë om musiek te geniet in die teenwoordigheid van andere te ontwikkel en te stimuleer en
- * deelnemers se vaardighede, vermoëns, behoeftes en waardes gerespekteer word.

Aangesien leer gedragsverandering impliseer, veronderstel dit kontrole of evaluering (O'Brien, 1983: 189). Kellmann beveel aan dat evaluering deurlopend behoort plaas te vind om sinvolle lesinhoud te verseker (Kellmann, 1984: 148). Doelstellings en doelwitte is die sleutel tot evaluering en vereis noukeuringe observasie deur die aanbieder. Elke aspek van 'n musiekwaarderingsprogram, byvoorbeeld informele samesang, musiekbeluistering, bewegingsrespons op musiek, algemene musiekkennisontwikkeling en musikale kreatiwiteitsontwikkeling behoort na afloop van sessies aan die hand van duidelik geformuleerde doelstellings en doelwitte geëvalueer te word.

4.2.3 Onderwerpe vir musiekwaarderingssessies en/of programme

Programontwikkeling vereis onder meer antwoorde op die volgende twee vrae (Kellmann, 1984: 110):

Wie is die leerders?

Wat behoort geleer te word?

Hierdie vrae beïnvloed die keuse van onderwerpe vir musiekwaarderingssessies en/of -programme ten nouste. Ten opsigte van die eerste vraag is dit essensieël dat aanbieders hul teikengehoor ken. Hulle moet enersyds die spesifieke persone in die groep ken, maar ook andersyds die ouer persoon se aard en wese goed ken en verstaan. Hierdie kennis behoort beslag te gee aan die beplanning van sessies.

Op die tweede vraag, naamlik wat geleer behoort te word, is daar nie 'n eenvoudige antwoord nie. Musiek is 'n breë veld.

Moontlikhede ten opsigte van onderwerpe vir musiekwaarderingsessies en/of -programme is derhalwe onbeperk. Die aanbieder kan keuses maak uit 'n wye verskeidenheid moontlikhede met inagneming van die waardes, behoeftes, vaardighede en voorkeure van deelnemers.

Daar moet nie net tydens die aanvanklike beplanningsfase van die program nie, maar deurlopend gedurende die program, aangepas te word by die unieke behoeftes en voorkeure van elke groep aan wie dit aangebied word. Daarom is dit essensieël dat die aanbieder die groep voortdurend sal aanmoedig om voorstelle in hierdie verband te doen en dat onderwerpe voortdurend geëvalueer sal word. Doelstellings en doelwitte vir die musiekwaarderingsprogram in geheel en die musiekwaarderingsessies in besonder, behoort nie in konflik te wees met dié van die deelnemers nie. Dit beteken egter nie dat programinhoud stagnant moet wees nie - aanbieders het steeds die verantwoordelikheid, veral binne 'n musiekopvoedkundige program, om musikale voorkeure, belangstellings en vaardighede van deelnemers uit te brei.

Enkele voorstelle vir onderwerpe van musiekwaarderingsessies word vervolgens aangedui. Onderwerpe kan gekies word om 'n leseenhed of lesreeks te vorm wat oor meer as een sessie strek en verskillende komponente van die onderwerp behandel, of dit kan vir een sessie geld. Dit is ook sinvol om onderwerpe soms te laat aansluit by spesiale geleenthede soos kersfees en paasfees, tydens seisoensveranderinge en ook in ooreenstemming met musiekuitvoerings in die omgewing. Kellmann (1984: 130) maak interessante voorstelle in dié verband ten opsigte van musiekprogramme vir *St. Patricks Dag* en ander Amerikaanse vakansiedae of feesdae.

Die volgende onderwerpe is sedert 1992 beproef in dienssentra.

Die elemente van musiek: Ritme

Melodie

Harmonie

Dinamiek

Toonkleur/ Timbre

Vorm in musiek:

Tweeledige vorm

Drieledige vorm

Rondo vorm

Tema met variasies

Instrumentale werktipes: Sonate

Simfonie

Konsert

Vokale werktipes:

Opera

Operette

Oratorium

Kantate

Die simfonie orkes:

Houtblaasinstrumente

Koperblaasinstrumente

Strykinstrumente

Slaginstrumente

**Volksinstrumente van Afrika/ Europa/ Asië/ Suid-Amerika
ensovoorts.**

Instrumente van die Bybellande

Die panfluit

Die blokfluit

Musieknotasie

Musiekstyle: Middeleeue
 Renaissance
 Barok
 Klassiek
 Romantiek
 Twintigste eeu

Groot meesters: JS Bach
 GF Handel
 WA Mozart
 J Haydn
 F Chopin
 J Strauss (Senior en Junior)

Musiekblyspele

Die musiek van Koos du Plessis

Kersmusiek van regoor die wêreld

Musiek vir Paasfees

Gewilde koorwerke

4.2.4 Musiekaktiwiteite

Die aanbieding van 'n verskeidenheid musiekaktiwiteite behoort 'n prioriteit te wees by die breë beplanning van 'n musiekopvoedkundige program vir ouer persone. Hoe groter die verskeidenheid aktiwiteite wat aangebied word, hoe meer geleentheid vir meer mense met verskillende belangstellings en vaardighede om betrokke te raak (Davidson, 1980: 28).

Die voorgestelde musiekwaarderingsprogram vir agt sessies sluit informele samesang, musiekbeluistering, bewegingsrespons op musiek, algemene musiekkennisontwikkeling en skeppende aktiwiteite in. Musiekaktiwiteite soos koorsang, orkesspel en ensemblespel asook geleenthede soos uitstappies na musiekkonserte en optredes van genooide musici, kan hiermee saam geïmplementeer word in ooreenstemming met die unieke infrastruktuur van elke unieke instansie, om sodoende volledig gebalanseerde musiekprogramme daar te stel.

4.2.5 Hulpmiddels

Die sinvolle aanwending van hulpmiddels is 'n groot bate vir enige musiekwaarderingssessie of -program, maar hang af van die korrekte hantering daarvan. Dit is essensieël om te weet hoe oudvisuele apparaat werk. 'n Negatiewe indruk word by deelnemers gewek as 'n aanbieder nie in beheer van die tegniese aspekte daarvan is nie.

Alle dienssentrumse en soortgelyke instansies vir ouer persone is nie altyd van die voorgestelde hulpmiddels en apparaat voorsien nie. Dit is steeds moontlik om met beperkte toerusting 'n suksesvolle program daar te stel en aan te bied. Die voorgestelde musiekwaarderingsprogram (Bylaag 3) kan ook met geringe aanpassings ten opsigte van die aanwending van hulpmiddels geïmplementeer word. Hulpmiddels komplementeer 'n aanbieding, maar is nie in alle opsigte essensieël nie.

Enkele hulpmiddels wat vir hierdie ondersoek benut is, word vervolgens oorsigtelik bespreek.

4.2.5.1 Afgerolde uitdeelstukke

Afgerolde uitdeelstukke met die woorde en /of notasie van liedere word in sessies 1, 2, 3, 4 en 5 benut. Tydens sessie 6 se hersieningsoefeninge word deelnemers voorsien van afgerolde

vrae, anagramme en 'n blokkiesraaisel wat hulle gedeeltelik individueel en ook in groepsverband moet voltooi.

4.2.5.2 Oorhoofse projektor en transparante

Die oorhoofse projektor en transparante met die lesinhoud, volgkaarte, luistergidse, ensovoorts, word in sessies 2, 3, 4, 5, en 6 benut. Kleurverskeidenheid, verkry deur 'n wye verskeidenheid transparantkleurpenne, maak die beeld visueel prikkelend en 'n aantreklike fokuspunt vir deelnemers. By die oordra van feite ten tye van algemene kennisontwikkeling asook vir die uitlig van belangrike momente tydens musiekbeluistering, is die oorhoofse projektor en transparante onder meer 'n groot aanwinst.

4.2.5.3 Musiekinstrumente

Die elektroniese klavierbord is 'n uitstekende plaasvervanger, veral in gevalle waar klaviere nie beskikbaar is nie. Daarom is die klavier en elektroniese klavierbord in alle sessies van die program aangedui as primêre begeleidingsinstrumente tydens informele sanggeleenthede. Daar is by alle sessies waar informele sang as musiekaktiwiteit voorgestel word, bladmusiek van liedere vir begeleidingsdoeleindes as hulpmiddel aangedui. Alle bronne van liedere wat voorgestel is vir informele samesang, is deurlopend aangedui.

Enkele nie-melodiese slaginstrumente, naamlik die tamboeryn, houtblok en driehoek word voorgestel as hulpmiddels tydens sessie 1. Verskeie ander moontlikhede bestaan ten opsigte van die implementering van nie-melodiese slaginstrumente. Aanbieders van musiekwaarderingsprogramme kan hiermee eksperimenteer. Indien deelnemers die aanwending hiervan positief ervaar, kan dit meermale tydens informele sanggeleenthede aangewend word. Eweneens kan beskikbare en

geskikte deskantinstrumente, byvoorbeeld die voorgestelde blokfluit, harmonika of viool, meermale as slegs tydens die eerste musiekwaarderingssessie benut word.

4.2.5.4 Klankapparaat

Musiekbeluistering word as aktiwiteit voorgestel tydens sessies 2, 3, 4, 5 en 6. Kwaliteit klanktoerusting en - opnames is essensieël vir 'n bevredigende luisterervaring. Waar daar dikwels tydens beluisteringsessies melding gemaak word van nuanses en subtiliteite in die musiek, is dit uiters belangrik dat die kwaliteit van klankapparaat bo verdenking is. Daar is deurlopend in die voorgestelde program volledige besonderhede van klankopnames verskaf.

4.2.5.5 Ander hulpmiddels

Addisionele hulpmiddels wat tydens die vierde musiekwaarderingssessie benut word, is muurkaarte met 'n visuele voorstelling van die musikale vormmodel van 'n spesifieke luistervoorbeeld. Dit kan ewe suksesvol op die oorhoofse projektor getoon word. Aangesien deelnemers beweeg, is dit moeilik om uitdeelstukke te hanteer.

Serpe vir aanwending tydens die bewegingsreponsoefening is ook vir die vierde sessie voorgestel. Linte, of enige geskikte en aantreklike fatsoen materiaal, kan ewe suksesvol as alternatief benut word.

4.2.6 Liedrepertorium

Die keuse van liedere vir insluiting in die liedrepertorium van 'n musiekopvoedkundige program vir ouer persone, behoort gebaseer te wees op die volgende twee riglyne:

In die eerste instansie vereis die verwerwing van 'n uitgebreide liedereskat inherente goeie waardes (goeie kwaliteite) van goeie liedere (musiek) (McLachlan, 1983: 31). Volgens McLachlan kan daar nie kategorieë tussen goeie en swak liedere onderskei word nie en kan daar beswaarlik in 'n absolute sin bepaal word watter eienskappe van 'n lied die lied goed of swak maak. Tog dui hy enkele faktore aan wat in oorweging geneem kan word by die bepaling van die geskiktheid, al dan nie, van liedere vir opvoedkundige gebruik (McLachlan, 1983: 31-37). Hiervolgens behoort geskikte liedere kwaliteite van blywende estetiese waarde te hê ten opsigte van die teks, musiek (melodie en harmonisering), aansluiting tussen die teks en die musiek en die ritmiese struktuur. Dit moet voorts geskik wees vir groepsang anders as byvoorbeeld sommige kunsliedere wat oor 'n te moeilike melodiese verloop beskik, oor 'n verbondenheid aan 'n bepaalde begeleiding vir noodsaaklike karaktergewing aan die lied en wat die subjektiewe en emosionele inlewing van 'n solis vereis. McLachlan dui vervolgens aan dat, indien vertaalde liedere gesing word, die teks so natuurlik moontlik by die ritmiese patroon van die lied moet aansluit. Dit is verder uiters belangrik dat die lied geskik moet wees vir die ouderdom, geestesgesteldheid en stemvermoëns van die groep.

In die tweede instansie is dit essensieël om die voorkeur van ouer persone ten opsigte van liedkeuse, soos verkry uit resultate vir hierdie ondersoek (kyk 4.3.3), in ag te neem by die saamstel van 'n liedrepertorium vir gesamentlike sang.

Die volgende liedere is 'n aanduiding van geskikte liedere wat aangewend sou kon word tydens gesamentlike sang.

***Volksliedere** van verskillende kulture, lande en tipes
soos *carols*, *shanties* en *spirituals*;

***meerstemmige liedere** byvoorbeeld kanons, liedere met deskante, liedere met ostinaatpatrone, quadlibette en eggo-liedere;

***populêre liedere** byvoorbeeld treffers uit musiekblyspele, operettes en films en liedere wat gekies is volgens die bogenoemde aanbevole riglyne;

***liedere met 'n gewyde teksinhoud** wat aan genoemde aanbevole riglyne voldoen;

***kunsliedere** wat voldoen aan bogenoemde vereistes vir groepsang.

Volksliedjies leen hulle uitmuntend tot informele samesanggeleenthede ten opsigte van die onbeperkte verskeidenheid, singbaarheid en universele karakter daarvan (McLachlan, 1983: 39). Die verskeidenheid van volksliedere is bykans onbeperk want dit spruit uit 'n geweldige verskeidenheid van menslike aktiwiteite, temperamente, nasionaliteite, omgewings, geskiedkundige tydperke, ensovoorts. Die singbaarheid van volksliedere kan toegeskryf word aan die goeie aansluiting tussen teks en melodie, direkte woordkeuse, eenvoudige sinsbou ten opsigte van taal en musiek, ongekompliseerde ritme en melodiese verloop, die vertellende of verhalende aard van die teks en die objektiwiteit van die teks (nie subjektief, emosioneel en introspektief nie). Volksliedere se universele karakter maak dat dit ewe goed in die mond van jonk en oud pas. 'n Volksliedereskat is 'n musikale erfenis wat die persoon die hele lewe lank bybly en ook in die volwasse lewe vreugde en verryking meebring. Die universele karakter bring verder mee dat volksliedere oorgedra word; dié van 'n bepaalde land of gemeenskap word maklik deur 'n ander opgeneem en selfs toegeëien. Dit kan ewe maklik deur amateur sowel as professionele sangers en kore gesing word. Die *FAK Sangbundel* (1979) en *Goue Gerf Sangbundel* (1970) bevat 'n wye verskeidenheid volksliedjies in Afrikaans wat met vrug

aangewend kan word vir die ouer persoon. *Hlabela Mntwanami - Sing my child* (Weinberg, 1984) en *The Bantu and you - African songs of yesterday and today* (Kalanzi en Sendaula, 1969) is twee puik bundels met volksliedere van Afrika, met fonetiese toeligting van uitspraak en gegewens in verband met die herkoms en agtergrond daarvan. Die bundels *Liedere van baie nasies / Songs from many lands* (Roberts, 1934), *Volksmelodieë uit Europese lande* (Malan, 1975), *Folk songs in settings by master composers* (Haufrecht, 1970) en *Folk songs of the world* (Haywood, 1966) is voorbeelde van uitstekende versamelings volksliedere van regoor die wêreld in Afrikaans, Engels en ander tale wat nuttig gebruik kan word en geskik is vir informele samesang vir ouer persone.

Carols is liedere met 'n godsdienstige inslag wat spruit uit 'n tipiese Engelse tradisie wat in die 15de eeu sy bloeityd gehad het. Dit is oorspronklik meestal gesing by optogte en feesgeleenthede soos kersfees. Daar bestaan ook *carols* vir Nuwejaar, paas- en lydenstyd en seisoensgeleenthede. Die tipiese carol is 'n strofelied met 'n refrein. Daar word egter in die volksmusiek van die meeste kontinentale lande, veral Frankryk en Duitsland, talle liedere gevind wat as *carols* geklassifiseer kan word omdat dit in wese feesliedere met 'n godsdienstige inslag is (McLachlan, 1983: 40-42). *The Oxford book of carols* (Dearmer, 1969), *The Penguin book of carols* (Peston, 1970), *The Treasury of Christmas music* (Reed, 1956) en *Suid-Afrikaanse kersliedere / South African carols* (Ross, s.d.) is voorbeelde van uitstekende materiaal vir geskikte *carols* en kersliedere wat aangewend kan word vir sanggeleenthede vir die ouer persoon.

Shanties is arbeidsliedere, oorspronklik deur matrose gesing. Dit is robuust eenvoudig met dikwels onverstaanbare taal wat spruit uit die eiesoortige dialek van matrose (McLachlan, 1983: 42). Voorbeelde van liederbundels wat 'n wye verskeidenheid *shanties* en gegewens oor hul herkoms en geskiedenis bevat, dateer reeds vanaf die vroeë eerste helfte van die twintigste

eeu. Hiervan is *A book of shanties* (Fox-Smith, 1927), *Shantymen and shantyboys* (Doerflinger, 1951) en *Sea songs and shanties* (Whall, 1926) uitmuntende voorbeelde vir aanwending. Shanties verskyn heel dikwels in sangbundels saam met ander liedtipes soos byvoorbeeld in *The singing island* (Seeger en MacColl, 1960) waarin sestien shanties opgeneem is saam met 'n groot verskeidenheid volksliedere van Brittanje en Skotland. Hierdie bundels is uiters geskik vir gebruik tydens sanggeleenthede vir ouer persone.

Negro Spirituals word onderskei van *White Spirituals* (McLachlan, 1983: 42). *Negro Spirituals* beskik oor 'n volksmusiekinslag, aangesien dit deur geslagte mondelings oorgedra is en 'n eenvoudige opregtheid en egtheid van styl openbaar. *White Spirituals* is gekomponeerde liedere wat vir spesifieke godsdiensoefeninge gebruik word (ook bekend as *revival songs*, *choruses*, *camp-meeting songs* en *gospel songs*). *Negro Spirituals* het ontstaan uit die Negerkultuur van slawe wat in die laaste dekades van 1700 uit Wes-Afrika na die VSA gebring is (McLachlan, 1983: 42-43). Voorbeelde van geskikte sangbundels wat *Negro Spirituals* bevat is onder meer *Seventy Negro Spirituals* (Fisher, 1926), *Ten Negro Spirituals in song form* (Fisher, s.d.) en *Spirituals - Five Negro songs* (Brown, 1923).

'n *Kanon* se melodie begin deur een party en word na 'n bepaalde tyd deur 'n ander party herhaal, gelyktydig met die voortsetting van die melodie deur die eerste party (McLachlan, 1983: 50). *The Penguin Book of rounds*, (Cass-Beggs, 1982) bevat 166 kanons en in die *FAK Sangbundel* (1979) is daar ook 'n groot verskeidenheid kanons wat met welslae deur ouer persone gesing kan word (no. 59, 62, 63, 75, 111, 128, 130, 219, 222, 226, 228, 231, 232, 253, 336, 338, 339, 360, 363, 383, 384, 385, 397, 398, 382).

Liedere met deskante vereis 'n deskant - 'n vry versierde party wat teenoor die melodie en oorwegend hoër as die melodie lê, anders as die altparty. Dit vertoon eienskappe van goeie kontrapunt, soos teenoorgestelde beweging, nabootsende patrone en individualiteit (McLachlan, 1983: 53). *The Faber Book of Descants* (Russell, 1969) bevat 50 liederes met deskante. *The descant Hymn-Tune Book* (Shaw, 1967) bestaan uit twee volumes met 'n verskeidenheid deskantliedere. *Two's company* (Maxwell-Timmins, 1979: 20-23) bevat 'n groot aantal liederes vir meerstemmige sang, onder meer drie deskantliedere.

Liedere met ostinaatpatrone vereis 'n ostinaat - 'n herhalende patroon wat teenoor die melodie en oorwegend laer as die melodie voorkom. Dit verleen 'n eenvoudige harmoniese onderbou aan die melodie in die vorm van 'n herhalende patroon. Twee voorbeelde van sulke liederes is *He's got the whole world in His hands* (Bergethon en Boardman, 1970: 226) en *London Bridge is falling down* (Winslow en Dallin, 1970: 224). In die bundel *Sing high, sing low* (Westcott, 1961) verskyn onder meer vyf bekende volksliedjies met eenvoudige ostinaatpatrone - die melodieë is geskik vir damestemme en die ostinate vir manstemme.

Quadlibette vind plaas wanneer twee verskillende liederes gelyktydig gesing word vir die meerstemmige effek daarvan - die twee verskillende liederes moet egter dieselfde toonaard, tempo en maatsoort hê en harmonies aansluit. Enige twee liederes kan dus nie lukraak gekies word nie. Dit staan ook in die Amerikaanse literatuur bekend as *contra melody songs* (Winslow en Dallin, 1970: 220). Die bundels *Mix 'n' Match* (Jenkins en Visocchi (1991), *More Mix 'n' Match* (Jenkins en Visocchi (1987) en *Easy Mix 'n' Match* (Jenkins en Visocchi (1986) bied 'n groot verskeidenheid quadlibette asook handige wenke vir die instudering daarvan aan. Voorbeelde van *quadlibette* word ook aangetref in *Two's company* (Maxwell-Timmins, 1979: 24-33) en in *Music skills for the classroom* (Winslow en Dallin, 1970: 221-222).

Eggo-liedere is liedere wat 'n voorsanger en groep impliseer of uitgevoer word deur groepe wat 'n voorsanger en groep voorstel. 'n Uitstekende voorbeeld van hierdie liedtipe is ***Manamolela*** (Bergethon en Boardman, 1970: 162)

Vir die doel van hierdie ondersoek word *populêre liedere* beskou as liedere uit musiekblyspele, operettes en vanuit die ligte musiekliteratuur. ***Kinders van die wind en ander lirieke met wysies en akkoorde*** (Du Plessis, 1981), ***Afrikaanse liedjies en wysies*** (De Waal, 1954), ***FAK lekkersingliedjies*** (FAK, 1976) en ***Songs the world sings*** (Evans, 1991) is enkele voorbeelde van die beskikbare wye verskeidenheid bundels met gewilde populêre liedjies.

Handige bundels vir die sing van gewyde liedere is onder andere die ***Koraalboek vir Psalms en Gesange*** (N.G. Kerk-Uitgewers, 1978), ***Die Halleluja Sangbundel*** (N.G. Kerk-Uitgewers, 1972), ***The Church Anthem Book*** (Davies en Lee, 1943), en ***Jeugsangbundel Volume 1 en 2*** (Algemene Sinode van die N.G. Kerk, 1984 en 1993).

'n *Kunslied* is 'n toonsetting van 'n gedig (soms ook prosa) vir solostem en instrument (gewoonlik klavier). Melodie (stem) en begeleiding vorm saam 'n artistieke eenheid wat nie geskei kan word nie soos onder andere in die kunsliedere van groot meesters Schubert, Schumann, Brahms en Wolf. Die kunslied is baie meer pretensieus as die volkslied (McLachlan, 1983: 48-49). Sommige kan egter aangewend word vir informele samesang. Voorbeelde hiervan kom voor in die eerste volume van ***Sing care away*** (Novello, 1951) in die afdelings *Classical songs* en *Modern songs*. Die ***FAK Sangbundel*** (FAK, 1979) bevat liedere van Hans Endler (no. 307, 326), Felix Mendelssohn-Bartholdy (no. 97, 106, 146), Franz Schubert (no. 74, 308, 345, 347, 360), T.H. Matthews (no. 330), Gerrit Bon (no. 319), Jan Bouws (no. 90, 321) en Walter Spiethoff (no. 53, 57, 195, 302). Ook in die ***Goue Gerf Sangbundel*** (NRVV, 1970) is kunsliedere opgeteken van

S. le Roux Marais (no. 25, 93), P.J. Lemmer (no. 20, 23), M.L. de Villiers (no. 15) en Dirkie de Villiers (no. 99). In die bundel *Songs of the ages* (Dunstan en Bygot, 1976) verkyn kunsliedere vir informele sangdoeleindes van Schubert, Mendelssohn, Schumann, Brahms, Wagner, Dvorak en Grieg.

4.2.7 Beluisteringsrepertorium

By die keuse van beluisteringsmateriaal vir ouer persone is dit onmoontlik om 'n vaste voorskrif te volg, omdat daar byna 'n oneindige verskeidenheid van moontlikhede bestaan. Algemene beginsels om in ag te neem in hierdie verband word vervolgens bespreek (McLachlan, 1983: 231). Die oorskatting sowel as die onderskatting van die luisteraar se musikale ervaring, kennis, intelligensie, aanvoeling, aanleg, ontvanklikheid, ensovoorts, kan sukses belemmer. Die heterogeniteit ten opsigte van die groep persone wat deelneem aan die beluisteringsessie, sal die keuse van luistermateriaal en die styl van aanbieding bepaal.

Beluisteringsessies behoort ekstensief aangebied te word ten einde 'n oorsigtelike beeld van onderwerpe te gee, eerder as die intensiewe ontleding van een bepaalde werk of gebied. Hierdie standpunt is egter weer eens onderhewig aan die behoeftes en vaardighede van die teikengehoor. Dit is ook in hierdie verband vir die aanbieder essensieël om die deelnemers te ken en daarvolgens aanbiedings te beplan.

Dit is in hierdie opsig eweneens belangrik om die voorkeur van ouer persone ten opsigte van musiekstyle en genres vir beluistering, soos verkry uit resultate vir hierdie ondersoek (kyk 4.3.3), in ag te neem by die saamstel van 'n beluisteringsrepertorium. Hierdie aanduiding ten opsigte van voorkeur, behoort egter nie die aanwending van 'n verskeidenheid musiekstyle en genres te inhibeer nie. Hoe groter hierdie verskeidenheid, hoe ruimer behoort die luisterervaring te wees.

Die gebruik van volgkaarte, luistergidse, musigramme, roepkaarte en partiture tydens beluistering, ondersteun die ouditiewe luisterproses visueel en stimuleer die ontwikkeling van intensiewe luistervaardighede. Deur informasie, vrae en illustrasies word passiwiteit teengegaan en word die maksimum luisteraandag opgewek - die deelnemers volg inligting visueel terwyl die musiek ouditief ervaar word (McLachlan, 1983: 230). Die aanwending van hierdie hulpmiddels sal afhang van die doelstellings en doelwitte van die sessie en van die behoeftes in hierdie verband van die deelnemers. Hierdie skriftelike hulpmiddels word vervolgens oorsigtelik gedefinieer soos vir aanwending op die oorhoofse projektor (Van Aswegen en Vermeulen, 1994: 3-4). (Dit kan egter met ewe veel sukses met behulp van 'n afgerolde uitdeelstuk vir elke deelnemer geïmplementeer word.)

Volgkaarte is 'n aantal transparante wat mekaar opvolg om die verloop 'n musikale verhaal (in die geval van programmatiese musiek) of bloot die verloop van die musiek (nie-programmatiese musiek) aan te dui.

Luistergidse of luistervraelyste is gidse met vrae aan deelnemers. Deelnemers word hierdeur gelei om intensief/aktief na die musiek te luister. In 'n luistergids word daar dus normaalweg gekonsentreer op een of enkele aspekte van die musiek.

Musigramme is skematiese voorstellings van die musiek wat poog om 'n visuele indruk weer te gee van die musiek wat beluister word.

Roepkaarte is een of meer transparante wat gebruik word om deelnemers se aandag te vestig op sekere aspekte van die musiek soos byvoorbeeld die temas (genoteer) of klankkleur.

'n *Nommerkaart* dui 'n bepaalde musikale werk se belangrikste momente gedurende die verloop daarvan in nommervolgorde aan. Dit word op transparant gevolg terwyl daar na die musiek geluister word.

'n *Partituur* is die volledige bladmusiek van alle partye van 'n meerstemmige komposisie wat reël vir reël gedruk is om die musikale geheelbeeld van die totale musiekstuk daar te stel.

'n Geskikte beluisteringsrepertorium sal uiteraard nou aansluit by die onderwerp van die sessie of lesreeks. Voorstelle hiervoor is reeds gemeld in Hoofstuk 4.2.3.

Onderstaande bronne is handige gidse vir musiekbeluistering. Alhoewel nie spesifiek toegespits op die ouer persoon nie, is dit doelmatig geselekteer en geskik gevind vir aanwending. Almal is voorsien van luistergidse of volgkaarte (met musiekvoorbeelde) en toegelig met voorstelle vir beluisteringlesse en die implementering daarvan.

Enjoying music volumes 1-3 (Bennet, 1977, 1978, 1980);

Adventures in music volumes 1-4 (Bennet, 1985, 1985, 1988, 1989);

Scored for listening (Bockman en Star, 1972);

Musical involvement (Funes en Munson, 1975);

Music lessons you can teach (Reynolds, 1970: 158-187) en

Music for listeners (Thomson, 1978).

4.2.8 Bewegingsrespons op musiek

Ouer persone se behoefte aan bewegingsrespons en/of dans is uitgespreek na aanleiding van navorsingsresultate in hierdie verband in Hoofstuk 4.3.6. Insiggewende bronne wat die aanbieding van hierdie aktiwiteit verder ontsluit deur middel van analise van die musikale werk, bewegingsvoorstelle en die metodiek van implementering, is onder andere *Interpreting music through movement* (Humphreys en Ross, 1964) en *Handbook of music games* (Storms, 1979). Eersgenoemde bron is gebaseer op musiek van onder meer Dvorak, Debussy en Britten - dit het nie ouer persone as 'n spesifieke teikengroep nie, maar kan met vrug aangepas en aangewend word. Laasgenoemde bron bevat aktiwiteite met musiek vir persone van enige ouderdom - die spesifieke teikengroep, ouer persone ingesluit, word telkens by elke aktiwiteit aangedui. Nie alleen bewegingsaktiwiteite is hierin vervat nie, maar ook beluisteringsaktiwiteite, spele vir stimulasie van konsentrasie, groepsbou en interaksie.

4.3 IMPLEMENTERING VAN OPGESTELDE MUSIEKWAARDERINGSPROGRAM IN SES DIENSSENTRA

Teen die agtergrond van die voorafgaande riglyne vir programontwikkeling, is 'n musiekwaarderingsprogram vir ouer persone opgestel. Hierdie musiekwaarderingsprogram is 'n unieke ontwerp en in ses dienssentra geïmplementeer.

Tydens die implementering van die ses musiekwaarderingsessies van die musiekwaarderingsprogram, het sekere veranderinge ten opsigte van deelnemers se voorkeure, vermoëns en persepsies in verband met musiekaktiwiteite plaasgevind. 'n Opsomming van die onderwerpe, mikpunte en primêre musiekaktiwiteite, soos aangebied in die verskillende sessies van die program, word vervolgens aangetoon.

Sessie 1:

Onderwerp van sessie: Kom sing saam!

Primêre musiekaktiwiteit: Informele samesang

Doel: Om deelnemers in die onderzoekgroep se voorkeur ten opsigte van geestelike en sekulêre programinhoud vas te stel.

Sessie 2:

Onderwerp van sessie: Die elemente van musiek

Primêre musiekaktiwiteit: Musiekbeluistering

Doel: Om vas te stel of deelnemers in die onderzoekgroep nuwe luistervaardighede kan verwerf.

Sessie 3:

Onderwerp van sessie: Die instrumente van die simfonie orkes

Primêre musiekaktiwiteit: Musiekbeluistering

Doel: Om vas te stel wat die invloed van aanwending van visuele hulpmiddels tydens aktiewe musiekbeluistering is.

Sessie 4:

Onderwerp van sessie: Vorm in musiek

Primêre musiekaktiwiteit: Bewegingsrespons

Doel: Om vas te stel of deelnemers in die onderzoekgroep gemotiveerde bewegingsrespons op musiek as 'n aanvaarbare aktiwiteit beskou.

Sessie 5:**Onderwerp van sessie: Musieknotasie****Primêre musiekaktiwiteit: Sangvaardighede****Doel:** Om vas te stel wat deelnemers in die ondergroep se persepsies i.v.m. hul sangvaardighede is.**Sessie 6:****Onderwerp van sessie: Hersiening van vorige vyf sessies****a.h.v. nuwe luistervoorbeeld****(Schubert Kwintet in A majeur, op.114****(D.567))****Primêre musiekaktiwiteit: Algemene musiekkennisontwikkeling****Doel:** Om vas te stel of deelnemers se algemene musiekkennis oor musiek uitgebrei het gedurende die program.

Alvorens die invloed van die musiekwaarderingsessies op die voorkeure, vaardighede en persepsies van deelnemers in die ondergroep behandel word, sal die bywoning van die program asook die profiel van die ondergroep aangedui word.

4.3.1 Bywoning van musiekwaarderingsprogram

Vier van die ses dienssentra waar die musiekwaarderingsprogram plaasgevind het, is geleë in tradisioneel blanke en twee in tradisioneel bruin gemeenskappe. Bywoning was vrywillig en alle deelnemers het nie alle sessies bygewoon nie. Daarom het die gemiddelde bywoning effe gewissel vanaf sessies 2 tot 5 - deelnemers het altyd vooraf verskoning gemaak as hulle nie 'n sessie kon bywoon nie. Redes vir afwesigheid is aangedui as ongesteldheid of besoeke aan familie of van familie.

Tabel 4:1: Bywoning van musiekwaarderingsprogram in ses dienssentra.

SESSIE	1	2	3	4	5	6	X
La Belle	16	12	12	13	16	12	13.50
Bellville	14	12	9	18	12	17	13.66
Parowvallei	17	21	18	16	18	18	18.00
Parow	15	19	14	13	16	20	16.16
Bellville-Suid	28	22	25	28	26	22	25.16
Ravensmead	34	41	39	37	39	35	37.50
TOTAAL	124	127	117	125	127	124	123
GEMIDDELDE BYWONING PER SESSIE							
	20.66	21.16	19.50	20.83	21.16	20.66	20.5

Bostaande tabel toon dat daar 'n gemiddeld van 123 deelnemers per week uit ses dienssentrum vir ses weke en 'n gemiddeld van 20.5 deelnemers per dienssentrum per sessie betrokke was by die projek. Bywoning in tradisionele bruin gemeenskappe (Bellville-Suid en Ravensmead) was aansienlik hoër as in die blanke gemeenskappe. Dit kan toegeskryf word aan die feit dat dienssentrumlede van Bellville-Suid en Ravensmead hierdie program beskou het as 'n unieke musiekopvoedkundige geleentheid, wat nie onbenut moes verbygaan nie. Aangesien dit 'n eerste musiekopvoedkundige geleentheid vir hierdie persone was waaraan gratis deelgeneem kon word, is dit buitengewoon goed bygewoon.

Hierdie dienssentra is redelik jonk, met 'n kleiner verskeidenheid aktiwiteite in die daaglikse en maandelikse programme as die groter en meer gevestigde dienssentra in tradisioneel blanke gemeenskappe. Die enkele aktiwiteite wat aangebied is, is almal goed bygewoon in hierdie dienssentra, in

vergelyking met die groter dienssentra waar lede meer selektief was ten opsigte van bywoning van aktiwiteite vanuit 'n wyer spektrum.

4.3.2 Profiel van ouer persone in die ondersoekgroep

Sekere demografiese inligting is van dienssentrumlede verkry om 'n profiel van die gemiddelde deelnemer aan die program te kon daarstel. Uit die gegewens blyk dat die gemiddelde deelnemer aan die musiekwaarderingsprogram soos volg gelyk het: 'n Afrikaanssprekende weduwee in die ouderdomsgroep 60 tot 74 jaar wat afgetree is en wie se skoolastiese peil standerd 8 is.

4.3.3 Deelnemers in die ondersoekgroep se voorkeur ten opsigte van godsdienstige en sekulêre programinhoud

Tydens die aanvangsevaluering het deelnemers in die ondersoekgroep (N=124) 'n baie sterk voorkeur vir die sing van godsdienstige liedere (Halleluja liedere, ander godsdienstige liedere, Psalms en Gesange, *Negro Spirituals* en Jeugsangbundel liedere) uitgespreek. Sekulêre liedere blyk volgens die onderstaande lys in die algemeen minder gewild te wees.

Liedtipe	Aantal	Persentasie
Halleluja liedere	92	74%
Ander godsdienstige liedere	89	72%
Psalms en Gesange	64	52%
Afrikaanse volksliedjies	62	60%
<i>Negro Spirituals</i>	57	46%
Jeugsangbundel liedere	43	35%
Treffers van c. 1920-1950	24	19%
Volksliedjies van ander lande	22	18%
Treffers van c. 1950-1990	17	14%
Treffers uit operettes	16	13%
Treffers uit musiekblyspele	15	12%
Kunsliedere	5	04%
Ek sing nie graag nie	3	02%

Die afloopevaluering na musiekwaarderingssessie 1 het egter aan die lig gebring dat die meerderheid (86%) van die deelnemers in die onderzoekgroep (N=124) verkies het om geestelike en sekulêre musiek te sing en dat hulle hiermee 'n gebalanseerde programinhoud voorgestaan het. Slegs 12% van die deelnemers het aangetoon dat hulle verkies om slegs godsdienstige musiek te sing. Daar was slegs 6% wat aangedui het dat hulle slegs sekulêre musiek verkies.

Die belewing van die eerste musiekwaarderingssessie, waartydens 'n gebalanseerde programinhoud met sekulêre en geestelike liedere aangebied is, het 'n beduidende verandering ten opsigte van die deelnemers in die onderzoekgroep se voorkeur in hierdie verband daargestel.

4.3.4 Die verwerwing van nuwe luistervaardighede tydens musiekbeluistering

Na afloop van musiekwaarderingssessie 2, waartydens aktiewe en passiewe luistervaardighede ondersoek is, het 68% van die deelnemers in die onderzoekgroep (N=127) aangetoon dat aktiewe luister vir hulle 'n eerste ervaring was. Daar was 31% van die deelnemers wat aangedui het dat hulle reeds oor hierdie luistervaardigheid beskik. Die musiekwaarderingssessie het hiermee 'n beduidende gedragsverandering ten opsigte van die verwerwing van 'n nuwe luistervaardigheid daargestel.

4.3.5 Die invloed van visuele hulpmiddels ten opsigte van aktiewe musiekbeluistering

Tydens musiekwaarderingssessie 3 is deelnemers in die onderzoekgroep blootgestel aan die passiewe en aktiewe beluistering van dieselfde musikale werk. Daar is vasgestel dat die aanwending van 'n visuele hulpmiddel, naamlik 'n stel volgkaarte op die oorhoofse projektor, 92% van die deelnemers in die onderzoekgroep (N=117) se aktiewe luisterervaring meer

sinvol gemaak het. Slegs 4% van die deelnemers het aangetoon dat die hulpmiddel nie bygedra het tot 'n verbeterde luisterervaring nie en 3% was onseker hieromtrent. Passiewe luister, sonder enige hulpmiddels, was hiervolgens nie so sinvol soos die aktiewe luisterervaring wat voorsien was van 'n visuele hulpmiddel nie.

4.3.6 Die aanvaarbaarheid van gemotiveerde bewegings-responsaktiwiteite vir deelnemers in die ondersoekgroep

Onderstaande lys is 'n aanduiding van ouer persone in die ondersoekgroep (N=124) se behoefte aan bewegingsrespons op musiek soos uitgespreek tydens die aanvangsevaluering.

Behoefte	Aantal	Persentasie
Stel nie belang nie	43	36%
Neem aktief hieraan deel	32	26%
Behoefte, maar geleenthede ontbreek	26	21%
Behoefte, maar fisies ongeskik	17	14%
Behoefte, maar tyd ontbreek	3	02%
Beweging op musiek is teen my beginsels	3	02%

Bogenoemde lys toon 'n variasie ten opsigte van die deelnemers in die ondersoekgroep (N=124) se behoeftes aan bewegingsrespons as musiekaktiwiteit. Die meerderheid persone (36%) toon geen belangstelling nie – tog het 25% van die deelnemers in dieselfde vraelys aangedui dat hulle nog aktief hieraan deelneem. Eksperimentele behandeling tydens die vierde musiekwaarderingssessie het getoon dat blootstelling 'n verandering van opinies kan meebring. Dit word vervolgens verder aangetoon.

Dit het na afloop van musiekwaarderingssessie 4 geblyk dat eksperimentele behandeling waartydens bewegingsrespons op musiek gedoen is (om eerstens die deelnemers se estetiese belewenis van die musiek te probeer verhoog en tweedens hul

begrip van die vorm van die musiek te probeer verbeter), 'n positiewe respons van die meerderheid deelnemers in die ondersoekgroep (N=125) ontlok het. Daar het 76% persone positief gereageer op die eerste doelwit en 74% positief op die tweede doelwit. Hieruit word afgelei dat gemiddeld 75% ouer persone in die ondersoekgroep gunstig reageer het op doelmatige blootstelling aan musikale bewegingsrespons, in teenstelling met die tendens tydens die aanvangsevaluering. Die aanvaarbaarheid al dan nie van bewegingsrespons as musiekaktiwiteit, word vervolgens verder ondersoek.

Tydens die aanvangsevaluering het 02% van die deelnemers in die ondersoekgroep (N=124) aangedui dat bewegingsrespons op musiek teen hulle beginsels is. Na eksperimentele behandeling in musiekwaarderingssessie 4, het 6% van die deelnemers in die ondersoekgroep (N=124) aangedui dat beweging op musiek wat aangewend word om musiek meer intensief te beleef, onaanvaarbaar is. Daarbenewens het slegs 3% deelnemers laat blyk dat hulle dit onaanvaarbaar gevind het om beweging op musiek aan te wend om sekere konsepte in musiek (in hierdie geval *vorm*) te verduidelik. Alhoewel resultate toon dat slegs 'n geringe minderheid van die deelnemers bewegingsrespons binne en buite 'n opvoedkundige raamwerk onaanvaarbaar vind, is dit belangrik om individuele voorkeure te respekteer.

4.3.7 Deelnemers in die ondersoekgroep se sangvaardigheid

Aangesien dit nie die doel van hierdie ondersoek was om vaardighede te meet nie, is daar tydens die aanvangsevaluering vasgestel wat ouer persone se persoonlike persepsies van hul sangvaardighede was. Dit het telkens duidelik na vore gekom tydens die program dat hierdie persepsies kan verander, na afloop van eksperimentele behandeling van sodanige vaardighede. Hierdie veranderde persepsies van vaardighede is eweneens, volgens die doel van die ondersoek, nie gemeet nie - indrukke van die navorser word in die meeste van gevalle weergegee.

Vaardigheid	Aantal	Persentasie
Ek sing verkieslik in 'n groep	112	90%
Ek kan goed wysie hou	79	64%
Ek kan op solfa sing	21	17%
Ek kan van notasie af sing	20	16%
Ek kan 'n teenstem sing	18	14%
Ek sing vals	10	08%
Ek sing graag solo	9	07%

Uit bostaande lys is dit duidelik dat die meerderheid (90%) ouer persone in die onderzoekgroep (N=124) verkies het om in 'n groep te sing. Ook tydens die ses sessies van die musiekwaarderingsprogram, is ervaar dat die meeste ouer persone inderdaad verkies het om in 'n groep te sing. Die indruk dat die meeste ouer persone suiwer sing, is in ooreenstemming met die 64% persone in die onderzoekgroep wat aangetoon het dat hulle kan goed wysie hou.

Tydens die aanvangsevaluering het 16% van die deelnemers in die onderzoekgroep (N=124) beweer dat hulle musieknotasie kan lees. Na afloop van sessie 5, waartydens sangvaardighede ondersoek is, is egter vasgestel dat 31% van die onderzoekgroep (N=127) beweer het dat hulle oor hierdie vaardigheid beskik. 'n Soortgelyke, maar groter, verskil word ook ten opsigte van solfasang aangetref. Tydens die aanvangsevaluering het 17% van die deelnemers aangedui dat hulle op solfa kan sing. Na afloop van musiekwaarderingssessie 5, waartydens bladsang en solfasang beoefen is, het 65% van die onderzoekgroep (N=127) egter aangedui dat hulle oor hierdie vaardigheid beskik. Die verskille ten opsigte van beide hierdie gevalle kan daaraan toegeskryf word, dat 'n beduidende aantal deelnemers tydens die aanvangsevaluering onseker was of hulle oor hierdie vaardigheid beskik. By die praktiese beoefening hiervan tydens musiekwaarderingssessie 5, het meer deelnemers as tydens die voortoets egter vasgestel, dat hulle wel oor hierdie vaardighede beskik.

Alhoewel slegs 14% deelnemers in die aanvangsevaluering aangedui het dat hulle 'n teenstem kan behartig, is daar tydens die program vasgestel dat meerstemmige sang met groot sukses tydens informele sanggeleenthede kan plaasvind. Die indruk is verkry dat meer ouer persone vrymoedigheid geneem het om aan meerstemmige sang deel te neem, indien die verskillende stemme deur groepe eerder as individue behartig is.

Tydens die program is gevind dat enkele deelnemers bereid was om solo te sing. Dit het ooreengekom met die gegewens van die aanvangsevaluering.

Genoemde tendense toon dat die sing van liedere wat van notasie en solfa voorsien was, 'n beduidende verandering ten opsigte van deelnemers se persepsies van hul sangvaardighede in hierdie verband teweeggebring het.

4.3.8 Deelnemers in die onderzoekgroep se belewing van geleenthede vir algemene musiekkennisontwikkeling

Geleenthede vir algemene musiekkennisontwikkeling is ingeruim tydens sessies 2,3,4, en 5. Tydens sessie 6 is hersiening van die vorige sessies se lesinhoud gedoen. Die deelnemers in die onderzoekgroep het deurgaans hierdie geleenthede baie positief ervaar. Dit blyk uit die onderstaande tabel:

Tabel 4:2: Deelnemers se belewing van geleenthede vir algemene musiekkennisontwikkeling tydens die musiekwaarderingsprogram

Sessie	Positief	Negatief	Onseker	Aantal deelnemers
Sessie 2	124(98%)	2(1%)	1(.79%)	N=127
Sessie 3	115(98%)	2(2%)	0(0%)	N=117
Sessie 4	119(95%)	2(2%)	4(3%)	N=125
Sessie 5	115(90%)	7(5%)	5(4%)	N=127

Uit Tabel 4:2 blyk dat geleenthede vir algemene musiekkennisontwikkeling wat tydens die musiekwaarderingsprogram ingeruim is, in alle gevalle deur 'n groot meerderheid deelnemers in die ondergroep as positief ervaar is. Hierdie positiewe tendens is bevestig tydens die afloopevaluering na musiekwaarderingssessie 6.

Dit blyk dat 84% van die deelnemers in die ondergroep (N=124) se algemene musiekkennis tydens die program uitgebrei het. Slegs 0.80% van die deelnemers in die ondergroep het negatief reageer en 15 % was onseker. Hiermee is 'n positiewe gedragsverandering ten opsigte van die uitbreiding van deelnemers se algemene musiekkennis aangetoon.

4.3.9 Persoonlike betekenis van musiekwaarderingsprogram

Die positiewe ervaring van ouer persone ten opsigte van die musiekwaarderingsessies in besonder en -program in geheel, impliseer dat opbouende ervarings plaasgevind het. Dit word in die onderstaande lys aangedui.

Beskrywing	Aantal	Persentasie
Dit het my lewe verryk	94	76%
Dit het my selfvertroue versterk	66	53%
'n Ou belangstelling is geprikkel	61	49%
Sosiale implikasie verskaf genot	108	87%
Nuuskierigheid is geprikkel	58	47%
Dit het niks vir my beteken nie	0	0%

Insiggewende implikasies wat in die bostaande lys aangetoon is, is onder meer ten opsigte van sosiale interaksie (87%), lewensverryking (76%), selfbeeldontwikkeling deur intellektuele stimulasie (53%), ontsluiting van ou belangstelling (49%) en motivering om belangstelling tuis te beoefen (47%).

Deur middel van musiekopvoedkundige behandeling het kommunikasie, sosiale interaksie, intellektuele stimulasie, sintuiglike en estetiese ervarings plaasgevind terwyl tyd konstruktief benut is. Die waarde van musiek as fenomeen wat die mens op alle vlakke van sy bestaan beïnvloed - affektief, kognitief en konatief - is hier positief aangedui deur ouer persone.

Hieruit blyk dat ouer persone uiters gunstig gereageer het op die program en dat daar 'n sterk behoefte aan soortgelyke programme vir ouer persone uitgespreek is.

HOOFSTUK 5

DIE ONTWIKKELING EN IMPLEMENTERING VAN 'N INSTRUMENTALE ONDERRIGPROGRAM VIR OUER PERSONE

'n Oorsig oor internasionale musiekprogramme vir ouer persone is reeds in Hoofstuk 4 (kyk 4.1) behandel. Daarin word onder andere ook na instrumentale onderrigprogramme verwys. Die ondersoek ten opsigte van 'n instrumentale blokfluit- en kitaaronderrigprogram vir hierdie studie, sowel as die daaruit voortspruitende voorgestelde instrumentale onderrigprogram, is uniek ten opsigte van die vorm, inhoud en aard daarvan. Genoemde oorsig toon geen soortgelyke instrumentale onderrigprogramme nie.

5.1 ONTWIKKELING VAN 'N INSTRUMENTALE ONDERRIGPROGRAM VIR BENUTTING IN DIENSSENTRA EN ANDER INSTANSIES VIR OUER PERSONE

Daar bestaan min hoop vir die bejaarde beginner instrumentalis om in 'n virtuoos te ontwikkel. Hierdie gegewe mag egter nie die moontlikheid van instrumentale onderrig op 'n hoë ouderdom uitsluit nie. Ander mikipunte moet eerder gestel word om aan hierdie behoeftes van belangstellende ouer persone te voldoen. Daar behoort, afgesien van die tradisionele tegnies - professionele benadering van musiekonderrig, plek te wees binne 'n musiekopvoedkundige perspektief, vir 'n benadering wat die blote vreugde van die musiekervaring aanspreek en ontwikkel (Kraus, 1975-76: 13). Vordering sou binne hierdie konteks impliseer, dat elke student teen sy eie tempo ontwikkel en dat individuele doelmatige en sistematiese vordering 'n positiewe leerervaring en nuut verworwe vaardigheid daarstel (Dillon, 1989: 23; Meyers, 1991: 31). Dit moet beklemtoon word dat hierdie benadering nie as minderwaardig beskou moet word nie. Die uitdaging behoort aanvaar te word, om musiekprogramme vir ouer persone te ontwikkel wat musikaal en opvoedkundig waardig

en betekenisvol is (Myers, 1992: 24). Ernst en Emmons (1992: 32-33) ondersteun hierdie siening en ag die potensiaal van aktiewe en gesonde ouer persone besonder positief, ten einde persoonlike bevrediging en 'n gevoel van suksesvolle doelbereiking daar te stel.

Ouer persone wat belangstel in instrumentale onderrig se verwagtinge is so uiteenlopend soos hul redes vir hierdie belangstelling. Daar kan aanvaar word dat hierdie persone betrokke raak by instrumentale onderrig vir die genot van die aktiwiteit (Arrau, 83: 31; Eckerle, 1982: 28; Forrester, 1975: 65; Jason en Arrau, 1983: 47; Johnson, 86: 20; Landon, 1981: 40) en vir die potensiële lewensverryking wat dit mag inhou (Lancaster, 1979: 27; Thompson, 82: 44; Menou: 81: 45). Die wilsbesluit om 'n instrument op 'n senior ouderdom te begin leer, veronderstel volgens Arrau (83: 31) en Ozanian (1979: 26), 'n hoë mate van innerlike motivering, betrokkenheid en pligsgetrouheid.

Teen hierdie agtergrond is 'n instrumentale program, bestaande uit 'n blokfluit- en 'n kitaaronderrigprogram, opgestel. Daar is van die veronderstelling uitgegaan dat aanbieders van soortgelyke instrumentale onderrigprogramme vir ouer persone, onderlegde musici sal wees. Die voorstelle vir programontwikkeling asook die opgestelde instrumentale program is riglyne vir aanbieding deur persone met musiekopleiding. Dit poog nie om opleiding aan aanbieders te bied nie. Dit word vervolgens onderskeidelik aan die hand van inhoud, doelstellings, doelwitte, lesaktiwiteite, repertorium en hulpmiddels bespreek.

5.1.1 Blokfluitonderrigprogram

Met 'n beginner blokfluitonderrigprogram vir ouer persone, is die primêre doel om deelnemers in staat te stel, om die sopraan blokfluit met gemak te kan speel. Dit impliseer algemene

doelstellings en doelwitte ten opsigte van die program om beslag aan die inhoud te gee. Volgens Gay (83: 31) wil ouer persone, selfs meer as kinders, spesifieke mikpunte ten opsigte van hul onderrigprogram stel. Hy beveel aan dat doelstellings en doelwitte redelik en bereikbaar is volgens individuele behoeftes en vermoëns (al is die individu deel van 'n groepklassituasie). Thompson (1982: 44) ondersteun ook die belangrikheid van doelmatige instrumentale onderrig vir ouer persone. Hy beklemtoon dat dit essensieël is dat hierdie studente te alle tye ingelig is in verband met alle aspekte van die instrumentale programinhoud sowel as die eise wat dit aan hulle mag stel.

5.1.1.1 Algemene doelstellings

Om binne 'n blokfluitgroepklassituasie, aan deelnemers die geleentheid vir instrumentale onderrig te bied.

Om deelnemers binne elke lessituasie die geleentheid te bied om solisties en in ensemble te speel.

Om die gepaste speelhouding en -tegnieke ten opsigte van blokfluitspel binne 'n geskikte repertoriumraamwerk te vestig.

5.1.1.2 Doelwitte

Bekendstelling van nuwe note en nootwaardes, hang saam met 'n geskikte repertorium vir vaslegging daarvan, asook met die korrekte, ondersteunende tegnieke ten opsigte van blokfluitspel. Die aanleer van nuwe note en nootwaardes asook die progressie daarvan, is gebaseer op die voorstelle van verskeie blokfluitlerboeke (Bonsor, 1981: Inhoudsopgawe; Dinn, 1967: 1; Dolmetch, 1962: Inhoudsopgawe; Orr, 1960: Inhoudsopgawe en Priestley en Fowler, 1968: 7). Doelwitte ten opsigte van tegniek asook notasie en blad lees, word vervolgens aangetoon:

(i) Tegniek

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

- (a) Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);
- (b) Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);
- (c) Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37);
- (d) Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40);
- (e) Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135) en
- (f) Oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

(ii) Notasie en bladlees

- (a) Blokfluitstudente sal die volgende nootwaardes deur middel van ritmiese klapwerk en blokfluitspel bemeester:

heelnoot, halfnoot, kwartnoot, heelnootrusteken,
 halfnootrusteken, kwartnootrusteken, agstenoot,
 agstenootrusteken, gepunteerde halfnoot, oorgebinde
 kwartnoot, gepunteerde agstenoot en sestiendenoot.

- (b) Blokfluitstudente sal die volgende note deur nabootsing, herhaling en bladlees aanleer:

B, A, G, C', D', F#, E, D, E', F, C en B-mol.

5.1.1.3 Lesaktiwiteite

'n Beginner blokfluitonderrigprogram vir ouer persone, behoort, afgesien van die ontsluiting van tegniek, notasie en bladles, ook by die insluiting van onderstaande addisionele lesaktiwiteite te baat.

(i) Ontspannings- en asemhalingsoefeninge

Die bejaarde beginner wil leer binne 'n ontspanne leermilieu (Menou, 1981: 45). Geskikte ontspannings- en asemhalingsoefeninge dra grootliks by tot die skepping van 'n ontspanne leermilieu. Dit bevorder die vaslegging van korrekte asemhalingstegnieke, wat as basis vir blokfluitspel dien.

(ii) Repertorium vir solo- en ensemblespel

Angesien ouer persone se voorkeur ten opsigte van musieksmaak asook hul individuele redes vir die deelname aan instrumentale musiekonderrig, die aanbieding van 'n geskikte repertorium grootliks sal beïnvloed, is dit steeds die onderwyser en tutor se plig en verantwoordelikheid om hierdie gemotiveerde voorkeure uit te brei (Johnson, 1986: 21). Voorstelle vir 'n geskikte blokfluitrepertorium vir bejaarde beginners word vervolgens teen hierdie agtergrond aangebied.

Aangesien geen blokfluitboek vir beginner ouer volwassenes opgespoor kon word nie, word aanbeveel dat materiaal selektief versamel word uit geskikte beginnersblokfluitmateriaal. Daar moet gepoog word om die repertorium sodanig aan te bied, dat dit nie kinderlike musiekstukkies (soos kleinkinderliedjies) insluit nie. Daar behoort eerder gekonsentreer te word op volksmusiek, godsdienstige musiek, outentieke blokfluitmateriaal en gekomponeerde opvoedkundige blokfluitmusiek. Die styl van aanbieding in beginnersboeke is meestal ingestel op jong

beginners. Dit is nie wenslik om ouer persone, wat as volwassense benader moet word, aan 'n kinderlike aanbiedstyl bloot te stel nie (Jason en Arrau, 1981: 47).

'n Handige bron ten opsigte van alle aspekte van blokfluittegniek en -metodiek is *A recorder teaching method* (Winkler-Haller, 1989). Dit is 'n uiters insiggewende boek, gerig op blokfluittutors.

Die boek, *Studies in recorder playing - 79 daily exercises* (Duschenes, s.d.) is 'n betekenisvolle bundel met ondersteunende tegniese oefeninge en studies wat aandag skenk aan belangrike aspekte van blokfluittegniek. *Basic recorder technique* (Orr, 1960) bevat geskikte oefeninge en studies vir die beginner blokfluitspeler.

Blokfluitleerbundels vir beginners wat geskik is vir selektiewe aanwending ten opsigte van bladles en repertoriumbou, is onder meer die volgende:

First book of Descant/Soprano Recorder Solos (Bergmann, 1980);
Enjoy the recorder (Bonsor, 1981);
The beginners method for soprano and alto recorder (Burakof en Burakoff, 1964);
My recorder tune book (Dinn, 1967);
Start my way (Dolmetsch, 1962);
Basic recorder technique (Orr, 1960);
School recorder book (Priestley en Fowler, 1968) en
Recorder playing 1 & 2 (Rosenberg, 1976, 1982).

Addisionele bundels vir beginners met aanvullende voorstelle ten opsigte van repertoriumbou is onder meer die volgende:

First book of descant/soprano recorder solos (Bergmann, 1980);
Recorder tunes for beginners (Taylor, 1959) en
Oxford book of recorder music (Appleby and Fowler, 1958).

Bundels wat sinvolle ensemblewerk vir beginners bevat, is onder meer die volgende:

Blokfluitensemble 1 (Aitchison, 1985);
Start my way (Dolmetch, 1962) en
Recorder playing 1 & 2 (Rosenberg, 1976, 1982).

(iii) Musiekbeluistering

Geleenthede vir kort luistersessies waartydens blokfluitmusiek beluister word, kan dien as sinvolle afwisseling tussen lesaktiwiteite. Afwisseling stimuleer konsentrasie en bring verskeidenheid in die les en in die program. Dit skep die geleentheid vir deelnemers om na kwaliteit opnames van blokfluitmusiek te luister waardeur 'n goeie klankbeeld gevestig kan word. Zoloth (1990: 20) beklemtoon ook die waarde van musiekbeluistering tydens instrumentale lesse. Volgens hom kan moontlike gesprek wat hierdeur ontlok word, 'n eweneens leersame ondervinding vir die bejaarde beginner wees.

(iv) Informele samesang

Geleenthede vir informele samesang, wat aansluit by die blokfluitrepertorium en wat van korte duur is, bring net soos luistergeleenthede tydens lesse, welkome afwisseling en verskeidenheid. 'n Gevoel vir frasering en interpretasie kan ook hiermee op 'n eenvoudige wyse gestimuleer word.

5.1.1.4 Hulpmiddels

Hulpmiddels sal uiteraard in ooreenstemming met doelwitte en lesaktiwiteite geïmplementeer word. Enkele hulpmiddels wat ten opsigte van die genoemde doelwitte en lesaktiwiteite benodig word, word vervolgens aangetoon:

(i) Blokfluite

Daar word aanbeveel dat elke deelnemer sy/haar eie blokfluit besit. Sopraan blokfluite vir beginners is relatief bekostigbaar.

(ii) Bladmusiekstaanders

Vir maksimum sig en doeltreffende lees, behoort elke ouer persoon van 'n staander voorsien te wees tydens lesse. Davidson (1982: 49) beklemtoon dat die beskikbaarstelling van een staander per deelnemer in 'n groepklassituasie, 'n vereiste is. Dit stel deelnemers in staat om die staander te stel volgens individuele behoeftes en dit bied die optimale geleentheid vir die vaslegging van die korrekte speelhouding.

(iii) Lesmateriaal

Aangesien blokfluitmateriaal vir ouer persone nie beskikbaar is nie, moet daar van 'n verskeidenheid beginner blokfluitbundels op 'n selektiewe wyse gebruikgemaak word. Dit is daarom nie haalbaar dat elke student 'n reeks boeke aankoop en enkele dele daaruit behandel nie. Daarom word aanbeveel dat geselekteerde lesmateriaal vir tegniese werk, bladles en notasie asook repertoriumbou, gedupliseer en aan deelnemers beskikbaar gestel word om te liasseer vir speeldoeleindes. Woorde en notasie van liedere vir informele samesang tydens blokfluitlesse, behoort op dieselfde wyse beskikbaar gestel te word aan deelnemers.

Alle materiaal vir leesdoeleindes moet effens vergroot word op 'n fotokopieërmasjien, sodat deelnemers met gemak en sonder inspanning kan lees.

(iv) Kassette en kassetspeler

Vir die voorgestelde kort musiekbeluisteringsessies word klankapparaat benodig. 'n Hoë kwaliteit kassetspeler en kassette word hiervoor benodig.

5.1.2 Kitaaronderrigprogram

Met 'n kitaaronderrigprogram vir ouer persone is die primêre doel om deelnemers in staat te stel om die kitaar met gemak te kan speel. Aanleermetodes en -tegnieke is vir ritmiese akkoordbegeleiding op die klassieke kitaar met neylonsnare (Maree, 1988: 12). Dit impliseer dat studente se kennis, begrip en vaardigheid van alle aspekte van ritmiese akkoordbegeleiding op die klassieke kitaar gevestig word. Vrese van bejaarde deelnemers vir mislukking, word grootliks besweer wanneer 'n instrumentale program vir ouer persone doelmatig en sistematies ontsluit en aangebied word (Myers, 1992: 26). Onderstaande doelstellings en doelwitte word teen hierdie agtergrond aangebied.

5.1.2.1 Algemene doelstellings

Om binne 'n groepklassituasie aan ouer persone die geleentheid te bied om die klassieke kitaar met ritmiese akkoordbegeleiding te leer speel.

Om aan studente die geleentheid te bied om binne elke lessituasie solisties en in groepsverband op te tree.

Om deelnemers se vermoë om saam met akkoordale kitaarbegeleiding te sing, te ontwikkel.

Om die korrekte speelhouding en -tegnieke soos van toepassing op ritmiese akkoordale kitaarbegeleiding, te vestig.

5.1.2.2 Doelwitte

Bekendstelling van nuwe leerstof word ondersteun deur 'n geskikte repertoriumkeuse vir vaslegging asook van korrekte speeltegnieke ten opsigte daarvan. Lesdoelwitte hang saam met lesinhoud. Die aanleer van nuwe akkoorddrukke, asook die progressie daarvan, is gebaseer op die voorstelle van drie kitaarleerboeke (Maree, 1988; Nasser, 1988; Noad, 1972) en op die ooreenstemmende metodiek van die kitaartutor. Doelwitte ten opsigte van tegniek, akkoorddruk en ritmiese begeleidingsmoontlikhede asook repertorium, word vervolgens aangetoon.

(i) Tegniek

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

- (a) speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);
- (b) vaardighede ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);
- (c) vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);
- (d) strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en
- (e) korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

(ii) Akkoorddrukke en begeleidingsmoontlikhede

Deelnemers sal die A - , D - , E - , G - , C - en F - akkoorde, met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat bemeester om in die toonaarde van A majeur, D majeur, G majeur en C majeur te speel.

(iii) Repertorium

Die regte musiekstuk is 'n kragtige motiveerder vir die bejaarde beginner om te oefen (Dillon, 1989: 22). Daarom is dit baie belangrik dat die keuse van materiaal vir 'n beginner repertorium in kitaaronderrig, tot die bejaarde studente sal spreek. Soos ook van toepassing op die blokfluitrepertorium, behoort 'n balans getref te word tussen studente se voorkeure en die onderwyser of tutor se voorstelle (kyk 5.1.1.3 (ii)).

Lesmateriaal kan versamel word uit onderstaande drie beginner kitaarleerboeke. Aangesien hierdie bronne geskik is vir volwasse beginners, is nie dieselfde probleem ervaar as met blokfluitmateriaal vir bejaarde beginners nie (kyk 5.1.1.3 (ii)). Onderstaande bronne kan selektief benut word..

Kitaar - leer self speel (Maree, 1988), ***Kitaarkursus / Guitar course*** (Nasser, 1988) en ***Playing the guitar*** (Noad, 1972) is drie bundels wat sistematies uiteengesit is ten opsigte van alle aspekte van kitaarspeltegniek. Dit bevat 'n wye verskeidenheid tradisionele en populêre kitaarstukke vir akkoordbegeleiding.

Enkele liedere wat voorgestel word om tegniese, akkoorddruk en ritmiese begeleidingsvaardighede te ondersteun, is die volgende:

In die toonsoort van A majeur

Kumbaya (Maree, 1988: 28);

Daar kom die Alibama (Maree, 1988: 28);

Jan Pierewiet (Maree, 1988: 28);

Die bootjie na Kammaland (Maree, 1988: 28);

Aloha oe (Nasser, 1988: 60);

Suikerbossie - getransponeer na A majeur (FAK Sangbundel, 1979: 188-189) en

Dis heerlike lente - getransponeer na A majeur (FAK Sangbundel, 1979: 104).

In die toonsoort van D majeur

Al lê die berge nog so blou (Maree, 1988: 28);

My bonnie lies over the ocean (Maree, 1988: 29);

Bolandse nooientjie / Beautiful dreamer (Nasser, 1988: 35) en

Stille nag, heilige nag (Nasser, 1988: 43).

In die toonsoort van G majeur

Stille nag, heilige nag (Maree, 1988: 30);

Wandellied (Maree, 1988: 30) en

On top of old smokey (Maree, 1988:30).

In die toonsoort van C majeur

Oh Susanna (Nasser, 1988: 45);

Dis julle wat die wind (Maree, 1988: 32);

Bobbejaan klim die berg (Maree, 1988: 32) en

Kinders van die wind (Maree, 1988: 32).

5.1.2 3 Lesaktiwiteite

'n Beginner kitaarprogram vir ouer persone behoort, afgesien van die onsluiting van tegniek, akkoorddrukke en ritmiese begeleidingsvaardighede, ook by die insluiting van die onderstaande lesaktiwiteite te baat.

(i) Ontspannings- en asemhalingsoefeninge

Geskikte ontspannings- en asemhalingsoefeninge dra grootliks by tot die skepping van 'n ontspanne leermilieu. Dit bevorder ook die vestiging van 'n ontspanne speelhouding en -tegniek. Daar mag nooit uit die oog verloor word nie, dat ouer persone juis betrokke raak by instrumentale musiekonderrig vir die genot en lewensverryking daarvan (Johnson, 1986: 21). Daarom sal 'n ontspanne en stresvrye lesatmosfeer grootliks hiertoe bydra.

(ii) Musiekbeluistering

Geleentheid vir kort luistersessies waartydens kitaarmusiek beluister word, kan dien as sinvolle afwisselling tussen lesaktiwiteite. Afwisselling stimuleer konsentrasie en bring verskeidenheid in die les en in die program. Dit skep voorts die geleentheid vir deelnemers om na kwaliteit opnames van kitaarmusiek te luister waardeur 'n goeie klankbeeld gevestig kan word. Instrumentale onderrig, in hierdie geval kitaaronderrig, behoort 'n holistiese musikale ervaring te wees wat 'n verskeidenheid aktiwiteite insluit. Arrau (1983: 31) ondersteun die sinvolheid hiervan en die waarde van afwisselling van verskeie musiekaktiwiteite binne die lessituasie.

(iii) Informele samesang

Informele samesang is deel van die kitaarprogram - sang is essensieël vir begeleidingsdoeleindes. Dit vind dus in elke les plaas. Deelnemers moet konsekwent en positief aangemoedig word om te alle tye saam te sing, aangesien dit veral in die beginstadium van onderrig vir studente baie moeilik is om op al die nuwe tegnieke en inligting te konsentreer en dan nog saam te sing ook.

5.1.2.4 Hulpmiddels

Hulpmiddels word aangewend in ooreenstemming met die bepaalde doelwitte en lesaktiwiteite. Toerusting wat vir hierdie program benodig word, is onder meer die volgende:

(i) Kitare

Soos met blokfluitonderrig, word kitaarstudente ook aanbeveel om hul eie kitare aan te skaf - dit is 'n relatiewe bekostigbare instrument. Studente word voorts aanbeveel om klassieke kitare met neylonsnare te benut vir die program, in teenstelling met akoestiese staalsnaarkitare, elektriese kitare, halfelektriese kitare, baskitare en twaalfsnaarkitare (Maree, 1988: 9-11). Vir beginner kitaarspelers, veral ook bejaarde beginners, is die klassieke kitaar met neylonsnare die geskikste om op te leer speel. Die neylonsnare gee maklik mee en vergemaklik die druk van akkoorde. Die snare is effens verder uitmekaar as dié van die akoestiese staalsnaarkitaar, wat dit vir ongehoefde vingers makliker maak om akkoorde suiwer te druk.

(ii) Bladmusiekstaanders

Bladmusiekstaanders is 'n essensiële hulpmiddel tydens kitaarlesse. Soos gemotiveer ten opsigte van blokfluitgroeponderrig, behoort kitaarspelers om dieselfde redes nie staanders te deel tydens lesse nie (kyk 5.1.1.4 (ii)).

(iii) Afgerolde lesmateriaal vir deelnemers

Soos in die geval van die blokfluitprogram vir ouer persone, behoort van afgerolde lesmateriaal met die toepaslike woorde, notasie en akkoorddrukke van liedere gebruikgemaak te word. 'n Wye verskeidenheid geselekteerde materiaal kan hiermee aan ouer persone in die kitaargroepklas beskikbaar gestel word.

Daar word hier, soos by blokfluitonderrig, aanbeveel dat alle materiaal vir leesdoeleindes effens vergroot word op 'n fotokopieërmasjien, sodat deelnemers met gemak en sonder inspanning kan lees.

(iv) Kassette en kassetspeler

Vir die voorgestelde kort musiekbeluisteringsessies word klankapparaat benodig. 'n Hoë kwaliteit kassetspeler en kassette word hiervoor benodig.

5.2 IMPLEMENTERING VAN OPGESTELDE INSTRUMENTALE ONDERRIG-PROGRAM (BLOKFLUIT EN KITAAR) IN VYF DIENSSENTRA

Die opgestelde instrumentale onderrigprogram (kyk Bylae 3) is in vyf dienssentra geïmplementeer. Bywoning hiervan word vervolgens aangetoon, alvorens die resultate en gevolgtrekkings na aanleiding van die aanvangs- en afloopevaluering aangebied word.

5.2.1 Bywoning van instrumentale onderrigprogram

Daar het 16 persone deelgeneem aan die blokfluitonderrigprogram en 10 persone aan die kitaaronderrigprogram. Al twee programme is besonder goed bygewoon. Indien enkele deelnemers nie by 'n les teenwoordig kon wees nie, is verskonings in elke sodanige geval vooraf gemaak. Landon (1981: 40) en Jason en Arrau (1983: 47) getuig van dieselfde ondervinding met ouer persone ten opsigte van afwesigheid van musieklesse.

5.2.1.1 Blokfluitonderrigprogram

Alhoewel daar nie 'n groot aantal deelnemers deelgeneem het aan die blokfluitonderrigprogram nie, was die bywoning van die tien deelnemers deurgaans uitstekend. Dit blyk uit Tabel 5:1.

Tabel 5:1: Deelname aan blokfluitonderrigprogram

Sessie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	X
Bellville	3	3	3	3	3	2	3	3	2	3	2.8
Parowvallei	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2.0
Parow	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	0.9
Bellville-Suid	7	7	7	7	7	7	6	6	7	7	6.8
Ravensmead	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3.0
N	16	16	16	16	15	15	15	15	15	16	15.5

Daar was 'n totale gemiddeld van 15.5 deelnemers in die ondersoekgroep (N=16) per week uit vyf dienssentra en 'n gemiddeld van 2.58 deelnemers per week per dienssentrum betrokke by die blokfluitonderrigprogram.

5.2.1.2 Kitaaronderrigprogram

Die tien kitaarstudente het die program eweneens uitstekend bygewoon. Dit word in die onderstaande tabel aangetoon.

Tabel 5:2: Deelname aan kitaaronderrigprogram

Sessie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	X
Bellville	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2.0
Parowvallei	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2.0
Parow	3	3	3	3	3	3	3	2	2	3	2.8
Ravensmead	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3.0
N	10	10	10	10	10	10	10	9	9	10	9.8

Daar was 'n totale gemiddeld van 9.8 deelnemers in die ondersoekgroep (N=10) per week uit vyf dienssentra en 'n gemiddeld van 1.58 deelnemers per week per dienssentrum betrokke by die kitaaronderrigprogram. Daar was geen lede van Bellville-Suid Dienssentrum betrokke nie.

5.2.1.3 Totale instrumentale program

Die kummulatiewe bywoning van alle blokfluit- en kitaarstudente word aan die hand van die onderstaande tabel uiteengesit.

Tabel 5:3: Totale deelname aan instrumentale onderrigprogram

<u>Sessie</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u>	<u>7</u>	<u>8</u>	<u>9</u>	<u>10</u>	<u>X</u>
Bellville	5	5	5	5	5	4	5	5	4	5	4.8
Parowvallei	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4.0
Parow	4	4	4	4	3	4	4	3	3	4	3.7
Bellville-Suid	7	7	7	7	7	7	6	6	7	7	6.8
Ravensmead	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6.0
N	26	26	26	26	25	25	25	24	24	26	25.3

Daar was 'n totale gemiddeld van 25.3 persone in die ondersoekgroep (N=26) per week uit ses dienssentra en 'n gemiddeld van 4.16 deelnemers per week per dienssentrum betrokke by die instrumentale program. Hiervolgens is die instrumentale onderrigprogram deur die 26 deelnemers daaraan uitstekend bygewoon. Die klein aantal deelnemers per dienssentrum wat betrokke was by die program toon 'n realistiese beeld ten opsigte van instrumentale onderrig. Hierdie aktiwiteit is 'n geselekteerde aktiwiteit en nie gerig op massadeelname nie. Dit veronderstel aanleg, deursettingsvermoë en besondere toewyding van studente ten einde gunstige vordering te toon. Hierdie kwaliteite impliseer 'n geselekteerde teikengroep wat deur die bywoningstabelle gereflekteer word.

5.2.2 Profiel van instrumentale studente in die ondersoekgroep

Sekere demografiese gegewens is van dienssentrumlede verkry ten einde 'n profiel van die gemiddelde deelnemer aan die instrumentale onderrigprogram te kon daarstel. Uit hierdie inligting blyk dat die gemiddelde deelnemer soos volg gelyk het: 'n Afgetrede, Afrikaanssprekende, getroude vrou, tussen 60 en 74 jaar oud, wat standerd 8 geslaag het. Die enigste verskil tussen hierdie profiel en diè van die musiekwaarderingsprogram is ten opsigte van die huwelikstatus van die gemiddelde deelnemer. In die geval van die musiekwaarderingsprogram was die gemiddelde deelnemer 'n weduwee teenoor die getroude status van die gemiddelde instrumentale student.

5.2.3 Instrumentkeuse

Die aanduiding van ouer persone in die aanvangsevaluering ondersoekgroep (N=124) se belangstelling, al dan nie, ten opsigte van die aanleer van 'n musiekinstrument, het bygedra tot die aanbieding van blokfluit- en kitaaronderrig tydens die instrumentale onderrigprogram. Hiervolgens het 13% van die ondersoekgroep aangedui het dat hulle graag blokfluit sou wou leer bespeel en 10% ten gunste van kitaaronderrig. Hierdie tendense het 'n invloed gehad op die uiteindelijke besluit om blokfluit- en kitaaronderrig in groepsverband aan te bied in die instrumentale onderrigprogram. Dit, tesame met die relatiewe bekostigbaarheid van beide hierdie instrumente, asook die feit dat bevredigende musikale resultate binne 'n redelike kort tydperk met harde werk, korrekte oefenmetodes en goeie leiding bereikbaar is, het die deurslag vir die keuse van hierdie instrumente gegee. Deelnemers in die ondersoekgroep se voorkeur in hierdie verband, word in die onderstaande lys getoon.

Instrumentkeuse	Aantal	Persentasie
Geen belangstelling	79	64%
Blokfluit	16	13%
Klavier	13	10%
Kitaar	12	10%
Elektroniese klawerbord	09	07%
Orrel	03	02%
Dwarsfluit	0	0%
Trompet	0	0%
Konsertina	0	0%
Ander instrument	0	0%

Agt persone in die ondersoekgroep (N=124) het meer as een opsie aangetoon. Dit blyk uit bostaande lys dat die meerderheid deelnemers (64%) aangedui het dat hulle nie belangstel het om 'n musiekinstrument te leer bespeel nie. Redes hiervoor word deur middel van die onderstaande lys aangedui.

Redes vir geen belangstelling	Aantal	Persentasie
Ek is te oud	43	35%
Stel nie belang nie	11	09%
Gesondheidsredes	8	06%
Te besig/ het nie tyd nie	6	05%
Geleentheid ontbreek	6	05%
Finansiële redes	5	04%
Nie van toepassing nie	45	36%

Hiermee het die meerderheid (35%) persone in die ondersoekgroep (N=124) wat nie belangstel het in die aanleer van 'n musiekinstrument nie, hulself as te oud beskou om so 'n kursus aan te pak. Verskeie ander redes hiervoor blyk uit bostaande lys. Dat die meerderheid persone wat aan die aanvangsevaluering vraelys en daarmee aan die musiekwaarderingsprogram deelgeneem het, nie belangstel het in die moontlikheid om 'n musiekinstrument te leer bespeel nie, impliseer nie dat so 'n moontlikheid sonder meer uitgesluit moet

word nie. Hierdie resultaat is heeltemal realisties. Vanuit 'n wyer perspektief gesien, stel alle skoolkinders nie belang om 'n musiekinstrument te leer bespeel nie en huldig verskeie redes daarvoor. Die geleentheid vir instrumentale musiekonderrig behoort daargestel te word vir alle ouer persone wat hierin sou belangstel.

5.2.4 Voorkeur ten opsigte van onderrigtye

Die vasstelling van onderrigtye wat aanneemlik vir deelnemers is, is belangrik vir die suksesvolle aanbieding en verloop van 'n instrumentale onderrigprogram. Deelnemers in die ondersoekgroep (N=124) se voorkeure in hierdie verband word in die onderstaande lys aangetoon.

Geskikte onderrigtyd	Aantal	Persentasie
Middae, 15:00 tot 16:00	19	15%
Middae, 12:00 tot 13:00	9	07%
Soggens, 10:00 tot 11:00	6	05%
Soggens, 11:00 tot 12:00	4	03%
Middae, 16:00 tot 17:00	4	03%
Saans, 19:00 tot 20:00	3	02%
Nie van toepassing nie	79	64%

Die meerderheid (15%) persone in die ondersoekgroep (N=124) wat 'n belangstelling vir instrumentale onderrig uitgespreek het, het aangedui dat hulle die onderrigtyd vanaf 15:00 tot 16:00 namiddae sou verkies. Verskeie ander opsies wat onderrigtye soggens, middae of saans ingesluit het, is aangetoon. Jason en Arrau (1983: 46) het bevind dat ouer persone verkies om namiddae onderrig te ontvang. Tydens die finalisering van klastye vir die instrumentale onderrigprogram, was die meeste deelnemers bereid om geringe aanpassings ten opsigte van hul daaglikse en/of weeklikse roetine te maak ten einde hierdie geleentheid te

kon benut. Dienssentrumprogramme en deelnemers se persoonlike verpligtinge is in alle gevalle in ag geneem by die vasstelling van klastye. Daar was geen probleme in hierdie verband nie.

5.2.5 Musikale agtergrond

Gegewens verkry van die deelnemers aan die instrumentale program (N=26), toon dat die aanleer van 'n musiekinstrument vir die meerderheid (69%) studente 'n eerste ondervinding was. Daar was 31% van die deelnemers wat voorheen formele instrumentale of vokale musiekonderrig ontvang het. Hierdie persone het vinniger gevorder as diegene wat vir die eerste keer musiekonderrig ontvang het. Hul kennis van notasie het vir hierdie 8 persone 'n voorsprong gegee. Vir al 26 deelnemers was dit egter 'n eerste kennismaking met 'n nuwe instrument met 'n gepaardgaande nuwe speeltegniek.

Daar was 1 persoon (4%) in die onderzoekgroep (N=26) wat aangedui het dat sy voorheen 3 instrumente, naamlik klavier, viool en mondfluitjie, bemeester het. Hierdie persoon het buitengewoon goed gevaar gedurende die program en besondere musikale insig en musikale sensitiwiteit geopenbaar. Een persoon (4%) het voorheen sangopleiding ontvang, 1 persoon (4%) het voorheen die mondfluitjie leer bespeel en 7 persone (27%) het tevore klavieronderrig ontvang.

Van die 31% van die deelnemers (6 blokfluit- en 2 kitaarstudente) wat aangedui het dat hulle voorheen formele instrumentale of vokale onderrig ontvang het, het 15% onderskeidelik aangedui dat hulle enersyds nog gereeld en andersyds nie meer gereeld hierdie betrokke musiekinstrumente bespeel het nie. Daar is 'n verband waargeneem tussen hierdie 15% deelnemers se vordering met betrekking tot hul nuwe musiekinstrumente en die gereeldheid wat hulle hul voorheen aangeleerde instrumente bespeel. Die 15% deelnemers wat nog gereeld 'n musiekinstrument bespeel het (2 blokfluit- en 2

kitaarstudente), het aansienlik vinniger gevorder as diegene wat nie meer aktief 'n instrument bespeel het nie. Dit kan toegeskryf word aan die vingervaardigheid en leesfiksheid wat met gereelde instrumentale spel gepaardgaan.

5.2.6 Deelnemers se evaluering van program

Die geslaagdheid van die instrumentale onderrigprogram is deur deelnemers aangetoon in hul evaluering daarvan na afloop van die program. Die oorweldigende positiewe reaksie van deelnemers is 'n aanduiding van die sukses van die program en die positiewe waarde wat dit vir die deelnemers ingehou het. Dit word vervolgens aan die hand van die onderstaande tabel getoon.

Tabel 5:4: Instrumentale studente in die ondersoekgroep se evaluering van instrumentale onderrigprogram.

Kriteria	Aantal (%)		
	Ja	Nee	Miskien
Sinvolle ervaring	26(100%)	0(0%)	0(0%)
Lewensverrykende ervaring	26(100%)	0(0%)	0(0%)
Tevrede met vordering	25(96%)	0(0%)	1(4%)
Vreugde ervaar	26(100%)	0(0%)	0(0%)
Familie en/of vriende ondersteun	25(96%)	1(4%)	0(0%)
N	26		100%

Hierdie buitengewone positiewe reaksie is ongeag verskillende ouderdomsvlakke van bejaardheid, huwelikstatus, moedertaal, beroepstatus, opleidingsvlak, musikale agtergrond en vorderingstempo gemaak.

Slegs 1 persoon (4%) was onseker of hy/sy tevrede was met sy/haar vordering. Die orige 25 deelnemers (96%) het hul tevredenheid met hul vordering uitgespreek. Hierdie positiewe aanduiding deur die oorgrote meerderheid deelnemers, is gemaak

ongeaag evaluering in hierdie verband (kyk 5.3). Dit is egter uiters insiggewend dat 96% van die deelnemers persoonlik oortuig was van hul gunstige vordering en dat daar daarmee 'n opbouende ervaring in die lewens van hierdie persone plaasgevind het.

Slegs 1 persoon (4%) het aangetoon dat hy/sy nie aanmoediging en ondersteuning van sy/haar familie en/of huisgenote ontvang het nie. 'n Oorweldigende 25 deelnemers (96%) het getuig van heelhartige ondersteuning en aanmoediging in hierdie opsig. Die besondere groot gehoor van belangstellende familie, vriende en kennisse teenwoordig by die afsluitingskonsert vir deelnemers, was 'n konkrete bewys van die sterk ondersteuningstruktuur ten gunste van die studente. Gesprekke met lede van die gehoor na afloop van die konsert, het gesprek van opregte meelewing, waardering en optimisme ten opsigte van die instrumentale onderrigprogram.

5.2.7 Oefenroetine

Uit inligting wat van deelnemers verkry is, blyk dat die gemiddelde instrumentale student in die onderzoekgroep (N=26) elke dag van die week, soms meer as een keer per dag, vir vyftien tot sestig minute lank geoefen het. Soos met musiekonderrig vir alle ander ouderdomsgroepe, is daar ook met hierdie ondersoek getoon dat gereelde oefen vordering stimuleer. Dillon (1989: 23) beklemtoon gereelde oefen met doelmatige tydsbestuur vir suksesvolle resultate in haar ouer beginner instrumentale program. Gereelde oefen alleen impliseer nie noodwendig sukses nie. Korrekte oefenmetodes, musikale aanleg en professionele leiding van 'n tutor is enkele addisionele parameters vir die bevordering van sukses. Johnson (1986: 21) ondersteun eweneens die waarde van korrekte oefenmetodes vir ouer beginners se vordering in instrumentale onderrig.

Verdere gegewens wat van deelnemers verkry is, toon dat die meerderheid (88%) persone in die ondersoekgroep (N=26), die behoefte uitgespreek het om hul musiekonderrig in die toekoms voort te sit. Dat soveel van die studente hul musiekonderrig wou voortsit, was bemoedigend. Hiervan word afgelei dat die instrumentale program deur die meerderheid deelnemers as 'n stimulerende, lewensverrykende ervaring beskou is wat in die toekoms voortgesit behoort te word.

5.2.8 Probleme

Dat veroudering sekere fisieke agteruitgang en afname van vermoëns impliseer, is 'n gegewe. Myers (1989: 5) rapporteer verskeie navorsingsbevindinge in verband met sensoriese vermoëns wat met veroudering afneem. Hy voer egter aan dat die impak hiervan op die leerproses nog nie bewys is nie.

Aangesien die instrumentale program, soos ook die musiekwaarderingsprogram, vir aktiewe ouer persone aangebied is, is van die veronderstelling uitgegaan dat deelnemers relatief gesond sou wees. Moontlike gesondheidsprobleme is nogtans deurlopend deur die program gemonitor. Enkele gesondheidsprobleme, wat nie van 'n ernstige aard was nie, is deur die instrumentale ondersoekgroep ondervind. Dit word aan die hand van die onderstaande lys bespreek.

Gesondheidsprobleem	Aantal	Persentasie
Artritis	5	19%
Swak oë	4	15%
Gehoorsprobleme	0	0%
Longkwaal	2	8%
Angina	1	4%
Geen gesondheidprobleme	15	58%

Die meerderheid deelnemers in die ondersoekgroep (N=26), naamlik 57.69%, het aangedui dat hulle geen gesondheidsprobleme ondervind het nie. Enkele persone het meer as een probleem aangetoon. Vyf persone (19%) het beweer dat hulle artritis in die vingers en arms het - hiervan was 4 kitaarstudente en 1 'n blokfluitstudent. Dié blokfluitstudent het na afloop van die program getuig dat gereelde oefen haar vingervvaardigheid gestimuleer en verbeter het. Dit was ook die uitspraak van die 4 kitaarstudente met dieselfde probleem. Hierdie (in al vyf gevalle) matige probleem het nie die studente se vordering negatief beïnvloed het nie.

Vier persone (15%) het aangedui dat hulle oë swak is. Hiervan was 3 kitaarstudente en 1 'n blokfluitstudent. Daarom is daar deurlopend deur die program gebruik gemaak van afdrukke wat effens vergroot is op 'n fotokopieërmasjien. Van die 4 persone met gesigsprobleme, het een kitaarstudent weekliks haar reeds vergrote afdrukke self nogmaals laat vergroot, sodat sy dit met gemak kon lees.

Een blokfluitstudent (4%) het aangetoon dat sy 'n longkwaal het. Hierdie matige probleem het nie die deelnemer se vordering grootliks nadelig beïnvloed nie. Sy het na afloop van die program getuig dat sy baie baat gevind het by die ontspannings- en asemhalingsoefeninge wat voor elke les aangebied is. Dit was soms nodig dat dié student se musiekstukke herfraseer word om by haar vermoëns aan te pas.

Daar was 1 kitaarstudent (4%) wat beweer het dat sy hartprobleme (angina) ondervind. Sy het aangedui dat sy geen las daarvan gehad het gedurende lesse of wanneer sy moes oefen nie.

By die aanbieding van instrumentale onderrigprogramme vir aktiewe ouer persone, is dit uiters belangrik om moontlike gesondheidsprobleme van deelnemers in ag te neem. Die aanbieder behoort met empatie en deernis hiervan kennis te neem en moet

bereid wees om geringe aanpassings te maak, waar nodig, om sodoende nie hierdie persone uit te sluit van die geleentheid om deel te hê aan so 'n program nie. Myers (1989: 5-6) en Davidson (1982: 35, 49) beveel aan dat die aanbieder logiese aanpassings moet maak waar dit nodig blyk te wees.

Ander probleme, uitgesonderd gesondheidsprobleme, is in 'n geringe mate deur enkele instrumentale studente ondervind. Dit word vervolgens aan die hand van die onderstaande lys bespreek.

Probleem	Aantal	Persentasie
Vergeetagtigheid	2	8%
Ander tyd van jaar as vierde kwartaal	2	8%
Vol sosiale program bemoeilik oefen	2	8%
Spanning beïnvloed konsentrasie negatief	1	4%
Geen probleme ondervind nie	19	73%

Volgens bostaande lys het die meerderheid deelnemers (73%) in die onderzoekgroep (N=26) geen probleem ondervind tydens die program nie. Twee studente (8%) - 1 kitaarstudent en 1 blokfluitstudent - het beweer dat hulle las van matige vergeetagtigheid gehad het. Volgens hulle het dit 'n positiewe invloed gehad op hul oefenroetine. Althoe het aangedui dat hulle meer as een keer per dag, sewe dae per week geoefen het, om hul maksimum potensiaal te ontwikkel. Leerstof moes soms na afloop van die lesse weer aan hierdie twee studente verduidelik word om vaslegging te verseker. Hierdie matige probleem het nie een van hierdie twee studente se vordering, in vergelyking met die ander studente, nadelig beïnvloed nie.

Daar was 1 blokfluitstudent (4%) wat aangedui het dat spanning sy konsentrasie negatief beïnvloed het tydens lessituasies. Alhoewel daar baie sensitief met hierdie persoon gehandel is, het hy 'n baie gespanne geaardheid blyk te hê. Individuele lesse is gereël, aangesien hy beweer het dat die groepklassituasie spanning geïnduseer het. Ook in die een tot

een situasie van 'n individuele les, het merkbare spanning steeds sy vordering negatief beïnvloed. Tog het hierdie persoon aangedui dat hy die kursus sinvol gevind het, dat dit lewensverrykend was en dat hy vreugde daarin gevind het.

Twee studente (8%) het beweer dat die laaste drie maande van die jaar, waartydens hierdie program aangebied is, besonder bedrywig is en baie verpligtinge inhou. Beide het aanbeveel dat soortgelyke kursusse eerder gedurende die eerste nege maande van die jaar aangebied moet word. Hierdie aanbeveling behoort in gedagte gehou te word by die toekomstige aanbieding van soortgelyke programme.

Nog 2 persone (8%) het getuig van hul persoonlike vol sosiale programme, wat meer gereelde oefen bemoeliken het. Dienssentra, senior klubs, ouerhuise en ander diensleweringorganisasies vir aktiewe ouer persone bied meestal vol programme vir hul lede of inwoners aan. Ouer persone het ook addisionele persoonlike verpligtinge om na om te sien. Vol sosiale programme, ondanks die klein persentasie deelnemers wat dit aangetoon het, is tog 'n gegewe om in aanmerking te neem. Dit behoort in aanmerking geneem te word by die hoeveelheid nuwe leerstof wat aangebied word tydens lesse en dus huiswerk sal wees vir die volgende les. Op die lang duur sal dit ook 'n invloed hê op die vorderingstempo van studente. Menou (1981: 45) getuig ook van hierdie probleem met betrekking tot ouer beginner musiekstudente. Sy beveel aan dat die aanbieder hierdie realiteit in ag moet neem en steeds die student ondersteun en akkommodeer om maksimum potensiaal te ontwikkel.

5.2.9 Persoonlike betekenis van musiekonderrigprogram

Daar is aan die deelnemers van die instrumentale onderrigprogram die geleentheid gebied om die persoonlike betekenis daarvan in hul eie woorde uit te druk. Die oorweldigende positiewe indruk

wat by die bestudering hiervan verkry is, beklemtoon die sukses van die program. Hierdie gegewens word vervolgens in die onderstaande lys uiteengesit.

Beskrywing van persoonlike betekenis	Aantal	Persentasie
Die program het groot vreugde verskaf	13	50%
Dank en waardering vir geleentheid	12	46%
'n Droom is bewaarheid	7	27%
Leer sonder druk was genotvol	6	23%
Inspirerende ervaring	6	23%
Sien uit na ure van instrumentale spel	5	19%
Notasiebemeestering is baie bevredigend	3	11%
Nuttige leerervaring sinvol en verrykend	3	11%
Groepspeel verskaf groot vreugde	3	11%
Leerervaring stimuleer waardigheid	3	11%
Geen kommentaar	0	0%

Die waarde wat instrumentale onderrig vir ouer persone kan inhou, word hiermee konkreet uitgespreek. Positiewe ervarings ten opsigte van lewensverryking, eiewaarde, sosialisering, intellektuele stimulasie en sinvolle vryetydsbesteding deur middel van musiek is hiermee daargestel. Positiewe gedragsverandering in terme van die musikale leerervaring het plaasgevind. Dit behoort 'n besondere opbouende ervaring in die lewe van enige ouer persoon te wees.

5.3 PRAKTIESE EVALUERING VAN INSTRUMENTALE STUDENTE

Instrumentale studente in die ondersoekgroep (N=26) het nooit formeel 'n toets of eksamen afgelê nie, alhoewel individuele vordering op 'n deurlopende basis tydens elke les aangeteken is.

5.3.1 Kriteria vir evaluering

Evaluering van die instrumentale onderrigprogram het in terme van toetsing van die navorsingsdoel, algemene doelstellings en doelwitte plaasgevind. Hierdie gegewens is uiteengesit in 5.3.1.1 (blokfluitonderrigprogram) en in 5.3.1.2 (kitaaronderrigprogram). Studente se vordering is volgens onderstaande eenvoudige evaluasieskaal gedoen.

Meesterlik	90.00% en meer.
Uitstekend	80.00% - 89.00%
Baie goed	75.00% - 79.00%
Goed	70.00% - 74.00%
Bevredigend	60.00% - 69.00%
Redelik	50.00% - 59.00%
Swak	40.00% en minder.

5.3.1.1 Blokfluitonderrigprogram

Die sestion blokfluitstudente se vordering word vervolgens aan die hand van die onderstaande stel kriteria bespreek.

(i) Navorsingsdoel

Om vas te stel of deelnemers binne 10 weke in staat sou wees om die blokfluit met gemak te kon speel. Die 16 deelnemers het teen verskillende tempi gevorder, maar daar kan sonder huiwering aangevoer word dat almal teen die einde van die program hul blokfluite met groot gemak hanteer het en ewe gemaklik van die blad gespeel het.

(ii) Algemene doelstellings

Om binne 'n blokfluitgroepklassituasie, aan bejaarde persone die geleentheid vir instrumentale onderrig te bied. Vyftien deelnemers (94%) in die ondersoekgroep (N=16), het uitstekend

gereageer op die groepklassituasie van die blokfluitonderrigprogram. Die een deelnemer (6%) wat beweer het dat spanning vanweë die groepklassituasie sy konsentrasie beïnvloed het, het nie minder gespanne voorgekom in individuele lesse nie.

Om deelnemers binne elke lessituasie die geleentheid te gee om solisties en in ensemble te leer speel. Alle deelnemers het uitstekend gereageer op geleenthede vir ensemblespel. Aanvanklik was 19% van die deelnemers in die onderoekgroep (N=16) effer gespanne oor die moontlikheid om solisties op te tree. Dit het gaandeweg verbeter totdat net een persoon (reeds vermeld in vorige paragraaf) nie solisties binne 'n groep wou optree nie.

Om die gepaste speelhouding en -tegnieke ten opsigte van blokfluitspel binne 'n geskikte repertoriumraamwerk te vestig. Genoemde vaardighede en tegnieke is deur die sestien deelnemers verwerf - die standaard het gewissel van bevredigend tot uitstekend. Vier studente (25%) in die onersoekgroep (N=26) het uitstekend gevaar en meer leerstof as vir die beplande sillabus uitmuntend bemeester. Daar was agt studente (50%) wat alle leerstof in die voorgestelde sillabus goed bemeester het en vier deelnemers (25%) wat bevredigende vordering getoon het. Laasgenoemde vier persone het nie die volle voorgestelde sillabus bemeester nie en aanpassings is deurlopend gemaak. Hul beperkte sillabus was egter steeds bevredigend afgehandel ten opsigte van alle vermelde tegnieke.

(iii) Doelwitte

Deelnemers se vordering word vervolgens aan die hand van doelwitte ten opsigte van tegniek, notasie en bladlees, ontspanning en asemhalingsoefeninge, musiekbeluistering en informele samesang evalueer.

(a) Tegniek

Deelnemers se tegniese vaardigheid, soos geopenbaar tydens die speel van tegniese oefeninge asook repertorium (solospel en ensemblespel) asook ten opsigte van speelhouding, asemhalingstegnieke, tongwerk en vingervaardigheid was in die algemeen bevredigend. Twee persone (12%) in die ondergroep (N=16) se vingerwerk was aanvanklik effe traag, maar het bevredigend ontwikkel vanaf week sewe. Vier deelnemers (25%) het nie alle tongwerkstegnieke bemeester nie. Hulle het dit moeilik gevind om spel sonder tongslag te beheer, alhoewel spel met tongslag en staccatospel bevredigend bemeester is.

(b) Notasie en bladlees

Twaalf deelnemers (75%) in die ondergroep (N=16) kon met gemak bladlees behartig wat alle note van die totale inhoud van die beplande sillabus ingesluit het (B, A, G, C', D', F#, E en D). Hierdie 12 persone het ook die volledige beplande nootwaarde sillabus onder beheer gehad (in volgorde van ontsluiting: heelnoot, heelnootrusteken, halfnoot, halfnootrusteken, kwartnoot, kwartnootrusteken, agstenoot, agstenootrusteken, gepunteerde halfnoot, oorgebinde kwartnoot, gepunteerde kwartnoot, gepunteerde agstenoot en sestiendenoot). 'n Baie goeie standaard is deur hierdie persone gehandhaaf. Vier persone (25%) het slegs die note B, A, G, C', D', F#, E en D (67% van die sillabus) bemeester. Dieselfde vier persone het die eerste 9 van 11 nootwaardes (82% van die beplande sillabus) bevredigend bemeester. Die vier uitblinker studente (25%) het uitstekend gevaar en addisioneel die note F', G' en F' hul eie maak.

Die ontsluiting van nuwe nootwaardes het altyd gepaardgegaan met die ritmiese klap daarvan. Terselfdertyd is dit op ritmename gesprek (bv. taa, taa-aa, ta-te, ensovoorts). Voor die eerste bladlees van 'n nuwe musiekstuk, het dieselfde proses ook

plaasgevind. Alle deelnemers het getuig dat hierdie metode van aanbieding van nuwe ritmiese leerstof, sinvol was en die leerproses ondersteun het.

(c) Ontspannings- en asemhalingsoefeninge

Alle deelnemers het uitstekend gereageer op hierdie oefeninge wat gewoonlik aan die begin van die les en net voor die aanvang van blokfluitspel plaasgevind het. Daar is nooit meer as 3 minute hieraan afgestaan nie. Dit het onder meer ten doel gehad om maksimum lugkapasiteit in die longe te ontwikkel, goeie kontrole oor die meganisme van in- en veral uitaseming te stimuleer en vaardigheid ten opsigte van die hele proses van asemhaling vir blokfluitspel met die minimum fisiese spanning uit te voer (McLachlan, 1983: 10-11; Winkler-Haller, 1989: 38-40).

(d) Musiekbeluistering

Hierdie aktiwiteit het slegs tydens weke 1, 4 en 9 se lesse plaasgevind. Dit het nooit meer as 2 minute en 41 sekondes van die onderrigtyd in beslag geneem nie. Die 3 dele van Antonio Vivaldi se *Concerto in d mineur vir 2 blokfluite* (*Baroque dreams for flute*, 1992: Delta Music Inc.) is onderskeidelik tydens genoemde 3 sessies beluister. Hiermee is gepoog om deelnemers sensitief te maak vir die klankkwaliteit en -kleur van die blokfluit. Deelnemers het besonder gunstig hierop gereageer en meermale die behoefte uitgespreek vir meer luistergeleenthede.

(e) Informele samesang

Informele samesang het tydens weke 2, 5 en 8 plaasgevind. Alle deelnemers het hierdie geleentheid verwelkom. Dit het altyd aangesluit by die inhoud van die blokfluitrepertorium. Dit het onder meer gedien as afleiding tussen aktiewe onderrigsessies, wanneer groot konsentrasie vereis is.

5.3.1.2 Kitaaronderrigprogram

Die tien beginner kitaarstudente wat aan die instrumentale program deelgeneem het se vordering word aan die hand van die onderstaande stel kriteria uiteengesit.

(i) Navorsingsdoel

Om vas te stel of deelnemers binne 10 weke in staat sou wees om die kitaar met gemak te kon speel. Die tien kitaarstudente het teen verskillende tempi gevorder, maar kon almal teen die einde van die program hul kitare met gemak bespeel.

(ii) Algemene doelstellings

Om binne 'n groepklassituasie aan deelnemers die geleentheid te bied om die klassieke kitaar met ritmiese akkoordbegeleiding te leer speel. Al tien die beginner kitaarstudente het besonder gunstig gereageer op die groepsituasie van die program.

Om aan die kitaarstudente die geleentheid te bied om binne elke lessituasie solisties en in groepsverband op te tree. Alle studente het positief gereageer op geleenthede vir solo optrede en op groepspeleleenthede.

Om deelnemers se vermoë om saam met akkoordale kitaarbegeleiding te sing, te ontwikkel. Aan die begin van die program het deelnemers dit moeilik gevind om op die nuwe instrument, die gepaardgaande speelhouding, speeltegniek en op saamsing gelyktydig te konsentreer. Vanaf die vyfde week het alle deelnemers lustig saamgesing.

Om die korrekte speelhouding en -tegnieke soos van toepassing op ritmiese akkoordale kitaarbegeleiding, te vestig. Alle deelnemers het binne tien weke geslaag om die korrekte speelhouding en -tegnieke soos van toepassing op ritmiese akkoordale kitaarbegeleiding, te bemeester.

(iii) Doelwitte

Kitaarstudente se vordering word vervolgens aan die hand van doelwitte ten opsigte van tegniek, akkoorddruk en begeleidingsmoontlikhede, repertorium, ontspannings - en asemhalingsoefeninge, musiekbeluistering en informele samesang evalueer.

(a) Tegniese vaardigheidsontwikkeling

Al tien (100%) kitaarstudente in die ondergroep (N=10) het daarin geslaag om die korrekte speelhouding te vestig en vaardighede ten opsigte van ritmiese akkoordbegeleidingsmoontlikhede te ontwikkel. Vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand, is tot 'n mindere of meerdere mate deur alle deelnemers bemeester. Drie studente (30%) het hierdie tegniese aspek uitstekend onder beheer gehad. Drie ander studente (30%) het dit goed bemeester en vier deelnemers (40%) het bevredigende vordering ten opsigte hiervan gemaak. Die vaardigheid om vlot te wissel tussen verskillende akkoorde het dieselfde uitslag getoon.

Daar was vyf deelnemers (50%) in die ondergroep (N=10) wat teen die einde van die program nog nie hul kitare onafhanklik kon instem nie. Al vyf hierdie persone het egter merkbare vordering getoon in hierdie verband. Met nog meer tyd tot hul beskikking, sou hulle goed hierin slaag.

(b) Akkoorddrukke en begeleidingsmoontlikhede

Tegnieke vir akkoorddruk en ritmiese kitaarbegeleiding is deur alle deelnemers verwerf. Alle deelnemers het daarin geslaag om akkoordaanduidings en woorde van liedere van die blad te speel, soos ten doel gestel vir die program. Drie studente (30%) in die ondersoekgroep (N=10) het daarin geslaag om tegnieke vir die lees en speel van 'n melodie op die kitaar hul eie te maak en toe te pas. Laasgenoemde tegnieke was nie in die beplande kitaarsillabus ingesluit nie en is aangewend as verrykende leerstof vir die drie buitengewone knap studente.

(c) Repertorium

Ses deelnemers (60%) het in die ondersoekgroep (N=10) daarin geslaag om die volle leerplan te bemeester ten opsigte van solo- en groepspeel (die akkoorde A, D, E, G, C en F om in die toonaarde van A majeur, D majeur, G majeur en F majeur te speel). Vier studente (40%) het 'n gedeelte van die beplande sillabus bemeester, naamlik die eerste vier akkoorde wat bevredigend aangeleer is, om liedere in twee toonsoorte (A majeur en D majeur) te kon speel. Drie studente (30%) het drie addisionele mineurakkoorde (a mineur, d mineur en e mineur) aangeleer, wat nie in die beplande leerplan ingesluit was nie. Hulle het ook vyf addisionele liedere wat hierdie akkoorde insluit, bemeester.

(d) Ontspanningsoefeninge

Al tien deelnemers het besonder gunstig gereageer op hierdie oefeninge wat gewoonlik aan die begin van die les en net voor die aanvang van die kitaarspel plaasgevind het. Daar is nooit meer as 3 minute hieraan bestee nie. Dit het onder meer ten doel gehad om deelnemers fisies en geestelik in te stel op die

les wat sou volg. Studente het getuig van die gemak waarmee hulle hierna hul instrumente hanteer het, aangesien die oefeninge spanning gereduseer het.

(e) Musiekbeluistering

Hierdie aktiwiteit het slegs tydens weke 1, 4 en 9 plaasgevind. Dit het nooit meer as 4 minute en 25 sekondes in beslag geneem nie. Werke van Albeniz, Granados en Falla is beluister (*Rodrigo - Concerto de Aranjues, 1989: Pacific Music Co. Ltd.*). Deelnemers het hierdie luistergeleentheid verwelkom asook geleentheid waar die tutor sekere kitaartegnieke deur middel van flamboyante spel gedemonstreer het.

(f) Informele samesang

Geleentheid vir informele samesang is geskep en aangemoedig deurlopend deur die program vanaf week 3. Die doel hiervan het gewissel van dié van die blokfluitonderrigprogram, in die sin dat dit nie 'n ontspanningsaktiwiteit was nie, maar 'n essensiële deel van die kitaarprogram se sillabus. Studente het die sin hiervan ingesien en daarin genot gevind.

5.4 SAMEVATTING

Deelnemers aan die instrumentale onderrigprogram het teen verskillende tempi gevorder en ook nie ewe veel werk bemeester nie. Aanpassings moes gemaak word ten opsigte van die uitbreiding en redusering van die aanvanklik beplande blokfluit- en kitaarsillabusse. Aan die einde van die program het alle deelnemers, ongeag hierdie gegewens, hul tevredenheid met hul vordering uitgespreek. Bevredigende vordering is in alle gevalle gemaak. Alle studente het van die genot en sinvolheid van die instrumentale leerervaring getuig. Hiervolgens kan die program as suksesvol bestempel word.

HOOFSTUK 6

BEVINDINGS EN AANBEVELINGS

Die doel van hierdie ondersoek was om 'n musiekwaarderingsprogram asook 'n instrumentale onderrigprogram op te stel wat binne gestruktureerde diensleweringorganisasies soos dienssentra vir seniors, ouetehuse, aftreeoorde en senior klubs geïmplementeer kan word. Om hieraan beslag te gee, is die stand van musiekbeleving in Suid-Afrikaanse dienssentra ondersoek. Die implementering van die opgestelde programme in dienssentra in die Kaapse Skiereiland het suksesvol verloop ten opsigte van die bereiking van doelstellings en doelwitte in hierdie verband. Dit is besonder positief ontvang deur dienssentrumlede en dienssentrumorganiseerders.

Die waarde van musiek as fenomeen wat die oer persoon op alle vlakke van sy bestaan beïnvloed - affektief, kognitief en konatief - word internasionaal wyd erken. Internasionale musiekopvoedkundiges beywer hulle veral sedert die einde van die sewentigerjare vir die verruiming van die grense van musiekopvoedkunde as vakgebied om oer persone in te sluit en die waarde van musiek ook hulle deel te maak. Die Suid-Afrikaanse situasie is egter nog grootliks onontgin.

In resultate is bevind dat die meerderheid dienssentrumorganiseerders die sosialiserende waarde van musiek aangedui het as belangrik vir insluiting in maandprogramme. Daarteenoor is die emosioneel-terapeutiese waarde, intellektueel-stimulerende waarde, waarde ten opsigte van kreatiwiteitsontwikkeling en estetiese beleweniswaarde onderskeidelik tot 'n mindere en meerdere mate minder belangrik geag.

Die positiewe ervaring van ouer persone wat betrokke was by die geïmplementeerde musiekwaarderingsprogram in ses dienssentra, impliseer dat opbouende ervarings plaasgevind het onder meer ten opsigte van sosiale interaksie, lewensverryking, selfbeeldontwikkeling deur intellektuele stimulasie, ontsluiting van ou belangstellings en motivering om belangstellings tuis te beoefen. Deur middel van musiekopvoedkundige behandeling het kommunikasie, sosiale interaksie, intellektuele stimulasie, sintuiglike en estetiese ervarings plaasgevind terwyl tyd konstruktief benut is. Die waarde van musiek as fenomeen wat die mens op alle vlakke van sy bestaan beïnvloed is hiermee positief aangedui deur ouer persone. Die sinvolheid van implementering van sodanige programme in dienssentra en soortgelyke instansies vir ouer persone word hierdeur duidelik gemotiveer.

Daar is bevind dat die stand van musiekbeleving in dienssentra tot die aanbieding van enkele musiekaktiwiteite beperk is. Alhoewel die meerderheid dienssentrum-organiseerders aangedui het dat musiek 'n betekenisvolle rol in hul dienssentra speel, is by nadere ondersoek vasgestel dat dit 'n geringe rol speel, gemeet aan standarde vir 'n gebalanseerde musiekopvoedingsprogram. Hierdie persepsies is te wyte aan 'n eng siening van musiekbeleving en moontlike geskikte musiekaktiwiteite vir ouer persone. In geen gevalle is gebalanseerde musiekopvoedingsprogramme aangebied wat 'n groot verskeidenheid musiekaktiwiteite insluit en gedragsverandering deur leer impliseer nie. Die voorgestelde model ten opsigte van musiekaktiwiteite wat in 'n gebalanseerde musiekopvoedkundige program vir ouer persone ingesluit behoort te word, verskyn vervolgens.

**MODEL VIR 'N GEBALANSEERDE MUSIEKOPVOEDKUNDIGE PROGRAM VIR
OUER PERSONE IN DIENSSENTRA EN SOORTGELYKE INSTANSIES**

Musiekwaarderingsprogram	Informele samesang Musiekbeluistering Bewegingsrespons op musiek Algemene musiekkennis- ontwikkeling Skeppende aktiwiteite
Instrumentale program	Aanleer van musiekinstrument Orkesspel Ensemblespel
Koorsang	
Konsertbywoning	

In resultate is bevind dat koorsang die musiekaktiwiteit is wat die meeste beoefen word in dienssentra. Informele samesang, musiekbeluistering en bewegingsrespons op musiek vind hiervolgens die tweede meeste plaas. Uitstappies na musiekkonserte, orkesspel, ensemblespel, en musiekpraatjies/geleenthede vir algemene musiekkennisontwikkeling vind selde of nooit in die oorgrote meerderheid van dienssentra in die ondersoekgroep plaas.

Die bevindings toon aan dat musiekopvoedingsgeleenthede vir ouer persone in Suid-Afrikaanse dienssentra in die ondersoekgroep 'n optimale ontwikkelingspeil moet bereik. Dit is moontlik deur middel van die kundige implementering van gebalanseerde musiekopvoedkundige programme wat die aard en wese van die ouer persoon in ag neem. Bylaag 3 toon 'n gebalanseerde musiekwaarderingsprogram asook 'n

gesistematiseerde instrumentale onderrigprogram (blokfluit en kitaar) wat in dienssentra en soortgelyke instansies vir ouer persone aangewend kan word.

Tydens die implementering van ses sessies van die musiekwaarderingsprogram in ses dienssentra het sekere veranderinge ten opsigte van deelnemers se voorkeure, vermoëns en persepsies in verband met musiekaktiwiteite plaasgevind. Dit word kortliks opgesom.

Musiekwaarderingssessie 1

Daar is bevind dat die meerderheid ouer persone in die ondersoekgroep, ondanks 'n sterk voorkeur vir die sing van liedere met 'n godsdienstige teksinhoud, programinhoud voorstaan wat sekulêre en gewyde musiek insluit. Die aanbieding van gebalanseerde repertoriums ten opsigte van informele samesang, koorsang en musiekbeluistering word hiervolgens aanbeveel.

Musiekwaarderingssessie 2

'n Nuwe luistervaardigheid is verwerf deur die meerderheid van die deelnemers. Hiermee het 'n positiewe gedragsverandering in terme van die leerervaring plaasgevind. Musiekprogramme vir ouer persone behoort passiewe en aktiewe luistergeleenthede in te sluit. Nuwe luistervaardighede kan ontwikkel word om van musiekbeluistering 'n besonder bevredigende ervaring te maak.

Musiekwaarderingssessie 3

Die kundige aanwending van geselekteerde hulpmiddels het by die meerderheid van die deelnemers 'n meer sinvolle luisterervaring daargestel. Deelnemers se unieke behoeftes

ten opsigte van die lengte van luistersessies behoort altyd in ag geneem te word wanneer beluisteringsprogramme voorberei word. Dit is goed as kort en langer werke visueel toegelig word deur middel van geskikte hulpmiddels vir beluistering.

Musiekwaarderingssessie 4

Die meerderheid ouer persone het gunstig gereageer na blootstelling aan gemotiveerde bewegingsresponsaktiwiteite in teenstelling met 'n aansienlike kleiner aantal en minderheid deelnemers tydens die aanvangsevaluering. Eksperimentele behandeling het 'n verandering van opinies meegebring. Ouer persone behoort nogtans altyd voor die keuse gestel te word om aan bewegingsresponsaktiwiteite deel te neem of nie. Geen ouer persoon behoort teen sy/haar wens aan enige aktiwiteit deel te neem nie.

Musiekwaarderingssessie 5

Die sing van liedere wat van notasie en solfa voorsien was, het 'n beduidende verandering ten opsigte van deelnemers se persepsies van hul sangvaardighede teweeggebring. Gebalanseerde liedrepertoriums behoort afgesien van 'n balans ten opsigte van gewyde en sekulêre teksinhoud, ook verskillende sangvaardighede te stimuleer. Geleenthede vir solosang, eenstemmige groepsang, meerstemmige sang, solfasang en notasielees behoort ingesluit te wees in sangprogramme en behoort afgewissel te word ten einde 'n gebalanseerde verskeidenheid daar te stel.

Musiekwaarderingssessie 6

Gedragsverandering ten opsigte van die uitbreiding van algemene musiekkennis het plaasgevind by die meerderheid van die deelnemers. Hiermee word die teorie dat ouer persone belangstel in musikale leerervarings en dat lae vlak onaktiewe ervarings vir min bevredigend is, bevestig.

Die doel van die instrumentale onderrigprogram het lewensverryking deur middel van instrumentale vaardigheidsontwikkeling geïmpliseer. 'n Instrumentale onderrigprogram veronderstel voorts 'n geselekteerde teikengroep en is nie gerig op massadeelname nie.

Die implementering van 'n opgestelde instrumentale program (blokfluit en kitaar) in vyf dienssentra het aan die lig gebring dat bejaarde beginners in staat was om vaardighede en tegnieke vir instrumentale spel vereis, bevredigend te bemeester. Positiewe ervarings van lewensverryking, eiewaarde, sosialisering, intellektuele stimulasie en sinvolle vryetydsbesteding deur middel van musiek is deur die instrumentale groepsonderrigprogramme daargestel. Positiewe gedragsverandering in terme van leer het ook plaasgevind.

By die aanbieding van instrumentale onderrigprogramme vir aktiewe ouer persone, is bevind dat dit uiters belangrik is om moontlike gesondheidsprobleme van deelnemers in ag te neem. Die aanbieder behoort met empatie en deernis hiervan kennis te neem en moet bereid wees om geringe aanpassings te maak, waar nodig, om sodoende nie hierdie persone uit te sluit van die geleentheid om deel te hê aan so 'n program nie.

Individuele instrumentale onderrig is duur. Hierdie gegewe mag moontlik baie belangstellende ouer persone van die geleentheid om 'n instrument te leer bespeel, ontnem. Daarom word aanbeveel dat groepsonderrig in plaas van individuele onderrig georganiseer word. Die sukses van die groepsonderrigbenadering en die bykomende sosiale waarde wat hierdie ervaring vir ouer persone mag inhou, is met die implementering van die instrumentale onderrigprogram in vyf dienssentra bevestig.

Die aanbieding van instrumentale onderrig vir ouer persone behoort voorts met inagneming van die volgende aspekte plaas te vind:

- * die aanleg en musikale vermoë van die potensiële student;
- * moontlike fisiese tekortkominge wat vordering kan belemmer as gevolg van die normale proses van veroudering;
- * individualisering ten opsigte van deelnemers se vorderingstempo, behoeftes en voorkeure met betrekking tot repertorium;
- * die beskikbaarheid van tutors of onderwysers;
- * die bekostigbaarheid van die instrument;
- * die geskiktheid van die instrument vir groepsonderrig en
- * die relatiewe snelheid waarmee redelike resultate behaal kan word.

Aangesien dienste en aktiwiteite wat deur dienssentra aangebied word meestal verrig word deur kundige persone wat as vrywilligers optree, is die aanbieding van musiekaktiwiteite ook afhanklik van vrywillige musiekleiers

(begeleiers, sangleiers, programleiers, ensovoorts). Daar is bevind dat musiekonderwysers wat in voltydse onderwysposte staan dikwels genader word vir hierdie doel in dienssentra in die Kaapse Skiereiland (in onderhoude met dienssentrumorganiseerders en -hoofde). In verdere resultate is bevind dat dienssentra meestal vanuit eie geledere die leiding van musiekaktiwiteite inisieër. Slegs in die minderheid gevalle is aangedui dat professionele musici uit die gemeenskap genader word vir die doel. Dit is nodig dat daar vanuit 'n veel wyer perspektief gekyk word na moontlike musiekleiers in dienssentra en soortgelyke instansies vir ouer persone. Enkele voorstelle in hierdie verband word vervolgens aangetoon.

Onderlegde persone in die gemeenskap, byvoorbeeld professionele musici, amateur sangers of instrumentaliste en musiekliefhebbers met 'n breë algemene musiekkennis, kan gevra word om behulpzaam te wees. Balletonderwysers of dansinstruktors is kundiges wat kan help met bewegingsresponsaktiwiteite. Uitdiensgetrede musiekonderwysers (byvoorbeeld weens vermindering van musiekonderwysposte in Kaapland) en afgetrede musiekonderwysers behoort onderlegde musiekleiers te wees. Afgetrede musiekonderwysers behoort uitstekende musiekleiers te wees vanweë hul eerstehandse persoonlike belewenis van veroudering met spontane konsiderasie vir die fisiologiese, psigologiese en sosiale faktore daarvan. Musiekstudente kan waardevolle ondervinding verwerf en groot insette lewer in dienssentrumprogramme deur die beskikbaarheidstelling van hul tyd en talente. Praktiese musiekaktiwiteitsaanbieding vir ouer persone kan as 'n sinvolle deel van musiekopvoedkundestudente se kursusinhoud gevestig word en gemeenskapsbetrokkenheid behoort hierdeur kreatief gestimuleer te word. Hierdie moontlikheid verdien verdere ondersoek, veral in musiekopvoedkunde departemente van Suid-Afrikaanse universiteite.

Al hierdie persone, indien gewillig om betrokke te raak, sal hul aanbieding moet inrig en beplan rondom ouer deelnemers se fisiese vaardighede en behoeftes. Dit is noodsaaklik dat hierdie studie opgevolg word deur werkswinkels en/of inligtingsbrosjures ten einde musiekleiers vir 'n groot en belangrike taak voor te berei. Dit is ewenseens essensieël dat dienssentrumorganiseerders hierby ingesluit sal wees, sodat die waarde van die aanbieding van verskillende musiekaktiwiteite as deel van 'n gebalanseerde musiekopvoedingsprogram, duidelik gemotiveer kan word. Dit behoort genoegsame stukrag te verleen vir die insluiting van musiekaktiwiteite binne 'n gebalanseerde opvoedingsprogramkonteks in maandprogramme.

Die aanbieding van musiekaktiwiteite vereis die aanwending van sekere toerusting en hulpmiddels binne 'n geskikte lokaal. 'n Gebrek hieraan kan die uitsluiting van sommige musiekaktiwiteite beteken. In resultate is bevind dat daar 'n sterk verband bestaan tussen die beskikbaarheid van toerusting en die aanbieding van 'n verskeidenheid musiekaktiwiteite. Daar is ook vasgestel tydens die implementering van die voorgestelde musiekwaarderingsprogram in ses dienssentra, dat die kundige aanwending van geselekteerde hulpmiddels by die meerderheid van die deelnemers 'n meer sinvolle luisterervaring daargestel het. Dit is daarom belangrik dat dienssentra en soortgelyke instansies vir ouer persone in gehalte toerusting sal belê, indien moontlik, ten einde meer musiekaktiwiteite beter toegelig aan te bied. Enkele aanbevelings ten opsigte van probleme in hierdie verband, soos vermeld deur dienssentrumorganiseerders in die Kaapse Skiereiland tydens onderhoude, word vervolgens oorsigtelik aangedui.

Die gebrek aan begeleidingsinstrumente of genoegsame fondse daarvoor kan geleenthede vir koorsang en informele samesang kortwiek. Indien 'n dienssentrum of soortgelyke instansie vir ouer persone nie oor 'n klavier beskik nie, bestaan daar verskeie ander moontlikhede ten opsigte van begeleiding by sang. Begeleiding kan suksesvol met behulp van 'n goeie elektroniese klavierbord gedoen word. Musikale kitaarbegeleiding kan ook uiters sinvol aangewend word. Beide hierdie instrumente is goedkoper as 'n klavier en wanneer dit van goeie kwaliteit is en musikaal bespeel word, behoort dit grootliks die probleem op te los. Die keuse van begeleidingsinstrument/e sal uit die aard van die saak afhang van die bekwaamheid en beskikbaarheid van die begeleier/s. Indien hierdie voorstelle nie haalbaar is nie, kan reëlings getref word om kassetopnames te maak van liedere se begeleidings deur 'n bekwame persoon of groep instrumentaliste. Dit behoort suksesvol aangewend te word tydens sanggeleenthede.

Slegs een van die ses dienssentra in die Kaapse Skiereiland wat deur die skrywer besoek is tydens implementering van die voorgestelde programme, het beskik oor klanktoerusting. Dit is onder meer essensieël vir die aanbieding van musiekbeluistering, bewegingrespons op musiek en algemene musiekkennisontwikkeling. Dit is duidelik dat daar binne elke dienssentrum baie omsigtig met fondse omgegaan word. Dienssentra het groot finansiële uitgawes vanweë verstaanbare onmiddellike behoeftes soos voeding, maatskaplike dienste, fisiese versorgingsdienste en ander noodsaaklike dienste. Ondanks hierdie gegewe, was dit opmerklik dat dienssentrumorganiseerders en -lede van ses dienssentra wat betrokke was by die implementering van die voorgestelde musiekbeluisteringsprogram, die aankoop van gehalte klankapparaat sterk oorweeg het, nadat hulle goed toegeligte beluisteringsessies beleef het. Twee van die betrokke dienssentrums het later klankapparaat aangekoop.

Klanktoerusting kan gehuur of geleen word indien finansiële oorwegings daartoe aanleiding gee. Indien nie een van hierdie voorstelle haalbaar is nie, sou die belangstellendes ook kon saamkom by iemand se huis waar die nodige fasiliteite beskikbaar is. Goed toegeruste plaaslike skole of kerke kan genader word om beluisteringsessies vir ouer persone na skoolure aldaar te laat plaasvind. Daar bestaan heelwat moontlikhede om hierdie probleem te oorkom.

Voorstelle ten opsigte van die leen of huur van klanktoerusting of gebruik van ander instansies se toegeruste lokale, is ook van toepassing op apparaat soos oorhoofse projektors, videomasjiene en bladmusiekstaanders. Hierdie aanbeveling hou groot moontlikhede in vir die daarstelling van groter wedersydse betrokkenheid tussen dienssentra en soortgelyke instansies vir ouer persone en die breër gemeenskap.

Afgesien van essensiële toerusting, is die gebruik van 'n geskikte lokaal ewe belangrik vir die suksesvolle aanbieding van musiekaktiwiteite. Privaatheid is in hierdie verband 'n voorvereiste vir die intensiewe belewing van musiek in al sy vorme. 'n Geskikte lokaal is eweneens noodsaaklik ten einde voorkomende voorsorg te tref vir potensiële siektetoestande - genoeg lig, lug en gunstige kamertemperatuur behoort welstand en gesondheid positief te beïnvloed.

Die daarstelling van 'n gunstige infrastruktuur ten opsigte van die aanbieding van musiekprogramme in dienssentra en soortgelyke instansies vir ouer persone, verleen 'n noodsaaklike onderbou daaraan. Die gebrek daaraan behoort nie die aanbieding daarvan uit te skakel nie. Deur middel van kreatiewe gemeenskapskakeling en gepaardgaande hulpbronaanwending is die aanbieding van musiekprogramme steeds moontlik.

Teen die agtergrond van die voortgesette demografiese verskuiwing in die bevolking en toekomsprojeksies wat 'n steeds groeiende bejaarde bevolking aandui, word die moontlikheid om die grense van musiekopvoedkunde uit te brei om ook ouer persone in te sluit 'n noodsaaklikheid en verantwoordelikheid. Musiekopvoedkundiges en musici kan in hierdie verband 'n groot rol speel.

Die opstelling en implemetering van gesistematiseerde en gebalanseerde musiekopvoedkundige programme wat 'n verskeidenheid van musiekaktiwiteite insluit, behoort waardevolle positiewe ervarings wat die mens in totaliteit aanspreek, daar te stel. Sodanige musiekprogramme behoort die aard en wese van die ouer persoon in ag te neem en spesifiek ingestel te wees op hulle behoeftes, vaardighede en vermoëns.

Die invloed en betrokkenheid van die breër gemeenskap ten opsigte van die daarstelling van 'n musikale infrastruktuur vir ouer persone, deur middel van die beskikbaarstelling van vakkundigheid en hulpbronne, behoort ontgin te word ten einde hieraan beslag te gee.

BIBLIOGRAFIE

- ACHILLES, E. 1992. Music making beyond the classroom. *Music Educators Journal*, 79(4): 35-37.
- AITCHISON, E. 1985. *Blokfluit ensemble Vol. 1: (Sopraan)*. Stellenbosch: Aitchison.
- ALGEMENE SINODE VAN DIE N.G. KERK. 1984. *Jeugsangbundel Vol. 1*. Bloemfontein: N.G. Sendingpers.
- ALGEMENE SINODE VAN DIE N.G. KERK. 1993. *Jeugsangbundel Vol. 1*. Bloemfontein: N.G. Sendingpers.
- APPLEBY, W. & FOWLER, F. 1958. *Oxford book of recorder music - Book 1*. London: Oxford University Press.
- ARRAU, C. 1983. Piano techniques for adults. *Music Educators Journal*, 69(6): 31-32.
- BARRASH, D.P. 1982. *Aging, an exploration*. University of Washington Press.
- BENNETT, R. 1977. *Enjoying music 1*. Essex: Longman Group.
- BENNETT, R. 1978. *Enjoying music 2*. Essex: Longman Group.
- BENNETT, R. 1980. *Enjoying music 3*. Essex: Longman Group.
- BENNETT, R. 1985. *Adventures in music 1*. Essex: Longman Group.
- BENNETT, R. 1985. *Adventures in music 2*. Essex: Longman Group.
- BENNETT, R. 1988. *Adventures in music 3*. Essex: Longman Group.
- BENNETT, R. 1989. *Adventures in music 4*. Essex: Longman Group.
- BERGETHON, B. & BOARDMAN, E. 1970. *Musical growth in the elementary school*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- BERGMAN, S. 1992. 'n Brief van Prof. Bergman, Adjunk Direkteur van die *Brookdale Institute of Gerontology and Adult Human Development* in Israel, in verband met stand van musiekopvoedkundige programme vir ouer persone in Israel.
- BERGMANN, W. 1980. *First book of descant recorder solos*. London: Faber Music.

- BOCKMANN, G.A. & STAR, W.J. 1972. *Scored for listening*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- BOJANOWSKI, N. 1990. Elderhostel - new horizons for music teachers. *American Music Teacher*, 39(6): 16-19.
- BONSOR, B. 1981. *Enjoy the recorder - Descant Book 1*. London: Schott & Co..
- BOSMAN, M. 1992. Onderhoud met koorleidster van Huis Aristeia Koor van Durbanville.
- BRAND, A. 1992. Onderhoud met beoordelaar van seniorkore en hulp koorleidster van Tygerberg Kinderkoor.
- BRIGHT, R. 1972. *Music in geriatric care*. Australia: Angus & Robertson.
- BROWN, L. 1923. *Spirituals - Five Negro songs*. London: Schott & Company.
- BROWN, T.D. 1981. Elderhostel. *Music Educators Journal*, 67(6): 51.
- BURAKOFF, S. & BURAKOFF, G. 1964. *The beginners method for soprano and alto recorder Part 1*. New York: Hargail Music Press.
- BURLEY, J.M. 1982. Playing in the parks ... not just for kids. *Music Educators Journal*, 69(3): 40-41.
- BURLEY, J.M. 1982. A curriculum for the adult music student. *ISME Yearbook*, 9: 178-183.
- BURLEY, J.M. 1979. *Feasibility study of structured instruction in instrumental music for the adult beginner*. Ph.D. Dissertation University of Illinois at Urbana-Champaign. Michigan: University Microfilms International.
- CASS-BEGGS, R. 1982. *The Penguin book of rounds*. New York: Penguin Books.
- CAWOOD, J, MULLER, F.B. & SWARTZ, J.F.A. 1982. *Grondbeginsels van die didaktiek*. Goodwood: Nasionale Opvoedkundige Uitgewery Beperk.
- CILLIERS, S. 1992. Onderhoud met koorleidster van Helderberg seniorkoor van die NG Gemeente Helderberg in Somerset-Wes.
- CLAIR GIBBONS, A. 1977. Popular music preferences of ederly people. *Journal of Music Therapy*, 14(Winter): 180-189.

- CLAIR GIBBONS, A. 1982. Music aptitude profile scores in a noninstitutionalized, elderly population. *Journal for Research in Music Education*, 30(1): 23-29.
- CLAIR GIBBONS, A. 1985. Stop babying the elderly. *Music Educators Journal*, 71(7): 48-51.
- COATES, P. 1984. Sixty and still growing. *Music Educators Journal*, 70(9): 34-35.
- CURRAN, J.M. 1982. A design for the development and implementation of a beginning group piano curriculum for leisure age adults. *Dissertation Abstracts International*, 43(2): 391-A.
- DARROUGH, G.P. & BOSWELL, J. 1992. Older adult participation in music - a review of related literature. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 1(Winter): 25-33.
- DARROUGH, G.P. 1992. Making choral music with older adults. *Music Educators Journal*, 79(4): 27-29.
- DAVIDSON, J.B. 1980. Music and gerontology - a young endeavor. *Music Educators Journal*, 66(9): 26-31.
- DAVIDSON, J.B. 1982. Music for the young at heart. *Music Educators Journal*, 68(7): 33-35, 49.
- DAVIES, W. & LEY, G. 1943. *The church anthem book*. London: Oxford University Press.
- DEARMER, P. 1969. *The Oxford book of Christmas carols*. London: Oxford University Press.
- DE BEAUVOIR, S. 1970. *The coming of age*. New York: G.P. Putnam's Sons.
- DE LANGE, T. 1992. Onderhoud met dienssentrumorganiseerder van CMR Bellville Dienssentrum.
- DE SWART, G. & HOFMEYER, L. 1990. Gebruik van musiek ten einde te reflekteer in maatskaplike groepwerk. *Maatskaplike Werk*, 26(2): 115-123.
- DE WAAL, A. 1954. *Afrikaanse wysies en liedjies*. Johannesburg: Carstens de Waal Uitgewers.
- DE WET, J. 1985. *Blye versekering, Jesus is myn*. Johannesburg: Music for Pleasure (Edms.) Bpk.
- DILLON, B. 1989. The adult music student - bridging the gap between wishing and doing. *American Music Teacher*, 39(2): 22-23, 55.

- DINN, F. 1967. *My recorder tune book*. London: Schott & Co.
- DOERFLINGER, W.M. 1951. *Shantymen and shantyboys*. New York: Macmillan Company.
- DOLMETCH, C. 1962. *Start my way*. London: Universal Edition.
- DUNSTAN, R. & BYGOTT, C.E. 1962. *Songs of the ages*. Huddersfield: Schofield & Sons.
- DU PLESSIS, K. 1981. *Kinders van die wind en ander lirieke met wysies en akkoorde*. Kaapstad: Tafelberg Uitgewers Beperk.
- DUSCHENES, M. (s.d.) *Studies in recorder playing - 79 daily exercises*. Toronto: BMI Canada.
- DU TOIT, J. 1990. *Palet*. Glenstantia: JNS Musiek.
- DU TOIT, J. & DU TOIT, M. 1992. *Skadu's*. Glenstantia: JNS Musiek.
- ECKERLE, M.J. 1982. Expanding our pedagogy programs. *The American Music Teacher*, 31(4): 28.
- ENYA. 1988. *Watermark*. Wea Records.
- ERNST, R.E. & EMMONS, S. 1992. New horizons for senior adults. *Music Educators Journal*, 79(4): 30-34.
- EVANS, P. 1991. *Songs the world sings*. London: Wise Publications.
- FEDERASIE VAN AFRIKAANSE KULTUURVERENIGINGE. 1976. *FAK lekkersingliedjies*. Kaapstad: Studio Holland.
- FEDERASIE VAN AFRIKAANSE KULTUURVERENIGINGE. 1979. *FAK sangbundel*. Goodwood: Nasionale boekdrukkery.
- FERREIRA, M. 1986. *Gerontology in the U.S.A. - Report on a study tour*. Pretoria: Human Sciences Research Council.
- FERREIRA, M. 1991. *Bibliography of research on aging in South Africa, 1970-1990*. Human Sciences Research Council.
- FISHER, W.A. 1926. *Seventy Negro Spirituals*. Boston: Oliver Ditson Company.
- FISHER, W.A. (s.d.) *Ten Negro Spirituals in song form*. Boston: Oliver Ditson Company.

- FORRESTER, D.W. 1975. Adult beginners - music education's new frontier. *Music Educators Journal*, 62(4): 56-58.
- FOX, D. 1987. *A treasury of children's songs*. London: Victor Gollancz.
- FOX-SMITH, C. 1927. *A book of shanties*. London: Methuen & Co.
- FUNES, D.J. & MUNSON, K. 1975. *Musical involvement*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- GAY, W.L. 1983. Setting goals for adult students. *Clavier*, 22(9): 31-32.
- GEORGE, L.K. & BEACON, L.B. 1980. *Quality of life in older persons - meaning and measurement*. New York: Human Sciences Press.
- GILBERT, J.P. & BEAL, M.R. 1982. Preferences of elderly individuals for selected music education experiences. *Journal for Research in Music Education*, 30(4): 247-253.
- GREENE, B. (s.d.) *Love is blue and you needed me*. Milwaukee: Hal Leonard Publishing Corporation.
- HANDEL, G.F. 1991. *Praise - The London Philharmonic Choir*. Edgware: Pop and Arts.
- HAREVEN, T.K. & ADAMS, K.J. 1982. *Aging and life course transitions - an interdisciplinary perspective*. London: Guilford Press.
- HAUFRECHT, H. 1970. *Folk songs in settings by master composers*. New York: Funk & Wagnalls.
- HAYWOOD, C. 1966. *Folk songs of the world*. London: Arthur Barker.
- HAUPTFLEISCH, S. 1988. *Musiekterapie in Suid-Afrika*. Ongepubliseerde M.Mus.-tesis, Universiteit van Stellenbosch.
- HOFFMANN, A.M. (ed.) 1970. *The daily needs and interests of older people*. Springfield: Charles C. Thomas.
- HOOYMAN, N.R. & KIYAK, H.A. 1991. *Social gerontology - a multidisciplinary perspective*. Boston: Allyn & Bacon.
- HUMPHREYS, L. & ROSS, J. 1964. *Interpreting music through movement*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- HYMAN, D. 1984. *Sing-a-long*. Pretoria: Bladmusiek Verspreiders Bpk.

- JAMES, R.H. 1992. 'n Brief en brosjure in verband met die *Donovan Scholars Program*.
- JASON, B. & ARRAU, C. 1983. New horizons in class piano. *Clavier*, 22(10): 46-47.
- JENKINS, D. & VISOCCHI, M. 1986. *Easy mix 'n' match*. London: Universal Edition.
- JENKINS, D. & VISOCCHI, M. 1987. *More mix 'n' match*. London: Universal Edition.
- JENKINS, D. & VISOCCHI, M. 1991. *Mix 'n' match*. London: Universal Edition.
- JENNINGS, J.M. 1979. Music education for life in New Zealand. *The Australian Journal of Music Education*, 24: 45-47.
- JOHNSON, R. 1986. Meeting the challenge of the adult beginner. *Clavier*, 25(2): 20-21.
- JONAS, J.L. 1991. Preferences of elderly music listeners residing in nursing homes for art music, traditional jazz, popular music of today and country music. *Journal of Music Therapy*, 23(3): 149-160.
- KALANZI, B.A. & SENDAULA, J.M. 1969. *The Bantu and you - African songs of yesterday and today*. Zürich: Eulenburg.
- KELLMANN, R.H. 1984. *The development of a music education program for older adults suitable for use in senior citizens centers, retirement homes or other sites*. Ph.D. Dissertation, New York University. Michigan: University Microfilms International.
- KELLMANN, R.H. 1986. Developing music programs for older adults. *Music Educators Journal*, 72(5): 30-33.
- KRAUS, E. 1975-76. *Music as a dimension of lifelong education*. ISME Yearbook, 3: 10-15.
- KUUTTI, R.R. 1979. *The response of adults to a special program of beginning string instruction*. Ph.D. Dissertation, Florida State University. Michigan: University Microfilms International.
- LAMPRECHT, D.J. 1991. *Ondersoek na die aktiewe deelname en behoefte aan musiekaktiwiteite van funksionele ouer volwassenes vanuit 'n musiekopvoedkundige perspektief*. Hons. M.Mus.(Ed), Universiteit van Stellenbosch.
- LANCASTER, E.L. 1979. The beginner, the retread and the retiree. *Clavier*, 18(9): 27.

- LANDON, E.A. 1981. Piano workshops for senior citizens. *Clavier*, 20(8): 40.
- LARSON, P.S. 1982. *An exploratory study of lifelong musical interest and activity - Case studies of twelve retired adults*. Ph.D. Dissertation, Temple University. Michigan: University Microfilms International.
- LEONARD, C. 1981. Expand your classroom. *Music Educators Journal*, 68(3): 54, 61-62.
- LOMBARD, E. 1992. Onderhoud met hoof en dienssentrumorganiseerder van CMR Bellville Dienssentrum.
- LUCAS, J. 1992. Onderhoud met hoof en dienssentrum-organiseerder van CMR Ravensmead Dienssentrum in Parow.
- LUMSDEN, D.B. (ed.) 1985. *The older adult as learner*. New York: Hemisphere Publishing Corporation.
- MACHOVER, W. 1990. Creating an adult center for lifelong learning. *American Music Teacher*, 39(6): 28-31, 53.
- MALAN, P. 1975. *Volksmelodieë uit Europese lande*. Johannesburg: Dalro.
- MAREE, D. 1988. *Kitaar - Leer self speel*. Kaapstad: Tafelberg Uitgewers.
- MAXWELL-TIMMINS, D. 1979. *Two's company*. Huddersfield: Schofield & Sims.
- MENOU, L. 1981. Be kind to your (unprepared) adult student. *Clavier*, 20(5): 45.
- MOOLMAN, E. 1992. Onderhoud met hoof en dienssentrum-organiseerder van CMR Parow en Parowvallei Dienssentra.
- MYERS, D.E. 1988. Aging effects and older adult learners - implications of an instructional program in music. *Transactions of the Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters*, 76: 81-90.
- MYERS, D.E. 1989. Aging and learning - some implications for music education. *JIAMH*, 4(4): 3-15.
- MYERS, D.E. 1990. Musical self-efficacy among older adults and elementary education majors in sequential music learning programs. *Southeastern Journal of Music Education*, 2: 195-202.

- MYERS, D.E. 1991. Older adult music learning - how important is achievement. *General Music Today*, 3(2): 30-31.
- MYERS, D.E. 1991. Music educators - teachers for all ages. *General Music Today*, 4(2): 18-19.
- MYERS, D.E. 1991. Teaching adults - a changing perspective. *General Music today*, 5(2): 23-24.
- MYERS, D.E. 1992. Teaching learners of all ages. *Music Educators Journal*, 79(4): 23-26.
- MCDONALD, P.A. & HANEY, M. 1988. *Counseling the older adult*. Lexington: Lexington Books.
- McLACHLAN, P. 1983. *Koorsang en koorleiding*. Goodwood: Nasionale Opvoedkundige Uitgewery Beperk.
- McLACHLAN, P. 1983. *Klasonderrig in musiek*. Goodwood: Nasionale Opvoedkundige Uitgewery Beperk.
- MICHEL, D.E. 1976. *Music Therapy*. Springfield: Thomas Publishing Co.
- MIDWINTER, E. (ed.) 1990. *Creating chances - arts by older people*. Dorchester: Henry Ling.
- MOUTON, J. & MARAIS, H.C. 1992. *Basiese begrippe - metodologie van die geesteswetenskappe*. Pretoria: RGN Uitgewers.
- NASIONALE RAAD VIR VOLKSANG EN VOLKSPELE. 1970. *Goue gerf sangbundel*. Kaapstad: Studio Holland.
- NASSER, T. 1988. *Kitaarkursus*. Groenkloof: Joan Lötter Publikasies.
- N.G. KERK - UITGEWERS. 1972. *Die Halleluja sangbundel*. Kaapstad: N.G. Kerk - Uitgewers.
- N.G. KERK - UITGEWERS. 1978. *Die koraalboek vir Psalms en Gesange*. N.G. Kerk - Uitgewers.
- NOAD, F.M. 1972. *Playing the guitar*. London: Crowell-Collier Publishing Company.
- NOVELLO. 1951. *Sing care away Vol. 1*. London: Novello & Company.
- O'BRIEN, J.P. 1983. *Teaching music*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

- ORR, H. 1960. *Basic recorder technique*. Toronto: BMI Canada.
- OZANIAN, C. 1979. Teaching the older beginner. *Clavier*, 18(9): 26, 28.
- PALMORE, E. 1980. *International handbook on aging - contemporary developments and research*. Westport: Greenwood Press.
- PESTON, E. 1970. *The second Penguin book of Christmas carols*. Norfolk: Lowe & Brydone.
- PILCHER, J. 1992. Onderhoud met dienssentrumorganiseerder van CMR Bellville-Suid Dienssentrum.
- POTOCNIK, F.C.V. & WICHT, C.L. 1991. The experience of ageing. *Journal of age related disorders*, 3(5): 15.
- PRETORIUS, E.C. 1987. *Geriatric en Musiekterapie ten opsigte van sekere fisiese, sielkundige en sosiale probleme van bejaardes*. Ph.D. Universiteit van die Oranje Vrystaat.
- PRIESTLEY, E. & FOWLER, F. 1968. *School recorder book 1*. London: E.J. Arnold & Son.
- RAVEL, M. 1975. *Maurice Ravel - Bolero*. Hamburg: Polydor International GmbH.
- REED, W.L. 1956. *The treasury of Christmas music*. London: Blandford Press.
- REYNOLDS, J.L. 1970. *Music lessons you can teach*. New York: Parker Publishing Company.
- RIKKERS, R. 1986. *Seniors on the move*. Champaign: Human Kinetics Publishers.
- ROBERT, S. 1973. *Building instructional programs in music education*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- ROBERTS, H.V.S. 1934. *Liedere van baie nasies - Songs from many lands*. London: Boosey & Company.
- RODRIGO, J. 1989. *Rodrigo - Concierto de Aranjuez*. München: Pacific Music Co.
- ROSENBERG, S. 1976. *Recorder playing Vol. 1*. Auckland: Price Milburn Music.
- ROSS, J.O. s.d. *Suid-Afrikaanse kersliedere - South African Christmas carols*. Kaapstad: Studio Holland.

- RUSSELL, L. (ed.) 1969. *The Faber book of descants*. London: Faber Music.
- SEEGER, P. & MACCOLL, E. 1960. *The singing island*. London: Mills Music.
- SCHUBERT, F. 1991. *Schubert Forellenquintet*. Elbtall-Dorchheim: Schallplatten Vertriebs GmbH.
- SHAFRIN, E.B. 1992. 'n Brief en inligtingspakket met literatuurverwysings van die *National Council on Arts and the Aging* in Washington, VSA wat verband hou met ouer persone en musiekverwante sake.
- SHAW, G. 1967. *The descant hymn tune book*. London: Novello Company.
- SMITH, D.S. 1989. Joan Louise Janowitz - using a learning activity package for general music with older adults attending senior centers. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 100(Spring): 90-93.
- STORMS, G. 1979. *Handbook of music games*. London: Hutchinson & Company.
- SWART, F. 1992. Onderhoud met predikant en koorleier van Harmonie Koor van die NG Gemeente Bellville Uitsig.
- SWANZY, D. 1986. Setting adult learners to music. *Soundings* 5(3): 1-2.
- TANNER, D.R. & O'BRIANT, R.M. 1980. Music can colour a graying America. *Music Educators Journal*, 67(4): 28-30.
- TAYLOR, S. 1959. *Recorder tunes for beginners*. London: J. Curwen & Sons.
- THOMPSON, N.L. 1982. Teaching adult beginners. *Clavier*, 21(4): 44.
- THOMSON, W. 1978. *Music for listeners*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- TIBBITS, C. 1962. *The international association of gerontology Congress* (5th 1960 San Francisco). New York: Colombia University Press.
- VAN ASWEGEN, R. & VERMEULEN, D. 1994. *Klasmusiek collage*. Pretoria: Van Aswegen & Vermeulen.
- VAN DER MERWE, A.W.M. 1982. Gemeenskapsbetrokkenheid en die bejaarde. *Welsynsfokus*, 17(1): 16-19.

- VAN JAARSVELD, H.J.C. 1992. Onderhoud met hoof en dienssentrumorganiseerder van ACVV Huis La Belle Dienssentrum in Bellville.
- VIVALDI, A. 1989. *The Four Seasons*. London: EMI Records.
- VIVALDI, A. 1992. *Baroque dreams for flute*. Los Angeles: Delta Music.
- WALSH, F. 1979. *How great thou art*. Northants: Fentone Music.
- WEINBERG, P. 1984. *Hlabela Mntwanami - Sing my child*. Johannesburg: Rowan Press.
- WERSHOW, H.J.(ed.) 1981. *Controversial issues in gerontology*. New York: Springer Publishing Company.
- WESTCOTT, F. 1961. *Sing high, sing low*. London: Schofield & Sims.
- WHALL, W.B. 1926. *Sea songs and shanties*. Glasgow: James Brown and Son.
- WHITTAKER, R. 1990. *The best of Roger Whittaker*. Phonogram Records.
- WICHT, C.L., PRINSLOO, F.R., SKIBBE, A., LOMBARD, C.J., LOMBARD, E.J. 1989. Onderzoek na die gesondheidsdienste en behoeftes van bejaardes. *Bylae tot Suid-Afrikaanse Mediese Tydskrif*, 75(5): 1-24
- WICHT, C.L. 1991. Acute geriatric problems in the community. *Journal of age related disorders*, 3(3): 15.
- WILDER, B.G. 1985. Singing bridges the age gap. *Music Educators Journal*, 71(7): 34-36.
- WINKLER-HALLER, I. 1989. *A recorder teaching method*. Cape Town: Maskew Miller Longman.
- WINSLOW, R.W. & DALLIN, L. 1970. *Music skills for classroom teachers*. Dubuque: WM.C. Brown Company Publishers.
- ZOLOTH, A. 1990. Teaching adult beginners. *Flute talk*, 9(9): 20.

BYLAAG 1

VRAELYS AAN

DIENSENTRUMORGANISEERDERS

An English version of this questionnaire is attached.

BEANTWOORD ASSEBLIEF DIE VOLGENDE VRAE DEUR 'N X IN DIE
TOEPASLIKE BLOKKIE TE MAAK.

**KANTOOR
GEBRUIK**

1. Hoeveel ingeskrewe lede het u dienssentrum?

Minder as 100	—	1
100 - 300	—	2
300 - 500	—	3
500 - 700	—	4
700 - 900	—	5
900 - 1100	—	6
1100 - 1300	—	7
Meer as 1300	—	8

2. Watter van die volgende eienskappe van musiek beskou u as belangrik vir die insluiting van musiekaktiwiteite in u maandelikse programme?

Sosialiserende waarde	—	—	9
Terapeutiese waarde by emosionele beleving	—	—	10
Estetiese kwaliteite	—	—	11
Intellektueel-stimulerende waarde	—	—	12
Implikasies vir kreatiewe ontwikkeling	—	—	13

3. Hoeveel keer per maand vind elk van onderstaande musiekaktiwiteite op georganiseerde wyse binne die dienssentrum plaas?

AANTAL KERE

[illegible]

4. Watter van die onderstaande toerusting word gereeld in die dienssentrum benut as hulpmiddels vir musiekaktiwiteite?

Klavier	☐	☐	54
Elektroniese klawerbord	☐	☐	55
Klank-/Beluisteringsapparaat	☐	☐	56
Oorhoofse projektor	☐	☐	57
Musiekinstrumente	☐	☐	58
Bladmusiekstaanders	☐	☐	59
Videoapparaat	☐	☐	60

5. Hoe dikwels skakel die dienssentrum met skole in die omgewing op musiekgebied?

Nooit	☐	☐	61
1 x per jaar	☐	☐	62
2 x per jaar	☐	☐	63
3 x per jaar	☐	☐	64
4 x per jaar	☐	☐	65
Meer as 4 x per jaar	☐	☐	66

6. Hoeveel keer die afgelope 12 maande het enige van onderstaande musici in die dienssentrum opgetree?

		<u>AANTAL KERE</u>								
		0	1	2	Meer					
Instrumentaliste:	Soliste	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	67-70
	Orkeste	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	71-74
	Ensembles	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	75-78
Sangers:	Soliste	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	79-82
	Sanggroepe	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	83-86
	Kore	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	87-90
Musiekopvoedkundiges		☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	91-94
Akademici		☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	95-98
Dirigente		☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	99-102
Geeneen van bogenoemde		☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	103

7. Wat was die reaksie van die lede van u dienssentrum op musiekbesoeke van skole en musici soos in Vraag 5 en 6 uiteengesit?

	SKOLE	MUSIEK	
Geen belangstelling	☐	☐	104-105
Geringe belangstelling	☐	☐	106-107
Redelike belangstelling	☐	☐	108-109
Goeie belangstelling	☐	☐	110-111
Baie goeie belangstelling	☐	☐	112-113
Uitstekende belangstelling	☐	☐	114-115
Nie van toepassing nie	☐	☐	116-117

BLAAI OM ASB.

8. Hoe sou u die rol wat musiek binne die dienssentrum speel, beskryf?

Musiek speel glad nie 'n rol nie	☐	☐	118
Musiek vervul nie 'n hoë prioriteit nie	☐	☐	119
Belangrik vir musiekliefhebbers alleenlik	☐	☐	120
Musiek speel 'n belangrike rol	☐	☐	121
Onontbeerlike deel van dienssentrumlewe	☐	☐	122

9. Wie neem gewoonlik leiding met musiekaktiwiteite in die dienssentrum?

Lede met musiekopleiding	☐	☐	123
Lede sonder musiekopleiding	☐	☐	124
Sentruimpersoneel met musiekopleiding	☐	☐	125
Sentruimpersoneel sonder musiekopleiding	☐	☐	126
Professionele musici uit gemeenskap	☐	☐	127

DANKIE VIR U SAMEWERKING!

QUESTIONNAIRE FOR SERVICE**CENTRE ORGANIZERS**

PLEASE ANSWER THE FOLLOWING QUESTIONS BY MAKING AN X IN THE APPROPRIATE SPACE.

**OFFICE
USE**

1. How many members belong to your service centre?

Less than 100	☐	☐	1
100 - 300	☐	☐	2
300 - 500	☐	☐	3
500 - 700	☐	☐	4
700 - 900	☐	☐	5
900 - 1100	☐	☐	6
1100 - 1300	☐	☐	7
More than 1300	☐	☐	8

2. Which of the undermentioned characteristics of music do you regard as significant for including musical activities in your monthly programmes?

Social value	☐	☐	9
Emotional therapeutic value	☐	☐	10
Aesthetical qualities	☐	☐	11
Value of intellectual stimulation	☐	☐	12
Implications for creative development	☐	☐	13

3. How many times per month does each of the undermentioned music activities take place in your service centre?

NUMBER OF TIMES

	0	1	2	3	4						
Informal singing	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	14-18
Choir singing	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	19-23
Orchestra playing	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	24-28
Ensemble playing	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	29-33
Listening to music	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	34-38
*Movement to music	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	39-43
Talks on music	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	44-48
Outings to concerts	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	49-53
*NOT TRIM GYM											

4. Please indicate which of the following equipment is frequently used in your service centre for musical activities?

Piano	☐	☐	54
Electronic keyboard	☐	☐	55
Sound-/Listening equipment	☐	☐	56
Overhead projector	☐	☐	57
Music instruments	☐	☐	58
Sheet music stands	☐	☐	59
Video cassette recorder	☐	☐	60

PLEASE TURN THE PAGE

5. How often do your service centre have musical contact with schools in the area?

Never	☐	☐	61
1 x per year	☐	☐	62
2 x per year	☐	☐	63
3 x per year	☐	☐	64
4 x per year	☐	☐	65
More than 4 x per year	☐	☐	66

6. How many times during the past 12 months has any of the undermentioned musicians performed or given lectures at your service centre?

NUMBER OF TIMES

	0	1	2	More	
Instrumentalists: Soloists	☐	☐	☐	☐	67-70
Orchestras	☐	☐	☐	☐	71-74
Ensembles	☐	☐	☐	☐	75-78
Vocalists: Solo singers	☐	☐	☐	☐	79-82
Singing groups	☐	☐	☐	☐	83-86
Choirs	☐	☐	☐	☐	87-90
Music educators	☐	☐	☐	☐	91-94
Academic musicians	☐	☐	☐	☐	95-98
Conductors	☐	☐	☐	☐	99-02
None of the abovementioned	☐	☐	☐	☐	103

7. What was the reaction of your members too musical visits from schools or musicians?

	SCHOOLS	MUSICIANS	
No interest	☐	☐	104-105
Slight interest	☐	☐	106-107
Fair interest	☐	☐	108-109
Good reaction	☐	☐	110-111
Very good reaction	☐	☐	112-113
Excellent reaction	☐	☐	114-115
Not applicable	☐	☐	116-117

8. How would you describe the role that music plays in your service centre?

Music does'nt play a role at all	☐	☐	118
Music doesn't fulfil a high priority	☐	☐	119
Important for music lovers only	☐	☐	120
Music plays an important role	☐	☐	121
Indispensable part of service centre life	☐	☐	122

9. **Who is regularly in charge of music activities in the service centre?**

Members with knowledge of music	☐	☐	123
Members without knowledge of music	☐	☐	124
Centre staff with knowledge of music	☐	☐	125
Centre staff without knowledge of music	☐	☐	126
Professional musicians outside the centre	☐	☐	127

THANK YOU FOR YOUR CONTRIBUTION!

BYLAAG 2**ONDERHOUDSKEDULE A****VRAELYS 1 AAN OUER PERSONE****BIOGRAFIESE BESONDERHEDE EN BEHOEFTE AAN MUSIEKAKTIWITEITE.**

Beantwoord asseblief vrae deur 'n X in die toepaslike blokkie te maak.

Vrae wat met 'n * gemerk is, moet asseblief kortliks en in drukskrif beantwoord word.

ALLE ANTWOORDE SAL ANONIEM HANTEER WORD.

**KANTOOR
GEBRUIK**

AFDELING 1: ALGEMEEN**1 Wat is u geslag?**

Manlik .. ☐
Vroulik . ☐

☐ 1
☐ 2

1.2 Wat is u huwelikstatus?

Getroud ... ☐
Wewenaar .. ☐
Weduwee ... ☐
Geskei ☐
Ongetroud . ☐

☐ 3
☐ 4
☐ 5
☐ 6
☐ 7

1.3 Wat is u huistaal?

Afrikaans ☐
Engels ☐
Afrikaans en Engels . ☐
Ander taal ☐

☐ 8
☐ 9
☐ 10
☐ 11

1.4 In watter ouderdomsgroep val u?

59 en jonger ... ☐
60-74 ☐
75-84 ☐
85 en ouer ☐

☐ 12
☐ 13
☐ 14
☐ 15

1.5 Is u afgetree of staan u steeds in 'n beroep?

Afgetree	☐	☐	16
Afgetree en deelyds in 'n beroep	☐	☐	17
Steeds in 'n beroep, nog nie afgetree ..	☐	☐	18
Steeds huisvrou, geen vorige beroep ...	☐	☐	19

1.6 Wat is die hoogste kwalifikasie waaroor u beskik?

Standerd 5 of laer	☐	☐	20
Standerd 6	☐	☐	21
Standerd 8	☐	☐	22
Standerd 10	☐	☐	23
Diploma/s.....	☐	☐	24
Graad/Grade.....	☐	☐	25

1.7 Aan watter van onderstaande musiekaktiwiteite neem u tans deel?

	1X/week of minder	3X/week of meer			
	NOOIT	SELDE	GEREELD		
Sang.....	☐	☐	☐	☐	26 27 28
Bespeling van instrument/e	☐	☐	☐	☐	29 30 31
Luister na musiekopnames..	☐	☐	☐	☐	32 33 34
Komposisie.....	☐	☐	☐	☐	35 36 37
Konsertbywoning.....	☐	☐	☐	☐	38 39 40
Lees: stof met musiektema	☐	☐	☐	☐	41 42 43

1.8 Het u al enige van onderstaande musiekkursusse vir die leek bygewoon?

Algemene musiekkennis	☐	☐	44
Aanleer van'n instrument	☐	☐	45
Sang	☐	☐	46
Komposisie	☐	☐	47
Ek het nog nooit so 'n kursus bygewoon nie	☐	☐	48

1.9 Watter van die onderstaande stellings beskryf u opinie van die betekenis van musiek in u lewe die beste?

Mooi om na te luister, maar nie belangrik nie	☐	☐	49
Noodsaaklik vir die ontwikkeling van 'n	☐	☐	
gebalanseerde persoon	☐	☐	50
Medium waardeur mense kommunikeer.....	☐	☐	51
Belangrik vir ontspanning.....	☐	☐	52
Terapeuties vir emosionele ontlading.....	☐	☐	53
Geeneen van bogenoemde.....	☐	☐	54

AFDELING 2: INSTRUMENTALE SPEL**2.1 Watter van onderstaande instrumente sou u graag wou leer bespeel indien u die geleentheid daartoe sou kry?**

Blokfluit	☐	☐	55
Dwarsfluit	☐	☐	56
Trompet	☐	☐	57
Klavier	☐	☐	58
Orrel	☐	☐	59
Elektroniese klawerbord ...	☐	☐	60
Kitaar	☐	☐	61
Konsertina	☐	☐	62
Ek stel nie belang nie	☐	☐	63

*Ander:

..... | 64

2.2 Indien u sou belangstel om 'n instrument te leer bespeel, watter tyd van die dag sou u dan die beste pas?

Soggens, 10:00 tot 11:00 ..	☐	☐	65
Soggens, 11:00 tot 12:00 ..	☐	☐	66
Middae, 12:00 tot 13:00 ...	☐	☐	67
Middae, 15:00 tot 16:00 ...	☐	☐	68
Middae, 16:00 tot 17:00 ...	☐	☐	69
Saans, 19:00 tot 20:00	☐	☐	70
Nie van toepassing nie	☐	☐	71

2.3 Indien u NIE sou belangstel om 'n instrument te leer bespeel nie, verstrek dan asseblief die rede/s daarvoor

Finansiële redes	☐	☐	72
Gesondheidsredes	☐	☐	73
Ek is te oud	☐	☐	74
Te besig/ het nie tyd nie	☐	☐	75
Stel nie belang nie	☐	☐	76
Geleentheid ontbreek	☐	☐	77
Nie van toepassing nie	☐	☐	78

AFDELING 3: SANG**3.1 Hoe sou u u eie sangvaardigheid beskryf?**

Ek sing graag 'n teenstem			79
Ek kan van notasie af sing ...			80
Ek sing graag solo			81
Ek sing graag in 'n groep			82
Ek kan op solfa sing			83
Ek kan goed wysie hou			84
Ek sing vals			85

3.2 Het u 'n behoefte aan meer geleenthede vir sang in u daaglikse sosiale lewe?

Ja			86
Nee			87
Miskien			88

3.3 Watter tipe/s liedere sing u graag?

Psalms en Gesange			89
Halleluja liedere			90
Jeugsangbundel liedere			91
Negro Spirituals			92
Ander godsdienstige liedere			93
Suid-Afrikaanse volksliedjies ...			94
Volksliedere van ander lande			95
Treffers van c. 1920 tot c. 1950			96
Treffers van c. 1950 tot c. 1990			97
Treffers uit musiekblyspele			98
Treffers uit operettes			99
Kunsliedere			100
Ek sing nie graag nie			101

3.4 Wat is u behoefte aan elkeen van die volgende aktiwiteite wat saam met sang kan plaasvind?

	Groot Behoeft	Gemiddelde Behoeft	Geen Behoeft	
Beweging				102-4
Liggaamslagwerk				105-7
Slaginstrumente speel				108-10
Blokfluittdeskante				111-13

3.5 Watter van onderstaande liedere geniet u die meeste om te sing?

Bekende liedere	☐	☐	114
Ou bekende liedere - lanklaas gesing	☐	☐	115
Nuwe liedere	☐	☐	116
Nie een van bogenoemde - ek sing nie graag	☐	☐	117

AFDELING 4: BEWEGING/DANS

4.1 Wat is u huidige behoefte/s ten opsigte van dans en/of beweging op musiek?

Neem nog aktief hieraan deel	☐	☐	118
Behoeft bestaan, maar fisies ongeskik	☐	☐	119
Behoeft bestaan, maar geleenthede ontbreek	☐	☐	120
Behoeft bestaan, maar tyd ontbreek	☐	☐	121
Liggaamlike beweging op musiek is teen my beginsels	☐	☐	122
Stel nie belang nie.....	☐	☐	123

AFDELING 5: BELUISTERING

5.1 Na watter tipe musiek luister u graag?

	3x/mnd			15x/mnd			
	NOOIT			SELDE			GEREELD
Klassieke musiek	☐	...	☐	...	☐	☐	124-126
Godsdienstige musiek	☐	...	☐	...	☐	☐	127-129
Suid-Afrikaanse volksmusiek .	☐	...	☐	...	☐	☐	130-132
Boeremusiek	☐	...	☐	...	☐	☐	133-135
Treffers uit die veertiger-en vyftigerjare	☐	...	☐	...	☐	☐	136-138
Pop (c.1960 tot c.1990).....	☐	...	☐	...	☐	☐	139-141
Ligte Afrikaanse musiek	☐	...	☐	...	☐	☐	142-144
Country-musiek	☐	...	☐	...	☐	☐	145-147
Jazz.....	☐	...	☐	...	☐	☐	148-150
Ek luister na enige musiek ..	☐	...	☐	...	☐	☐	151-153
Ek luister nie graag na musiek nie	☐	...	☐			☐	154

5.2 Hoe luister u na musiek?

Sonder inspanning, vir ontspanning	☐	☐ 155
Met konsentrasie, na spesifieke aspekte van musiek	☐	☐ 156
Soms sonder inspanning, soms met konsentrasie	☐	☐ 157
As dit vokale musiek is, luister ek graag na die woorde	☐	☐ 158
As dit vokale musiek is, luister ek graag na die woorde en spesifieke aspekte van die musiek	☐	☐ 159

BAIE DANKIE VIR U SAMEWERKING

ONDERHOUDSKEDULE B

VRAELYS 2 AAN OUER PERSONEEVALUERING VAN MUSIEKWAARDERINGSPROGRAM
AANGEBIED OOR SES WEKE

Beantwoord asb. alle vrae deur 'n X in die toepaslike blokkie te maak.

Vrae wat met 'n * gemerk is, moet asseblief kortliks en in drukskrif beantwoord word.

DIE VRAELYS IS ANONIEM - MOET DUS NIE U NAAM OP DIE VRAELYS AANBRING NIE!

**KANTOOR
GEBRUIK**

AFDELING 1: EVALUERING VAN SESSIE 6

1.1 Het u vandag se sessie geniet?

Ja ☐
Nee ☐
Miskien .. ☐

☐ 1
☐ 2
☐ 3

1.2 Was dit vir u sinvol om vandag in die laaste sessie van ons musiekwaarderingsprogram hersiening te doen van die vorige weke se leerstof?

Ja ☐
Nee ☐
Miskien .. ☐

☐ 4
☐ 5
☐ 6

1.3 Watter hersieningsoefening het u gedoen?

Blokkiesraaisel .. ☐
Anagramme ☐
Direkte vrae ☐

☐ 7
☐ 8
☐ 9

1.4 Was bogenoemde oefening vir u sinvol?

Ja ☐
Nee ☐
Miskien .. ☐

☐ 10
☐ 11
☐ 12

1.5 Watter metode van hersiening was vir u die genotvolste?

Individueel .. ☐
Groepwerk ☐
Beide ☐
Nie een nie .. ☐

☐ 13
☐ 14
☐ 15
☐ 16

1.6 Sou u graag aantekeninge wou hê oor die leerstof wat behandel is gedurende die ses weke?

Ja	☐	☐	17
Nee	☐	☐	18
Miskien ..	☐	☐	19

1.7 Indien u nie aantekeninge wil hê nie - verskaf asseblief die rede/s

Ek wil nie meer goed opgaar nie	☐	☐	20
Ek stel nie belang nie	☐	☐	21
Ek het nie tyd om dit te lees nie ..	☐	☐	22
Ek onthou genoeg na die kursus!	☐	☐	23

*Ander rede/s:.....

1.8 Het u dit geniet om na Schubert se *Forelle Kwintet* te luister?

Ja	☐	☐	24
Nee	☐	☐	25
Miskien ..	☐	☐	26

AFDELING 2: EVALUERING VAN MUSIEKWAARDERINGSPROGRAM

2.1 Watter van die ses musiekwaarderingssessies het u bygewoon?

1	☐	☐	27
2	☐	☐	28
3	☐	☐	29
4	☐	☐	30
5	☐	☐	31
6	☐	☐	32

2.2 Watter musiekaktiwiteit was vir u die genotvolste gedurende die ses weke lange program?

Beluistering	☐	☐	33
Sang	☐	☐	34
Beweging	☐	☐	35
Algemene kennisontwikkeiling .	☐	☐	36
Nie een van bogenoemde	☐	☐	37

2.3 Is dit u ervaring dat u nou anders na musiek luister as voorheen as gevolg van nuwe luistervaardighede en kennis wat u bygeleer het gedurende die verloop van die program?

Ja.....	☐	☐	38
Nee, ek luister nog net soos voorheen na musiek	☐	☐	39
Nee, ek het nog altyd aktief na musiek geluister	☐	☐	40
Miskien	☐	☐	41

2.4 Het u sangrepertorium vergroot deur die loop van die program?

Ja	☐	☐	42
Nee	☐	☐	43
Miskien ..	☐	☐	44

2.5 Wat het u die meeste geniet om te sing?

Bekende liedere	☐	☐	45
Ou bekende liedere - lanklaas gesing	☐	☐	46
Nuwe liedere	☐	☐	47
Nie een van bg. - ek sing nie graag .	☐	☐	48

2.6 Sou u wou hê dat daar meer geleentehede vir beweging op musiek moes wees in die verloop van die program?

Ja	☐	☐	49
Nee	☐	☐	50
Miskien ..	☐	☐	51

2.7 Het u ervaar dat u algemene musiekkennis verbreed het gedurende hierdie program?

Ja	☐	☐	52
Nee	☐	☐	53
Miskien ..	☐	☐	54

2.7 Wat het die musiekwaarderingsprogram vir u beteken?

Dit het my lewe verryk	☐	☐	55
Dit het my selfvertroue versterk omdat ek nuwe kennis bemeester het en dit kan toepas	☐	☐	56
Dit het weer 'n ou belangstelling geprikkel	☐	☐	57
Ek het dit geniet om saam met ander in 'n groep met musiek besig te wees ..	☐	☐	58
Dit het my opnuut nuuskierig gemaak oor musiek om self tuis meer te luister en te lees	☐	☐	59
Dit het niks vir my beteken nie	☐	☐	60

*Eie beskrywing:

.....

.....

2.9 Wat is volgens u die beste tydsduur vir elke sessie van die program?

halfuur	☐	☐	61
driekwart uur ..	☐	☐	62
een uur	☐	☐	63
anderhalf uur ..	☐	☐	64

*Ander voorstel:

.....

2.10 In watter formaat sal u 'n soortgelyke program, indien dit in die toekoms aangebied word, verkies?

Weekliks, deur die jaar	☐	☐	65
Elke tweede week, deur die jaar	☐	☐	66
Maandeliks, deur die jaar	☐	☐	67
Weekliks, gedurende een kwartaal	☐	☐	68
Tweewekliks, gedurende een kwartaal....	☐	☐	69
Maandeliks, gedurende een kwartaal	☐	☐	70
Ek dink nie so 'n program behoort weer in die toekoms aangebied te word nie .	☐	☐	71

OUDERDOM:

GESLAG:

BAIE DANKIE VIR U DEELNAME EN SAMEWERKING!

ONDERHOUDSKEDULE C

Musiekwaarderingssessie 1

1. **Het u dit gepas gevind dat die dag se
musiekwaarderingssessie met geestelike musiek begin het?**

Ja

Nee

Miskien

2. **Watter van onderstaande moontlike programinhoudes sou u
verkies in elke musiekwaarderingssessie?**

Net geestelike musiek

Net sekulêre musiek

Geestelike en sekulêre musiek

3. **Verkies u om met begeleiding te sing?**

Ja

Nee

Miskien

- 4 **Hoe genotvol het u die volgende aktiwiteite saam met die
sang gevind?**

Baie

Gemiddeld

Geen genot

Beweging

Liggaamslagwerk

Slaginstrumente

 speel

Blokfluitdeskante

5. In watter taal/tale sing u graag?

Afrikaans

Engels

Ander tale

6. Hoe sou u u belewing van hierdie sessie se musiek-aktiwiteite beskryf?

Ek het die musiek emosioneel en fisiek beleef

Ek het die sessie baie geniet

Dit was bevredigend

Dit was interessant

Dit het my verveel

OUDERDOM

59 EN JONGER

60-74

75-84

85 EN OUER

GESLAG

MANS

DAMES

Musiekwaarderingssessie 2

1. Het u dit aangenaam gevind om aan die begin van die sessie sonder inspanning na die musiekopname te luister wat aan u voorgespeel is?

Ja

Nee

Miskien

2. Was die aktiewe luisterervarings (om met konsentrasie na sekere aspekte van musiek te luister) vir u 'n eerste ondervinding?

Ja

Nee

Miskien

3. Het u die geleentheid om u algemene musiekkennis te verbreed interessant gevind?

Ja

Nee

Miskien

4. Wil u graag nog meer van musiek leer indien u die geleentheid daartoe sou kry?

Ja

Nee

Miskien

5. Het u die oorhoofse projektor geskik gevind as hulpmiddel by die oordra van informasie?

Ja
Nee
Miskien

6. Beskou u die elektroniese klavierbord as 'n geskikte begeleidingsinstrument by samesang?

Ja
Nee
Miskien

7. Verkies u die klavier bo die elektroniese klavierbord as begeleidingsinstrument by samesang?

Ja
Nee
Miskien

8. Het u dit geniet om na die opname van "Blye Versekering" van Jan de Wet te luister?

Ja
Nee
Miskien

9. Het u dit geniet om na die opname van "Morning has broken" van Roger Whitaker te luister?

Ja
Nee
Miskien

10. Het u dit geniet om na die "Halleluja-koor" uit die "Messias" van G.F. Handel te luister?

Ja
Nee
Miskien

11. Het u dit geniet om na die eerste beweging van "Lente" uit die "Vier Seisoene" van A. Vivaldi te luister?

Ja
Nee
Miskien

OUDERDOM

59 EN JONGER

60-74

75-85

85 EN OUER

GESLAG

MANLIK

VROULIK

Musiekwaarderingssessie 3

1. Het u vandag se musiekwaarderingssessie geniet?

Ja

Nee

Miskien

2. Was dit vir u 'n aangename luisterervaring om na Ravel se "Bolero" te luister?

Ja

Nee

Miskien

3. Het diè luisteroefening, met behulp van die volgkaart op die oorhoofse projektor, vir u te lank geduur?

Ja

Nee

Miskien

4. Indien u in die toekoms na musiek sou luister binne die konteks van 'n musiekwaarderingsprogram, sou u dan eerder verkies om na korter luisteroefeninge (+ 3 tot 5 minute) te luister?

Ja

Nee

Miskien

5. Het u algemene musiekkennis ten opsigte van die verskillende musiekinstrumente van die simfonie orkes en hul klank vandag verbreed?

Ja
Nee
Miskien

6. Was die informasie te veel vir een sessie?

Ja
Nee
Miskien

7. Het die volgkaart op die oorhoofse projektor u luisterervaring meer sinvol gemaak?

Ja
Nee
Miskien

8. Sou u in vandag se musiekwaarderingssessie verkies om na die werk te luister sonder om die informasie op die oorhoofse projektor te volg?

Ja
Nee
Miskien

9. Sou u meer wou sing in hierdie sessie?

Ja

Nee

Miskien

10. Vind u my aanbieding van die musiekwaarderingsprogram bevredigend?

Ja

Nee

Miskien

OUERDOM

59 EN JONGER

60-74

75-84

85 EN OUER

GESLAG

MANLIK

VROULIK

Musiekwaarderingsessie 4

1. Het u algemene musiekkennis vandag verbreed ten opsigte van *vorm* in musiek?

Ja

Nee

Miskien

2. Het u die musiek waarna ons geluister het (Enya se "Watermark") geniet?

Ja
Nee
Miskien

3. Het die musiek u emosioneel geraak?

Ja
Nee
Miskien

4. Het die liggaamlike beweging u belewenis van die gevoelswaarde van die musiek verhoog?

Ja
Nee
Miskien

5. Het die liggaamlike beweging u begrip van *vorm* in musiek verhoog?

Ja
Nee
Miskien

6. Is dit vir u aanvaarbaar dat beweging aangewend word om musiek meer intensief te beleef?

Ja
Nee
Miskien

7. Is dit vir u aanvaarbaar dat beweging aangewend word om sekere konsepte in musiek te verduidelik?

Ja
Nee
Miskien

8. Het u die visuele verduideliking van musikale begrippe deur middel van prentjies sinvol gevind?

Ja
Nee
Miskien

9. Was dit vir u fisies moeilik/onmoontlik om die bewegings uit te voer as gevolg van fisiese ongeskiktheid?

Ja
Nee
Miskien

10. Beskou u die lokaal as geskik om bewegingsoefeninge in uit te voer?

Ja

Nee

Miskien

11. Sou u groter privaatheid verkies indien 'n soortgelyke oefening in die toekoms gedoen sou word?

Ja

Nee

Miskien

OUDERDOM

59 EN JONGER

60-74

74-78

85 EN OUER

GESLAG

MANLIK

VROULIK

Musiekwaarderingssessie 5

1. Het u vandag se sessie geniet?

Ja

Nee

Miskien

2. Kan u note lees?

Ja
Nee
Miskien

3. Kan u solfa lees?

Ja
Nee
Miskien

4. Het u algemene musiekkennis aangaande *musieknotasie* vandag verbreed?

Ja
Nee
Miskien

5.

5.1 Bellville/ Bellville-Suid (het woorde en note)

Totaal: 38

Het die notasie by die woorde van "Dona Nobis Pacem" die aanleer van hierdie lied vir u vergemaklik?

Ja
Nee
Miskien

5.2 La Belle (het net woorde)

Totaal: 16

Sou u verkies dat daar ook note by die woorde van "Dona Nobis Pacem" moes wees toe ons hierdie lied aangeleer het?

Ja

Nee

Miskien

5.3 Parow/ Ravensmead (het woorde en solfa)

Totaal: 55

Het die solfa aanduidings die aanleer van die nuwe lied, "Dona Nobis Pacem", vergemaklik?

Ja

Nee

Miskien

5.4 Parowvallei (het niks)

Totaal: 18

Was dit vir u bevredigend om die nuwe lied, "Dona Nobis Pacem", aan te leer slegs deur middel van nabootsing van 'n voorsanger en sonder enige woorde, note of solfa?

Ja

Nee

Miskien

6.

6.1 Bellville/ Bellville-Suid /La Belle

Totaal: 54

Sou solfa aanduidings die aanleer van die nuwe lied vir u verder vergemaklik?

Ja

Nee

Miskien

6.2 Parow/ Ravensmead

Totaal: 57

Sou note by die woorde en solfa die aanleer van die nuwe lied vir u vergemaklik?

Ja

Nee

Miskien

7. **Sing u graag?**

Ja

Nee

Miskien

8. **Sal u graag in die toekoms nog nuwe liedere wil leer?**

Ja

Nee

Miskien

9.

9.1 Het u dit geniet om te luister na die opname van Jannie du Toit wat "Dona Nobis Pacem" sing?

Ja

Nee

Miskien

9.2 Het u dit geniet om na die opname van Jannie du Toit en Marie du Toit te luister wat "Kinders van die Wind" sing?

Ja

Nee

Miskien

10.

10.1 Was dit vir u die bevredigendste om met die sing van "Kinders van die wind" van die woorde (sonder notasie) te sing?

Ja

Nee

Miskien

10.2 Sou u, met die sing van "Kinders van die wind", baat kon vind by die teenwoordigheid van solfa aanduidings?

Ja

Nee

Miskien

11. Hoe verkies u om te sing?

vanaf die oorhoofse projektor
vanaf papiere
beide

OUDERDOM

59 2N JONGER

60-74

75-84

85 EN OUER

GESLAG

Manlik

Vroulik

Musiekwaarderingssessie 6

1. Het u vandag se sessie geniet?

Ja

Nee

Miskien

2. Was dit vir u sinvol om vandag in die laaste sessie van ons musiekwaarderingsprogram hersiening te doen van die vorige weke se leerstof?

Ja

Nee

Miskien

3. Watter hersieningsoefening het u gedoen?

Blokkiesraaisel

Anagramme

Direkte vrae

4. Was bogenoemde oefening vir u sinvol?

Ja

Nee

Miskien

5. Watter metode van hersiening was vir u die genotvolste?

Individueel

Groepwerk

Beide

Nie een nie

6. Sou u graag aantekeninge wou hê oor die leerstof wat behandel is gedurende die ses weke?

Ja

Nee

Miskien

7. Indien nie, verskaf asb. u rede/s.

Ek wil nie meer goed opgaan nie

Ek stel nie belang nie

Ek het nie tyd om dit te lees nie

Ek onthou genoeg na die kursus!

8. Het u dit geniet om na Schubert se Forelle Kwintet te luister?

Ja

Nee

Miskien

OUDERDOM

59 EN JONGER

60-74

75-84

85 EN OUER

GESLAG

MANLIK

VROULIK

ONDERHOUDSKEDULE D**VRAELYS AAN BEGINNER OUER VOLWASSE MUSIEKSTUDENTE NA
ONDERRIGTYDPERK VAN 10 WEKE.**

BEANTWOORD ASSEBLIEF ALLE VRAE DEUR 'N X IN DIE TOEPASLIKE
BLOKKIE TE MAAK.

VRAE WAT MET 'N * GEMERK IS, MOET ASSEBLIEF KORTLIKS EN IN
DRUKSKRIF BEANTWOORD WORD.

ALLE ANTWOORDE SAL VERTROULIK HANTEER WORD.

1. Wat is u geslag?

Manlik	☐	☐	1
Vroulik	☐	☐	2

2. Wat is u ouderdom?

59 en jonger	☐	☐	3
60-74	☐	☐	4
75-84	☐	☐	5
85 en ouer	☐	☐	6

3. Wat is u huwelikstatus?

Getroud	☐	☐	7
Wewenaar	☐	☐	8
Weduwee	☐	☐	9
Geskei	☐	☐	10
Ongetroud	☐	☐	11

4. Wat is u huistaal?

Afrikaans	☐	☐	12
Engels	☐	☐	13
Afrikaans en Engels	☐	☐	14
Ander taal	☐	☐	15

5. Is u afgetree of staan u steeds in 'n beroep?

Afgetree	☐	☐	16
Afgetree en deelyds in 'n beroep	☐	☐	17
Steeds in 'n beroep, nog nie afgetree	☐	☐	18
Steeds huisvrou, geen vorige beroep	☐	☐	19

6. Wat is die hoogste kwalifikasie waaroor u beskik?

Standerd 5 of laer	☐	☐	20
Standers 6	☐	☐	21
Standerd 8	☐	☐	22
Standerd 10	☐	☐	23
Diploma/s	☐	☐	24
Graad/ grade	☐	☐	25

7. Het u enige vorige formele musiekonderrig ontvang in die verlede (bv. klavierlesse of sanglesse ens.)?

Ja	☐	☐	26
Nee	☐	☐	27
Miskien	☐	☐	28

8. Indien u voorheen 'n musiekinstrument leer bespeel het, speel u dit nog gereeld?

Ja	☐	☐	29
Nee	☐	☐	30
Miskien	☐	☐	31
Nie van toepassing	☐	☐	32

9. Indien u 'n voorheen (NIE TYDENS HIERDIE KURSUS) 'n musiekinstrument leer bespeel het, spesifiseer dit asseblief.

Klavier	☐	☐	33
Orrel	☐	☐	34
Mondfluitjie	☐	☐	35
Viool	☐	☐	36
Kitaar	☐	☐	37
Blokfluit	☐	☐	38
Nie van toepassing	☐	☐	39

*Ander:

10. Watter musiekinstrument het u tydens hierdie kursus leer bespeel?

Blokfluit			40
Kitaar			41

11. Het u die kursus sinvol gevind?

Ja			42
Nee			43
Miskien			44

12. Was die aanleer van 'n musiekinstrument op hierdie stadium van u lewe vir u 'n lewensverrykende ervaring?

Ja			45
Nee			46
Miskien			47

13. Is u tevrede met u persoonlike vordering ten opsigte van die bemeestering van u nuwe musiekinstrument?

Ja			48
Nee			49
Miskien			50

14. Verskaf die speel van u instrument vir u vreugde?

Ja			51
Nee			52
Miskien			53

15. Ontvang u aanmoediging en ondersteuning van u familie en/of huisgenote in hierdie verband?

Ja			54
Nee			55
Miskien			56

16. Hoe dikwels (gemiddeld) het u gedurende die afgelope 10 weke geoefen?

Elke dag			57
Ses dae van die week			58
Vyf dae van die week			59
Vier dae van die week			60
Drie dae of minder in die week			61

17. Het u soms ook meer as een keer per dag geoefen, of het u gewoonlik net een keer per dag geoefen?

Altyd meer as een keer per dag	☐	☐	62
Soms meer as een keer per dag	☐	☐	63
Nooit meer as een keer per dag	☐	☐	64

18. Hoeveel tyd het u gemiddeld per dag afgestaan aan die oefen van u nuwe instrument gedurende die afgelope 10 weke?

Sestig minute of meer	☐	☐	65
Dertig tot sestig minute	☐	☐	66
Vyftien tot dertig minute	☐	☐	67
Minder as vyftien minute	☐	☐	68

19. Sal u graag volgende jaar wil voortgaan met musieklesse, indien die geleentheid daargestel sou word?

Ja	☐	☐	69
Nee	☐	☐	70
Miskien	☐	☐	71

20. Ondervind u enige van onderstaande gesondheidsprobleme of fisiese probleme wat u vordering bemoeilik het?

Artritis	☐	☐	72
Swak oë	☐	☐	73
Gehoorsprobleme	☐	☐	74
Longkwaal	☐	☐	75
Ek ondervind geeneen van bogenoemde of enige ander gesondheidsprobleem nie	☐	☐	76

*Ander:

- *21. Skryf asseblief enige probleme wat u ondervind het gedurende die kursus kortliks neer.

.....

.....

.....

.....

***22. Skryf asseblief kortliks neer wat hierdie geleentheid om 'n musiekinstrument te leer bespeel, vir u persoonlik beteken het gedurende die afgelope 10 weke.**

.....

.....

.....

.....

BAIE DANKIE VIR U SAMEWERKING!

BYLAAG 3

**MUSIEKOPVOEDKUNDIGE PROGRAMME VIR AKTIEWE OUER PERSONE IN
DIENSSENTRA EN SOORTGELYKE INSTANSIES**

AFDELING A: MUSIEKWAARDERINGSPROGRAM

- Sessie 1: Kom sing saam!
- Sessie 2: Die elemente van musiek
- Sessie 3: Die instrumente van die simfonie orkes
- Sessie 4: Vorm in musiek
- Sessie 5: Musieknotasie
- Sessie 6: Hersiening van vorige vyf sessies se
lesinhoud m.b.v. Schubert se Forelle
Kwintet in A majeur Op.114 (D.667)

**AFDELING B: INSTRUMENTALE ONDERRIGPROGRAM (BLOKFLUIT EN
KLAVIER)**

- 1. Beginner blokfluitgroeponderrigprogram
wat 10 lesse (60 minute elk) veronderstel.
- 2. Beginner kitaargroeponderrigprogram wat
10 lesse (60 minute elk) veronderstel.

AFDELING A: MUSIEKWAARDERINGSPROGRAM

Die inhoud van die musiekwaarderingsprogram sal by elke sessie aan die hand van algemene doelstellings, doelwitte, onderwerp, musiekaktiwiteite, hulpmiddels, liedrepertorium en beluisteringsrepertorium opgesom word.

Beide doelwit en algemene doelstelling het in die besondere verband van hierdie studie betrekking op die gedragsverandering van deelnemers na aanleiding van blootstelling aan die leerinhoud. Moontlikhede ten opsigte van onderwerpe vir musiekwaarderingssessies is legio. Gekose onderwerpe vir sessies is tydens die implementering van die program besonder positief beleef.

Die voorgestelde musiekwaarderingsprogram sluit slegs musiekaktiwiteite in wat binne 'n sodanige program geïmplementeer sou kon word, naamlik informele samesang, musiekbeluistering, bewegingsrespons op musiek, kreatiwiteitsontwikkeling en algemene musiekkennisontwikkeling. Musiekaktiwiteite soos die aanleer van 'n musiekinstrument, koorsang, orkesspel, ensemblespel en konsertbywoning word hiermee uit die musiekwaarderingsprogram gesluit. Laasgenoemde aktiwiteite is egter steeds essensieël ten opsigte van addisionele insluiting in enige gebalanseerde omvattende musiekprogram.

Hulpmiddels, soos benut vir verskillende musiekaktiwiteite in elke sessie, word dienooreenkomstig aangetoon.

Alle musiek vir die lied- en beluisteringsrepertorium is doelmatig geselekteer en keuses word dienooreenkomstig en wanneer van toepassing gemotiveer. Die inhoud van elke musiekwaarderingssessie word vervolgens aangedui.

Musiekwaarderingssessie 1

Doelstellings

Om oriëntering ten opsigte van die musiekwaarderingsprogram te bied en kennis te maak met deelnemers.

Om die musikale ervaring van informele samesang met komplementerende aktiwiteite te bied.

Doelwitte

Deelnemers sal liedere in Afrikaans en Engels sing.

Deelnemers sal die volgende aktiwiteite saam met informele samesang uitvoer:

- *liggaamlike bewegingsrespons en liggaamslagwerk;
- *nie-melodiese slagwerkimprovisasie.

Deelnemers sal die volgende aktiwiteite saam met informele samesang ervaar:

- *klavier - en elektroniese klavierbordbegeleiding;
- *blokfluitdeskante.

Onderwerp

Kom sing saam!

Musiekaktiwiteite

Informele samesang

Bewegingsrespons

Nie-melodiese slagwerkimprovisasie

Belewing van blokfluitdeskante saam met sang

Hulpmiddels

Afgerolde woorde van liedere (vir deelnemers)

Bladmusiek van liedere (vir begeleiers)

Klavier

Elektroniese klavierbord

Nie-melodiese slaginstrumente: tamboeryn
 houtblok
 driehoek
 Blokfluit vir deskantspel saam met sang

Liedrepertorium

Woorde van twaalf liedere is op skrif gestel en aan deelnemers voorsien.

- 1 *Wat 'n vriend het ons in Jesus* (Halleluja Sangbundel, 1972: 534-535)
- 2 *Amazing Grace* (Fox, 1987: 10)
- 3 *Blye versekering, Jesus is myn* (Halleluja Sangbundel, 1972: 238-239)
- 4 *How great thou art* (Walsh, 1979: 2-3)
- 5 *Edelweiss* (Greene, s.d.: 20)
- 6 *Die oukraal-liedjie* (FAK Sangbundel, 1979: 393)
- 7 *Clementine* (Fox, 1987: 26)
- 8 *Die wandellied* (FAK Sangbundel, 1979: 110)
- 9 *Greensleeves* (Fox, 1987: 52)
- 10 *Daar kom die Alibama* (FAK Sangbundel, 1979: 413)
- 11 *Morning has broken* ((verwerking deur Hyman, 1984: 1)
- 12 *Die kat kom weer* (FAK Sangbundel, 1979: 309)

Musiekwaarderingssessie 2

Doelstellings

Om die geleentheid vir informele samesang te bied.

Om aan deelnemers die geleentheid te bied om kennis in te win in verband met die elemente van musiek en 'n begrip vir die betekenis daarvan te ontwikkel.

Om twee verskillende luistervaardighede, naamlik aktiewe en passiewe luister, aan deelnemers voor te stel en geleentheid vir die praktiese beleving daarvan te bied.

Doelwitte

Deelnemers sal sang met klavier- en elektroniese klawerbordbegeleiding ervaar.

Deelnemers sal, na afloop van die sessie, meer begrip toon vir die verskillende musiekelemente en hul betekenis.

Deelnemers sal, na afloop van die sessie, kan onderskei tussen aktiewe en passiewe luisterervarings na aanleiding van die praktiese beleving daarvan.

Onderwerp

Die elemente van musiek.

Musiekaktiwiteite

Informele samesang

Passiewe en aktiewe musiekbeluistering

Algemene musiekkennisontwikkeling

Hulpmiddels

Afgerolde woorde van liedere (vir deelnemers)

Bladmusiek (begeleidings van liedere)

Transparante met lesinhoud

Oorhoofse projektor

Kassette en kassetspeler

Liedrepertorium

Twee liedere wat in eerste sessie gesing is, word weer gesing met die oog op beluisteringservaring in hierdie sessie.

Blye versekering, Jesus is myn (Halleluja Sangbundel, 1972: 238-239)

Morning has broken (verwerking deur Hyman, 1984: 1)

Beluisteringsrepertorium

Die volgende liedere en gedeeltes uit groter musikale werke is beluister. Die lied *Blye versekering, Jesus is myn* (*Blye Versekering*, 1985: *Music for Pleasure (Edms.) Bpk.*), gesing deur Jan de Wet, is aan deelnemers voorgespeel aan die begin van die sessie - hierdie was 'n passiewe luisterervaring aangesien deelnemers aangemoedig is om ontspanne en sonder om op enige musikale aspekte van die musiek te konsentreer, te luister.

Morning has broken, gesing deur Roger Whittaker (*The best of Roger Whittaker*, 1990: *Phonogram Records*), is aangewend as aktiewe luisteroefening - die ruim melodiese omvang van die melodielyn leen die lied uitstekend vir verduideliking en toeligting van die musiekelement *toonhoogte*.

Die *Halleluja koor* uit die *Messias* van GF Handel (*Praise - The London Philharmonic Choir*, 1991: *Pop and Arts Ltd.*) is aangewend as luistervoorbeeld vir aktiewe beluistering en ter illustrasie van die musiekelement *timbre*. Toonkleurverskeidenheid en -afwissellling kom sterk na vore in hierdie musikale uittreksel vir koor en orkes.

Die **Allegro** gedeelte uit Vivaldi se *Konsert no. 1 in E - "Lente"* uit die *Vier Seisoene* - (Vivaldi *Four Seasons*, 1989: EMI Records Ltd.) is aangewend as aktiewe luisteroefening ter verduideliking van die musiekelement *dinamiek*. Duidelike dinamiese kontraste kan gehoor word en illustreer hierdie musiekelement.

Musiekwaarderingssessie 3

Doelstellings

Om die geleentheid te bied vir spontane informele samesang.

Om kennis oor die verskillende tipes instrumente van die simfonie orkes en hul klankverskeidenheid oor te dra.

Om geleentheid vir die aktiewe beluistering van 'n musikale werk van ongeveer 15 minute daar te stel.

Doelwitte

Deelnemers sal 4 liedere wat verwys na musiekinstrumente informeel saamsing.

Deelnemers sal kennis inwin aangaande die verskillende instrumente van die simfonie orkes en hul klankmoontlikhede.

Deelnemers sal die intredes van die verskillende instrumente in Ravel se *Bolero* vir orkes aktief kan volg aan die hand van 'n volgkaart op die oorhoofse projektor.

Onderwerp

Die instrumente van die simfonie orkes.

Musiekaktiwiteite

Informele samesang

Aktiewe beluistering

Algemene musiekkennisontwikkeling

Hulpmiddels

Afgerolde woorde van liedere (vir deelnemers)

Begeleidings van liedere

Oorhoofse projektor

Lesinhoud op transparante

Volgkaart van Ravel se *Bolero* vir orkes op transparante

Kasset en kassetspeler

Liedrepertorium

Vier liedere word gesing - al vier is volksliedjies (3 Afrikaans en 1 Amerikaans) en al vier sluit inhoudelik aan by die onderwerp van die sessie:

Oukraal-liedjie (FAK Sangbundel, 1979: 393)

Oh Susanna (Fox, 1987: 98)

Die vrolike musikant (FAK Sangbundel, 1979: 346)

Ons is musikante (FAK Sangbundel, 1979: 343)

Beluisteringsrepertorium

Die *Bolero* vir orkes van M Ravel (*Maurice Ravel Bolero*, 1975: Polydor International GmbH)) word aangewend as aktiewe luisteroefening. Die verskillende instrumentale intredes van 'n groot verskeidenheid instrumente van al vier die

instrumentgroepe van die simfonie orkes (houtblasers, koperblasers, strykers en slaginstrumente) kan duidelik gehoor word. Die twee temas van die werk en die ostinaatpatroon op 'n snaartrom verskaf 'n eenvoudige onderbou aan 'n komposisie met 'n kleurvolle orkestrasie.

Musiekwaarderingssessie 4

Doelstellings

Om die geleentheid vir informele samesang te bied.

Om eerstens deur middel van aktiewe musiekbeluistering en bewegingsrespons meer insig in die vorm van musiek te verkry, en om tweedens hierdeur verhoogde estetiese beleving van die musiek daar te stel.

Om kennis rakende vorm in musiek oor te dra.

Doelwitte

Deelnemers sal 'n lied sing met 'n eenvoudige, dog duidelike vormstruktuur, ter illustrasie van hierdie musiekelement.

Deelnemers sal die verskillende dele van Enya se **Watermark** deur eenvoudige armbewegings en met behulp van serpe aandui.

Deelnemers sal deur middel van aktiewe beluistering en bewegingsrespons verhoogde respons ten opsigte van die estetiese kwaliteite van die musiek verkry.

Onderwerp

Vorm in musiek.

Musiekaktiwiteite

Informele samesang

Aktiewe musiekbeluistering

Bewegingsrespons op musiek

Algemene musiekkennisontwikkeling

Hulpmiddels

Afgerolde woorde van liedere (vir deelnemers)

Begeleidings van liedere

Oorhoofse projektor

Transparante van lesinhoud

Kasset en kassetspeler

Muurkaarte (visuele voorstellings van vorm)

Serpe vir bewegingsrespons

Liedrepertorium

Edelweiss (Greene, s.d.: 20) word gesing aangesien die lied 'n duidelike, eenvoudige tweeledige vormtipe het en ter illustrasie hiervan angewend word.

Beluisteringsrepertorium

Enya se **Watermark** (*Enya Watermark*, 1988: *Wea Records*) is gekies ter illustrasie van die musikale begrip *vorm* (dit het 'n baie duidelike, eenvoudige drieledige vormtipe) asook vir die besondere estetiese en ekspressiewe kwaliteite daarvan.

Musiekwaarderingssessie 5

Doelstellings

Om liedere informeel saam te sing met en sonder musieknotasie en solfa aanduidings.

Om kennis in verband met musieknotasie in te win.

Doelwitte

Deelnemers sal nuwe liedere aanleer met behulp van bladmusiek en solfa aanduidings.

Deelnemers se kennis in verband met die geskiedenis van musieknotasie sal uitbrei.

Onderwerp

Musieknotasie.

Musiekaktiwiteite

Informele samesang

Passiewe musiekbeluistering

Algemene musiekkennisontwikkeling

Hulpmiddels

Afgerolde bladmusiek van liedere (vir deelnemers)

Begeleidings van liedere

Oorhoofse projektor

Transparante met lesinhoud

Kassette en kassetspeler

Liedrepertorium

Tee liedere is gekies om aan te leer. *Dona nobis pacem* (FAK Sangbundel, 1979: 606) is aangewend in hierdie sessie aangesien dit beskik oor 'n betekenisvolle godsdienstige Latynse teksinhoud ('n vredesgebed) en 'n sterk melodielyn met intervalspronge maar ook trapsgewyse beweging wat van die leerproses 'n uitdaging maak.

Kinders van die wind (Du Plessis, 1981: 2-3) is 'n alombekende lied - alhoewel baie persone dit nog nooit gesing het nie, het almal dit al voorheen gehoor. Hierdie feit en ook aangesien dit uit die populêre liedrepertorium kom (gekomponeer in 1881), was die redes vir insluiting in hierdie sessie.

Beluisteringsrepertorium

Jannie du Toit se *Gee ons vrede* (Palet, 1990: *JNS Musiek*) is 'n verwerking van *Dona nobis pacem* - dit word uitgevoer deur Jannie du Toit en die Fortukssimo mannekoor. Die eietydse verwerking van hierdie tydlose lied verskaf interessante luistermateriaal. Die inhoudelike relevansie van die teks is reeds in die bostaande paragraaf aangedui.

Jannie du Toit en Marie du Toit se eietydse verwerking van Koos du Plessis se *Kinders van die wind* (*Skadu's*, 1992: *JNS Musiek*) word soos *Gee ons vrede* passief beluister voor en na afloop van die aanleer van die liedere. Hierdeur vind bekendstelling van die liedere plaas en word 'n aangename leeratmosfeer geskep.

Musiekwaarderingssessie 6

Doelstellings

Om hersiening te doen oor die lesinhoude van die voorafgaande vyf sessies.

Om kennis wat gedurende die afgelope vyf sessies ingewin is, saam te vat met die aktiewe beluistering van die Vierde Beweging met Tema en Variasies uit F. Schubert se *Kwintet in A Majeur (Forelle)*, Op. 114 (D. 667).

Deelnemers sal drie verskillende tipes hersieningsoefeninge doen na aanleiding van die voorafgaande vyf weke se lesinhoude, naamlik direkte vrae, anagramme en 'n blokkiesraaisel.

Deelnemers sal die Vierde Beweging met Tema en Variasies uit F. Schubert se *Kwintet in A Majeur (Forelle)* aktief beluister aan die hand van 'n volgkaart op die oorhoofse projektor.

Onderwerp

Hersiening van lesinhoude van vorige vyf weke.

Musiekaktiwiteite

Aktiewe musiekbeluistering

Algemene musiekkennisontwikkeling

Hulpmiddels

Oorhoofse projektor

Transparante van lesinhoud

Luistergids van die 4de Beweging met Tema en Variasies uit F. Schubert se *Kwintet in A Majeur (Forelle)*.

Kasset en kassetspeler

Afgerolde vrae, anagramme en blokkiesraaisel

Liedrepertorium

Deelnemers word die geleentheid gebied om voorstelle vir die sing van liedere vanuit die afgelope vyf weke se liedrepertorium te maak - hul keuses word gesing.

Beluisteringsrepertorium

Die Vierde Beweging met Tema en Variasies uit F. Schubert se *Kwintet in A Majeur - Forelle* (Schubert Forellenquintett, 1991: *Schallplatten Vertriebs GmbH*) is gekies as luisteroefening aangesien dit uitstekende luistermateriaal bied om hersiening te doen en aspekte van die leerinhoud behandel in die voorafgaande vyf weke samevattend vas te lê. Die tema en variasie vormmodel van die werk leen hom uitstekend tot illustrasie van verskillende musiekelemente en -instrumente. Notasie van die telkens gevarieërde tema, instrumentintredes en variasie ten opsigte van toonhoogte, dinamiek, timbre en ritme word telkens op die oorhoofse projektor getoon.

AFDELING B: INSTRUMENTALE ONDERRIGPROGRAM (BLOKFLUIT EN KITAAR)

1. BLOKFLUITONDERRIGPROGRAM

1.1 Algemene doelstellings

Om binne 'n blokfluitgroepklassituasie, aan deelnemers die geleentheid vir instrumentale onderrig te bied.

Om deelnemers binne elke lessituasie die geleentheid te bied om solisties en in ensemble te speel.

Om die gepaste speelhouding en -tegnieke ten opsigte van blokfluitspel binne 'n geskikte repertoriumraamwerk te vestig.

1.2 Doelwitte

Lesdoelwitte hang saam met die weeklikse lesinhoud. Die aanleer van nuwe note en nootwaardes asook die progressie daarvan, is gebaseer op die voorstelle van verskeie blokfluitlerboeke (Bonsor, 1981: Inhoudsopgawe; Dinn, 1967: 1; Dolmetsch, 1962: Inhoudsopgawe; Orr, 1960: Inhoudsopgawe en Priesley en Fowler, 1968: 7). Bekendstelling van nuwe note en nootwaardes, hang in elke geval saam met 'n geskikte repertorium vir vaslegging daarvan, asook met die korrekte, ondersteunende tegnieke ten opsigte van blokfluitspel.

1.3 Lesaktiwiteite

Ontspannings- en asemhalingsoefeninge

Bladlees (weke 1 tot 10);

Tegniese oefeninge (weke 1 tot 10);

Solospel (weke 1 tot 10);

Ensemblespel (vanaf weke 3 tot 10);

Ritmiese klapwerk (gaan bekenstelling van nuwe ritmepatrone weekliks vooraf);
 Musiekbeluistering (weke 1, 4 en 9) en
 Informele samesang (weke 2, 5 en 8).

1.4 Hulpmiddels

Onderstaande eerste drie hulpmiddels is gedurende elke les gebruik. Die laaste twee hulpmiddels (kassette en kassetspeler) is slegs gedurende die eerste, vierde en negende weke van die blokfluitonderrigprogram benut. Hulpmiddels word vervolgens aangedui.

Blokfluïte (elke deelnemer besit sy/haar eie);
 bladmusiekstaanders (skrywer voorsien aan alle deelnemers);
 afgerolde lesmateriaal (wat deelnemers self liasseer) en
 kassette en kassetspeler (wat skrywer voorsien).

1.5 Repertorium

Lesmateriaal is versamel uit 'n verskeidenheid blokfluit beginnersboeke. Aangesien geen blokfluitboek vir beginner volwassenses opgespoor kon word nie, is materiaal uit hierdie bronne selektief versamel en gepoog om die repertorium sodanig aan te bied dat dit nie kindelike musiekstukkies (soos kleinkinderliedjies) ingesluit het nie. Daar is eerder gekonsentreer op volksmusiek, godsdienstige musiek, outentieke blokfluitmateriaal en gekomponeerde opvoedkundige blokfluitmusiek.

Onderstaande bronne is selektief benut.

'n Handige bron ten opsigte van alle aspekte van blokfluittegniek en -metodiek is *A recorder teaching method* (Winkler-Haller, 1989). Dit is 'n uiters insiggewende boek, gerig op blokfluittutors.

Die boek, *Studies in recorder playing - 79 daily excersizes* (Duschenes, ongedateer) is 'n betekenisvolle bundel met ondersteunende tegniese oefeninge en studies wat aandag skenk aan belangrike aspekte van blokfluittegniek. Die eerste 5 van 11 studies is gedurende die kursus vir beginners benut. *Basic recorder technique* (Orr, 1960) bevat paslike oefeninge en studies vir die beginner blokfluitspeler.

Blokfluitleerbundels vir beginners wat geskik is vir selektiewe aanwending ten opsigte van bladleeë en repertoriumbou, is onder meer die volgende.

First book of Descant/Soprano Recorder Solos (Bergmann, 1980);

Enjoy the recorder (Bonsor, 1981);

The beginners method for soprano and alto recorder (Burakoff en Burakoff, 1964);

My recorder tune book (Dinn, 1967);

Start my way (Dolmetch, 1962);

Basic recorder technique (Orr, 1960);

School recorder book (Priestley en Fowler, 1968) en

Recorder playing 1 & 2 (Rosenberg, 1976, 1982)

Addisionele bundels vir beginners met aanvullende voorstelle ten opsigte van repertoriumbou is onder meer die volgende.

First book of descant/soprano recorder solos (Bergmann, 1980);

Recorder tunes for beginners (Taylor, 1959) en

Oxford book of recorder music (Appleby and Fowler, 1958).

Bundels wat sinvolle ensemblewerk vir beginners bevat, is onder meer die volgende.

Blokfluitensemble 1 (Aitchison, 1985);
Start my way (Dolmetch, 1962) en
Recorder playing 1 & 2 (Rosenberg, 1976, 1982).

1.6 Weeklikse lesse

Lesinhoud is beplan vir weeklikse lesse van 60 minute elk.
Dit word vervolgens aangetoon.

Week 1

Blokfluitstudente sal aan die begin van die lesuur die geleentheid kry om na 'n opname van blokfluitmusiek te luister, naamlik na die *Allegro Assai* - gedeelte uit Antonio Vivaldi se *Concerto in d mineur vir twee blokfluite* (Baroque dreams for flute, 1992: Delta music Inc.).

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - om met tongslag te speel (Winkler-Haller, 1989: 32-37) en

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40).

Blokfluitstudente sal die volgende nootwaardes deur middel van klapwerk en blokfluitspel bemeester: heelnoot, halfnoot, kwartnoot en kwartnootrusteken. Enkelvoudige twee-, drie- en vierslagmaat sal aan die deelnemers bekendgestel word en hulle sal musiekstukkies daarvolgens speel. Hierdie drie maatsoorttekens sal deurgaans deur die program benut word. (Eers vanaf week 7 sal saamgestelde tweeslagmaat aangewend word.)

Deelnemers sal bekendgestel word aan 3 linkerhandnote, naamlik B, A en G, en dit van die blad speel.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 2

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Blokfluitstudente sal 'n enkele volkswysie informeel saamsing. *In die helder maanskyn* (FAK, 1979: 371) word eers gesing en later op die blokfluit gespeel (Priestley en Fowler, 1968: 13).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - om met tongslag te speel (Winkler- Haller, 1989: 32-37) en

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40;).

Blokfluitstudente sal die nootwaardes heelnoot, halfnoot, kwartnoot en kwartnootrusteken hersien en bekendgestel word aan die agstenoot, gepunteerde halfnoot en oorgebinde kwartnoot. Nuwe nootwaardes sal deur middel van klapwerk en blokfluitspel bemeester word.

Deelnemers sal die 5 linkerhandnote in die vorige les aangeleer, naamlik B, A, G, C' en D', vaslê deur middel van die uitbreiding van hul blokfluitrepertorium wat gebaseer is op hierdie note. 'n Geskikte tegniese oefening (Duschenes, s.d. no.1) en musiekstukkies in die repertorium sal van die blad gespeel word.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 3

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37);

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40) en

Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135).

Blokfluitstudente sal die volgende nootwaardes deur middel van klapwerk en uitbreiding van hul repertorium hersien: heelnoot, halfnoot, kwartnoot, kwartnootrusteken, agstenoot, gepunteerde halfnoot en oorgebinde kwartnoot.

Deelnemers sal die 5 aangeleerde linkerhandnote, naamlik B, A, G, C' en D' hersien en vaslê deur die aangeleerde nuwe tegniese oefening (Duschenes, s.d. no.1) en aangeleerde en nuwe solostukke en ensemblewerk van die blad te speel.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 4

Blokfluitstudente sal die geleentheid kry aan die begin van die lesuur, om na 'n opname van blokfluitmusiek te luister, naamlik na die *Largo* - gedeelte uit Antonio Vivaldi se *Concerto in d mineur vir twee blokfluite* (Baroque dreams for flute, 1992: Delta music Inc.).

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37);

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40) en

Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135).

Blokfluitstudente sal die volgende nootwaardes deur middel van klapwerk en uitbreiding van hul repertorium hersien: heelnoot, halfnoot, kwartnoot, kwartnootrusteken, agstenoot, gepunteerde halfnoot en oorgebinde kwartnoot.

Deelnemers sal bekendgestel word aan 3 nuwe note wat deur die regterhand gespeel word, naamlik F#, E en D. Dit sal vasgelê word deur tegniese oefeninge (Duschenes, s.d. no.1 en 2), solostukke en ensemblewerk wat hierdie 3 note insluit, van die blad te speel.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 5

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal twee liedere informeel saamsing. *In die helder maanskyn* (FAK Sangbundel, 1979: 371) sal eers gesing en daarna volledig gespeel word op die blokfluit (Priestley

en Fowler, 1968: 23). *Here Jesus sien ons saam* (Koraalboek vir Psalms en Gesange, 1976: Gesang 314) sal ook eers informeel saamgesing word, waarna dit op die blokfluit gespeel sal word (Priesley en Fowler, 1968: 24).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37);

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40) en

Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135).

Blokfluitstudente sal die nootwaardes heelnoot, halfnoot, kwartnoot, kwartnootrusteken, agstenoot, gepunteerde halfnoot en oorgebinde kwartnoot deur middel van klapwerk en blokfluitspel hersien. Die gepunteerde kwartnoot sal bekendgestel en vasgelê word deur middel van ritmiese klapwerk en blokfluitspel.

Deelnemers sal die 3 nuwe note wat in die vorige les aangeleer is, naamlik F#, E en D, vaslê deur hul verworwe repertorium te hersien en met nuwe musiekstukke uit te brei. Dit sal vasgelê word deur oefeninge (Duschenes, s.d. no 1 en 2), solostukke en ensemblewerk wat die tot dusver agt aangeleerde note insluit, van die blad te speel.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 6

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingssoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37);

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40) en

Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135).

Blokfluitstudente sal die nootwaardes heelnoot, halfnoot, kwartnoot, kwartnootrusteken, agstenoot, gepunteerde halfnoot, oorgebinde kwartnoot en gepunteerde kwartnoot deur middel van klapwerk en blokfluitspel hersien. Die gepunteerde agstenoot, sestiendenoot en agstenootrusteken sal bekendgestel en vasgelê word deur middel van ritmiese klapwerk en blokfluitspel.

Deelnemers sal bekendgestel word aan nog 'n noot wat deur die regterhand gespeel word, naamlik E'. Nuwe note sal vasgelê word deur tegniese oefeninge (Duschenes, s.d. no. 1, 2 en 3), solostukke en ensemblewerk van die blad te speel.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 7

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37) en

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40) en

Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135).

Blokfluitstudente sal die nootwaardes heelnoot, halfnoot, kwartnoot, kwartnootrusteken, agstenoot, gepunteerde halfnoot, oorgebinde kwartnoot, gepunteerde kwartnoot, gepunteerde agstenoot, sestiendenoot en agstenootrusteken deur middel van klapwerk en blokfluitspel hersien. Deelnemers sal vir die eerste keer kennismaak met saamgestelde tweeslagmaat (6/8) as maatsoortteken en enkele musiekstukke daarvolgens speel.

Deelnemers sal bekengestel word aan nog 2 note wat met die regterhand gespeel word, naamlik F en C. Dit sal vasgelê word deur 'n tegniese oefeninge (Duschenes, s.d. no.3), solostukke en ensemblewerk wat hierdie en alle ander aangeleerde note insluit, van die blad te speel.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 8

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Twee liedere sal informeel saamgesing word om dit daarna op die blokfluit te speel. Die slaapliedjie *Lief blompies in die maanskyn* (FAK Sangbundel, 1979: 470-471) sal ook gespeel word (Priestley en Fowler, 1968: 27). Die volkswysie *My bonnie lies over the ocean* sal nadat dit informeel saamgesing is (Fox, 1987: 87-88), op die blokfluit gespeel word (Dinn, 1967: 15).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37);

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40) en

Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135).

Blokfluitstudente sal die nootwaardes heelnoot, halfnoot, kwartnoot, kwartnootrusteken, agstenoot, gepunteerde halfnoot en oorgebinde kwartnoot deur middel van klapwerk en blokfluitspel hersien. Die gepunteerde agstenoot, sestiendenoot en agstenootrusteken sal bekendgestel en vasgelê word deur middel van ritmiese klapwerk en blokfluitspel.

'n Laaste nuwe noot, naamlik B-mol, sal aan die studente bekendgestel word. Deelnemers sal 'n tegniese oefening (Duschenes, s.d. no. 4), solostukke en ensemblewerk speel wat alle aangeleerde note, naamlik B, A, G, C', D', F#, E, D, E', F, C en B-mol insluit.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 9

Bluitstudente sal die geleentheid kry aan die begin van die lesuur, om na 'n opname van blokfluitmusiek te luister, naamlik na die ***Allegro*** uit Antonio Vivaldi se ***Concerto in d mineur vir twee blokfluite*** (Baroque dreams for flute, 1992: Delta music Inc.).

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37);

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40) en

Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135).

Blokfluitstudente sal hul verworwe kennis ten opsigte van nootwaardes en ritmepatrone vaslê deur klapwerk en blokfluitspel van hul geselekteerde repertorium.

Deelnemers se repertorium sal gebaseer wees op alle aangeleerde note, naamlik B, A, G, C', D', F#, E, D, E', F, C en B-mol. 'n Aangeleerde en 'n nuwe tegniese oefening sal vasgelê word (Duschenes, s.d. no.4 en 5).

'n Repetoriumseleksie sal gemaak word met die oog op die afsluitingskonsert wat binne twee weke sal plaasvind en gebaseer wees op leerstof van die afgelope vyf weke.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

Week 10

Die blokfluitstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van blokfluitspel bemeester:

Speelhouding (Winkler-Haller, 1989: 27);

Asemhalingsoefeninge en asemhalingstegnieke (Winkler-Haller, 1989: 28-32);

Tongwerk - met tongslag, sonder tongslag en staccatospel (Winkler-Haller, 1989: 32-37);

Vingertegniek (Winkler-Haller, 1989: 38-40) en

Ensemblespel (Winkler-Haller, 1989: 122-135).

Blokfluitstudiante sal hul kennis ten opsigte van nootwaardes en ritmepatrone vaslê deur klapwerk en blokfluitspel van hul geselekteerde repertorium.

Deelnemers se repertorium sal alle aangeleerde note, naamlik B, A, G, C', D', F#, E, D, E', F, C en B-mol insluit. Die repertorium sal tegniese oefeninge (Duschenes, s.d. no. 4 en 5), solostukke en ensemblewerk insluit. Studiante sal geselekteerde repertorium vir die beplande afsluitingskonsert afrond.

Deelnemers sal riglyne ontvang ten opsigte van korrekte oefenmetodes en tegnieke (Winkler-Haller, 1989: 53-60).

2. Kitaaronderrigprogram

By die toetsing van aspekte van 'n moontlike kitaaronderrigprogram was die primêre mikpunt om vas te stel of deelnemers binne 10 weke in staat sou wees om die kitaar met gemak te kon speel. Aanleermetodes en -tegnieke was vir ritmiese akkoordbegeleiding op die klassieke kitaar met

nylonsnare (Maree, 1988: 12). Dit het geïmpliseer dat studente se kennis, begrip en vaardigheid van alle aspekte van ritmiese akkoordbegeleiding op die klassieke kitaar gevestig word.

2.1 Algemene doelstellings

Om aan deelnemers die geleentheid te bied om die klassieke kitaar met ritmieses akkoordbegeleiding in groepsverband te leer speel.

Om aan studente die geleentheid te bied om binne elke lessituasie solisties en in groepsverband op te tree.

Om deelnemers se vermoë om saam met akkoordale kitaarbegeleiding te sing, te ontwikkel.

Om binne tien weke ses akkoorde (A, D, E, G, C en F) aan te leer vir benutting as primêre akkoorde in vier toonaarde (Amajeur, D majeure, G majeure en C majeure).

Om die korrekte speelhouding te vestig, vaardighede ten opsigte van die instem van die kitaar aan te leer, ritmiese akkoordbegeleidingsmoontlikhede te ontwikkel en 'n uitgebreide begeleidingsrepertorium aan te lê.

2.2 Doelwitte

Lesdoelwitte het saamhang met weeklikse lesinhoud. Die aanleer van nuwe akkoorddrukke asook die progressie daarvan, is gebaseer op die voorstelle van drie kitaarleerboeke (Maree, 1988; Nasser, 1988; Noad, 1972) en op die ooreenstemmende metodiek van die kitaartutor. Die bekendstelling van nuwe leerstof is vanaf week 3 ondersteun

deur 'n geskikte repertoriumkeuse vir vaslegging daarvan en deurlopend deur die program van korrekte speeltegnieke ten opsigte daarvan.

2.3 Lesaktiwiteite

Ontspannings- en asemhalingsoefeninge (elke week);

Blad lees (alhoewel notasie op die meeste uitdeelstukke van ritmiese akkoordbegeleidings aangebring was, is kitaarstudente nie formeel geleer om note te lees nie - hulle moes wel die woorde van liedere, tesame met akkoordaanduidings lees);

Solospel (elke week);

Groepspeel (elke week);

Musiekbeluistering (slegs gedurende lesse van weke 1, 4 en 9) en

Informele samesang (elke week vanaf week 3).

2.4 Hulpmiddels

Studente is aanbeveel om klassieke kitare met neylonsnare te benut vir die program in teenstelling met akoestiese staalsnaarkitare, elektriese kitare, halfelektriese kitare, baskitare en twaalfsnarkitare (Maree, 1988: 9-11). Vir beginner kitaarspelers is die klassieke kitaar met neylonsnare die geskikste om op te leer speel. Die neylonsnare gee maklik mee en vergemaklik die druk van akkoorde. Die snare is effens verder uitmekaar as dié van die akoestiese staalsnaarkitaar, wat dit vir ongeoeefende vingers makliker maak om akkoorde suiwer te druk.

Ander benodigdhede was bladmusiekstaanders (wat voorsien is) en afgerolde lesmateriaal met woorde, notasie en akkoorddrukke van liedere (wat deelnemers self moes liasseer). Vir musiekbeluistering gedurende weke 1, 4 en 9, is kassette en 'n kassetspeler benodig.

2.5 Repertorium

Lesmateriaal is versamel uit hoofsaaklik drie beginner kitaarleerboeke. Al drie die onderstaande bronne is gerig op die volwasse beginner en kan met welslae selektief aangewens word vir die ouer persoon.

Kitaar - leer self speel (Maree, 1988), *Kitaarkursus / Guitar course* (Nasser, 1988) en *Playing the guitar* (Noad, 1972) is drie bundels wat sistematies uiteengesit is ten opsigte van alle aspekte van kitaarspeltegniek. Dit bevat 'n wye verskeidenheid tradisionele en populêre kitaarstukke vir akkoordbegeleiding.

2.6 Weeklikse sessies

Lesinhoude is beplan vir weeklikse lesse van 60 minute elk. Dit word vervolgens aangetoon.

Week 1

Kitaarstudente sal aan die begin van die lesuur die geleentheid kry om na 'n opname van kitaarmusiek te luister, naamlik na Manuel da Falla se *Aragonesa No. 1* uit sy *Spaanse Danse* (Rodrigo - *Concerto de Aranjues*, 1989: Pacific Music Co. Ltd.). Alhoewel hierdie opname 'n voorbeeld uit die

klassieke kitaarliteratuur is, word dit nogtans aangewend om 'n aangename leeratmosfeer te skep en as inspirasie vir die aspirant kitaarspelers te dien.

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24) en

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20).

Deelnemers sal die A - akkoord aanleer met die geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat (Maree, 1988: 39).

Week 2

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24) en

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20).

Deelnemers sal die A - akkoord, in die vorige les aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat. Tegnieke om die wisseling van akkoorde te vestig, sal aangeleer word (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Week 3

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en

korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Deelnemers sal die A - en E - akkoorde, in die vorige twee lesse aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat. Die D - akkoord word op dieselfde wyse vasgelê om in die toonaard van A majeur te kan speel (met behulp van primêre akkoorde A, D en E).

Die ritmiese akkoordbegeleidingsrepertorium sal die volgende bekende liedjies insluit:

Kumbaya (Maree, 1988: 28)

Daar kom die Alibama (Maree, 1988: 28)

Jan Pierewiet (Maree, 1988: 28)

Die bootjie na Kammaland (Maree, 1988: 28)

Week 4

Kitaarstudente sal aan die begin van die lesuur die geleentheid kry om na 'n opname van kitaarmusiek te luister, naamlik na Enrique Granados se *Spaanse dans no. 8* (Rodrigo - *Concerto de Aranjues*, 1989: Pacific Music Co. Ltd.). Alhoewel hierdie opname 'n voorbeeld uit die klassieke

kitaarliteratuur is, word dit nogtans aangewend om 'n aangename leeratmosfeer te skep en as inspirasie vir die aspirant kitaarspelers te dien.

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en

korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Deelnemers sal die A - , D - en E - akkoorde, in die vorige drie lesse aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat om in die toonaard van A majeur te kan speel.

Die ritmiese akkoordbegeleidingsrepertorium sal die vier liedjies van die vorige week hersien en met drie nuwes uitbrei.

Kumbaya (Maree, 1988: 28);

Daar kom die Alibama (Maree, 1988: 28);

Jan Pierewiet (Maree, 1988: 28);

Die bootjie na Kammaland (Maree, 1988: 28);

Aloha oe (Nasser, 1988: 60);

Suikerbossie - getransponeer na A majeur (FAK Sangbundel, 1979: 188-189) en

Dis heerlike lente - getransponeer na A majeur (FAK Sangbundel, 1979: 104).

Week 5

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en

korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Deelnemers sal die A - , D - en E - akkoorde, in die vorige lesse aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat om in die toonaard van A majeur te kan speel.

Die ritmiese akkoordbegeleidingsrepertorium sal die sewe liedjies van die vorige twee weke hersien. Die hersiening van lesmateriaal vind plaas om die leerstof en repertorium vas te lê en musikaal af te rond.

Kumbaya (Maree, 1988: 28);

Daar kom die Alibama (Maree, 1988: 28);

Jan Pierewiet (Maree, 1988: 28);

Die bootjie na Kammaland (Maree, 1988: 28);

Aloha oe (Nasser, 1988: 60);

Suikerbossie - getransponeer na A majeur (FAK Sangbundel, 1979: 188-189) en

Dis heerlike lente - getransponeer na A majeur (FAK Sangbundel, 1979: 104).

Week 6

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en

korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Deelnemers sal die A - , D - en E - akkoorde, voorheen aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat om in die toonaard van A majeur te kan speel. Die G - akkoord sal aangeleer word om sodoende ook in die toonaard van D majeur te kan speel (met drie primêre akkoorde D, G en A).

Deelnemers sal aangemoedig word om steeds hul ritmiese akkoordbegeleidingsrepertorium van sewe liedjies in die toonsoort van A majeur te oefen. Deelnemers sal onderstaande vier nuwe liedere met ritmiese akkoordbegeleiding in D majeur ontvang, waarvan hulle 'n minimum van twee moet leer.

Al lê die berge nog so blou (Maree, 1988: 28);

My bonnie lies over the ocean (Maree, 1988: 29);

Bolandse nooientjie / Beautiful dreamer (Nasser, 1988: 35)

en

Stille nag, heilige nag (Nasser, 1988: 43).

Week 7

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en

korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Deelnemers sal die A - , D - , E - en G - akkoorde, voorheen aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat om in die toonaarde van A majeur en D majeur te kan speel. Die C - akkoord sal op dieselfde wyse aangeleer word om ook in G majeur te kan speel (met primêre akkoorde G, C en D).

Deelnemers sal aangemoedig word om steeds hul ritmiese akkoordbegeleidingsrepertorium van sewe liedjies in die toonsoort van A majeur en hul keuse uit vier in die

toonsoort van D majeur te oefen. Studente se repertoriums sal vergroot word deur die beskikbaarstelling van onderstaande drie liedere in die toonsoort van G majeur, waarvan hulle ten minste twee moes oefen.

Stille nag, heilige nag (Maree, 1988: 30);

Wandellied (Maree, 1988: 30) en

On top of old smokey (Maree, 1988:30).

Week 8

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en

korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Deelnemers sal die A - , D - , E - G - en C - akkoorde, voorheen aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat om in die toonaarde van A majeur, Dmajeur en G majeur te kan speel. Die F - akkoord, die laaste van ses akkoorde volgens die beplande sillabus, sal aangeleer word op dieselfde wyse.

Deelnemers sal aangemoedig word om steeds hul ritmiese akkoordbegeleidingsrepertorium van sewe liedjies in die toonsoort van A majeur, hul keuse uit vier in die toonsoort van D majeur en hul keuse uit drie in G majeur te oefen. Studente se repertoriums sal steeds uitbrei deur die beskikbaarstelling van onderstaande vier liederes in die toonsoort van C majeur, waarvan hulle ten minste twee moes oefen.

Oh Susanna (Nasser, 1988: 45);

Dis julle wat die wind (Maree, 1988: 32);

Bobbejaan klim die berg (Maree, 1988: 32) en

Kinders van die wind (Maree, 1988: 32).

Week 9

Kitaarstudente sal aan die begin van die lesuur die geleentheid kry om na 'n opname van kitaarmusiek te luister, naamlik na Isaac Albeniz se *Asturias* (*Rodrigo - Concerto de Aranjues, 1989: Pacific Music Co. Ltd.*). Alhoewel hierdie opname 'n voorbeeld uit die klassieke kitaarliteratuur is, word dit nogtans aangewend om 'n aangename leeratmosfeer te skep en as inspirasie vir die aspirant kitaarspelers te dien.

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en

korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Deelnemers sal die A - , D - , E - , G - , C - en F - akkoorde, voorheen aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat om in die toonaarde van A majeur, Dmajeur, G majeur en C majeur te kan speel.

Deelnemers sal aangemoedig word om steeds hul ritmiese akkoordbegeleidingsrepertorium van sewe liedjies in die toonsoort van A majeur, hul keuse uit vier in die toonsoort van D majeur, hul keuse uit drie in G majeur en hul keuse uit vier in F majeur te oefen. 'n Seleksie sal hieruit gemaak word met die oog op programopstelling vir die afsluitingskonsert wat binne twee weke sal plaasvind.

In die toonsoort van A majeur

Kumbaya (Maree, 1988: 28);

Daar kom die Alibama (Maree, 1988: 28);

Jan Pierewie t (Maree, 1988: 28);

Die bootjie na Kammaland (Maree, 1988: 28);

Aloha oe (Nasser, 1988: 60);

Suikerbossie - getransponeer na A majeur (FAK Sangbundel, 1979: 188-189) en

Dis heerlike lente - getransponeer na A majeur (FAK Sangbundel, 1979: 104).

In die toonsoort van D majeur

Al lê die berge nog so blou (Maree, 1988: 28);

My bonnie lies over the ocean (Maree, 1988: 29);

Bolandse nooientjie / Beautiful dreamer (Nasser, 1988: 35) en

Stille nag, heilige nag (Nasser, 1988: 43).

In die toonsoort van G majeur

Stille nag, heilige nag (Maree, 1988: 30);

Wandellied (Maree, 1988: 30) en

On top of old smokey (Maree, 1988:30).

In die toonsoort van C majeur

Oh Susanna (Nasser, 1988: 45);

Dis julle wat die wind (Maree, 1988: 32);

Bobbejaan klim die berg (Maree, 1988: 32) en

Kinders van die wind (Maree, 1988: 32).

Week 10

Die kitaarstudente sal geskikte ontspanningsoefeninge doen ter voorbereiding van die les (McLachlan, 1983: 10-11).

Deelnemers sal die korrekte tegnieke ten opsigte van die volgende aspekte van kitaarspel bemeester:

speelhouding (Maree, 1988: 23; Nasser, 1988: 12-14);

vaardigheid ten opsigte van die instem van die kitaar (Maree, 1988: 15-20; Nasser, 1988: 15-17; Noad, 1972: 20);

vaardighede ten opsigte van vingertegniek en akkoorddruk in die linkerhand (Maree, 1988: 22-23; Nasser, 1988: 20; Noad, 1972: 24);

strykvaardighede met die regterhand (Maree, 1988: 39-43; Nasser, 1988: 19-21 en 24-25; Noad, 1972: 20) en

korrekte metodes om die wisseling van akkoorde te vestig (Maree, 1988: 24; Noad, 1972: 27).

Deelnemers sal die A - D - , E - , G - , C - en F - akkoorde, voorheen aangeleer, hersien met geskikte ritmiese begeleidingsmoontlikhede in enkelvoudige drie- en vierslagmaat om in die toonaarde van A majeur, Dmajeur, G majeur en C majeur te kan speel.

Studente sal geselekteerde liedere uit hul ritmiese akkoordbegeleidingsrepertorium musikaal afrond met die oog op die afsluitingskonsert die daaropvolgende week. Deelnemers sal egter steeds aangemoedig word om die sewe

liedjies in die toonsoort van A majeur, hul keuse uit vier in die toonsoort van D majeur, hul keuse uit drie in G majeur en hul keuse uit vier in F majeur te oefen.